

361
91-93

40707-63

361

2-93

Вопрос-ответы
по делу № 40707-63

1115	129	4/111	73

ПК а. 392. т. 3.000.000

MAR 2010

304

ՆՈՐ - ՆԱԽԻՋԵԻԱՆԻ

ՀԱՅՈՅ

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿԸ

1860—1910

14492

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵԻԱՆ
Տպարան Ս. Յ. Աւագեանի
1911

Нахичеванъ на Дону
Типографія С. Я. Авакова.
1911

14-1292

3-61
2-93

CLOS JUL 5

ՆՈՐ - ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ

ՀԱՅՈՅ

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

2347

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿԸ

1860—1910

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ
Տպարան Ս. Յ. Աւագեանի
1911

Нахичеванъ на Дону
Типографія С. Я. Авакова.
1911

12 JUL 2013

43.110

40707-63

Մի յոբելեար ևս և գուցէ ամենահամակերպին:
Դա Նոր-Նախիջևանի Հայոց Բարեգործական Ընկերու-
թիւնն է:

Մայիսի 29-ին ս. Պաշ վանքում կատարվելու է այդ
ընկերութեան 50-ամեայ յոբելեանը:

Նոր-Նախիջևանի Հայոց Բարեգործական Ընկերու-
թիւնը մեր ամենահին ընկերութիւններից է.

Նրա կանոնադրութիւնը յօրինել է Ստեփանոս Նազա-
րեանը:

Նրա 25-ամեակի պատմութիւնը գրել է Գամառ-Քա-
թիպան:

Եւ երկար ու ձիգ 50 տարիներ մեր Ընկերութիւնը
վայելել է ժողովրդի յարգանքը և սէրը:

Բարեգործական նպատակով նա ծախսել է 200,000
րուբլի: Առաջին տարիները անդամները ծախսում էին քիչ,
աշխատում էին աւելացնել մայր և պահեստի գումարնե-
րը: Վերջին 20 տարիները մենք ծախսում ենք աւելի,
քան թէ ունենք եկամուտ. և սակայն մեր պահեստի դրա-
մազուլիս հասնում է 65 հազարի, մայր գումարն է 4000
րուբլի:

Բարեգործական Ընկերութիւնը առանց խտրութեան
օգնել է ամեն մի հայի, լինէր նա Նախիջևանցի, թէ կով-
կասցի, ողջ մէկ է, և արձագանք է տուել հայկական
կեանքի բոլոր թէ փոքր, թէ մեծ երևոյթներին:

Նա կանգնել է տեղիս դպրոցի շէնքի երկրորդ յարկը,
ծախսելով միանուագ 10,000 րուբլի:

Նա լոյս է ընծայել Գամառ-Քաթիպայի անտիպ երկերը:

Նա լոյս է ընծայել մեծ երկհատորով Միքայէլ Նալբանդեանի բոլոր երկերը:

Նա տուել է և տալիս է ուսում հազարաւոր հայ մանուկների:

50 տարվայ միջոցին շատ արտասուք է նա սրբել, շատ վէրքեր բուժել, շատ ցաւեր դարմանել և թեթևացրել:

Բայց գլխաւոր նպատակը, ամենամեծ նպատակը եղել է և կը մնայ տարածել լոյս, հալածել հայկական խաւարը:

Մայիսի 29-ին Նոր-Նախիջևանի ս. Խաչ վանքում կատարվելու է Ընկերութեան յօբելեանը:

Յարգենք նրան, պատուենք սիրով, երախտագիտական բուռն զգացմունքով:

Հանենք գլխարկներս և ցածր-ցածր խոնարհենք մեր գլուխները յօբելեարի առաջ:

Նա հասել է մեզ մեր տրամութեան և թշուառութեան ծանր օրերին:

Լինենք նրա հետ նրա ուրախութեան օրը:

Նա մեր ամենահամակրելի յօբելեարն է: (Ար. Մշակից)

Գր. Զախուշեան

Նոր-Նախիջևան.

ՆՈՐ - ՆԱԽԻՋԵԱՆԻ

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

25-ԱՄԵՐՑ ՏՈՐԵԼԵՆՐ

Խմբագրեց Ռաիսայէլ Պատկանեան:

Ծառայել հասարակաց օգտին... բարեգործել... թէ՛ այս եւ թէ՛ այն սուրբ գործեր են, եթէ Նոցա կառաջնորդեն անկեղծ զգացմունքը եւ համոզմունքը:

ԱՅՔԱՏ ԼԱՄՐՆԷ.

Բաղդի բերմամբ մեզ վիճակուեցաւ գրել պատմութիւնը մեր ազգի այն հագուադէպ սխրագործութիւններէն մէկին, որոյ մասին գաղափար տալու համար կարող ենք նորան նմանացնել միայն Մխիթարեանց Ուխտի և կամ Լազարեան Ճեմարանի հիմնարկութեանցը:

Նոր - Նախիջևանի ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ անշուշտ, մեր ազգի ամենագեղեցիկ և ամենապանծալի գանձերէն և ժառանգութիւններէն մէկն է:

Եթէ հեռաւոր հոգաբարձաւք Ընկերութեան նոյն իսկ խանձարուքի մէջ գտնուած վայրկինին, չհոգային դուրս ամեն պատմական եղելութիւնքը անջրելի փաստերով և ջինջ աղբիւրներէ ժողովել տալու, համոզուած ենք, որ 20—25 տարիէն, անշուշտ, դա պիտի շրջապատուէր առասպելական թանձր մթնոլորտով, ինչպէս որ այդ կը պատահի ամեն ինչ սխրալի գործերու ծագման հետ մէկ մանուկ ազգի մէջ, որն ժամանակաւ կը յղանայ և կը ծնի վէպեր ու վիպասանութիւններ:

Ժողովրդի բերանացի պատմածը, նորա հայեացքը, նորա իւր վրայ ընդունած տալաւորութիւնը այստեղ պահպանած են նոյն անպաճոյճ պարզութեամբ, ինչպէս որ իսկապէս է, և յանցանք կը համարուէր, եթէ այս գեղեցիկ դէպքը զարդարուէր ճարտասանական սեթեթեալ ձևերով և քերականական ոճերով, նոյն և նման այնպէս, ինչպէս որ անտրիական անդրինները այժմուայ նորաձև զգեստներով պաճուածելը աններելի և ծիծաղելի գործ է:

Ներգործող անձանցմէ մեծագոյն մասը մինչև այս օրս կենդանի են և, լինելով մեր ծանօթները և բարեկամները՝ մենք ամեն օր դիպումք ունինք լսելու պատմութեանս մանրամասնութիւնքը և ստուգելու պատմածքի և արձանագրութիւններու ճշտութիւնը: Ուրիմն ներողամիտ ընթերցողը կարող է վստահ լինել, որ պատմութեանս ամեն մի տող հիմնուած է անջրելի փաստերու և ապացոյցներու վրայ: Եւ վերջապէս, ի՞նչ պատճառ, կամ ի՞նչ հնար ունէինք աղճատելու դէպքի ճշմարտութիւնը, մինչ մեր դատաւորք, այս բոլորիս են ոչ մի կամ երկու անձինք, այլ վեց կամ հօթը հազար հոգիէ բաղկացած մի ամբողջ ժողովուրդ:

ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

մասնաւոր եւ հասարակական:

Եթէ մենք կ'ընդունինք, որ մարդս բաղկացած է մարմինէ և հոգիէ, եթէ կ'ընդունինք, որ մարդուս մարմինը ունի իւր հարկաւոր պահանջները, ուրեմն այն ևս պէտք է ընդունինք, որ հոգին ալ ունի իւր պահանջները: Ինչպէս որ սնունդը, շարժմունքը, քունը հարկաւոր են մարմինը առողջ պահելու համար, այնպէս ալ հոգւոյ համար հարկաւոր են հոգեկան սնունդ, որոյ մէջ է նաև գութը: Ինչպէս որ ցուրտը, քաղցը, խոցը, հիւանդութիւնները կը տանջեն մարմինը, այնպէս ալ գոյժը, տրամուլթիւնը, զրպարաութիւնը, մերձաւորներու թշուառութիւնը կը տանջեն մեր հոգին և այսպիսի հոգեկան տանջանքը մենք կ'անուանենք գութ: Մեր հոգին՝ տանջող գութէն ազատելու համար մենք ուրիշ հնար չունինք, բայց եթէ մեր մերձաւորին նորա կրած տանջանքներէն ազատելու, որ կ'առուի քարեգործութիւնը:

Ուրեմն՝ գութը զգացմունք է, իսկ քարեգործութիւնը՝ այդ զգացմունքի մարմնաւորը:

Ես ձեռքս հաց բռնած կ'ուտեմ: Իմ մերձաւորը, որ չունի հաց՝ վրաս կ'ընայէ և ես նորա աչքերէն կ'ընկատեմ, որ նա ևս կ'ուզէ ունենալ այդ հացէն ու ինձ պէս ուտել: Ի՞նչ կըզգայ իմ մերձաւորը: Ես գիտեմ նորա զգացածը, վասն զի եղել է ժամանակ, որ ես ալ տեսիլ էի ինչպէս մարդուն մէկը կ'ուտէր հաց. ես այդ հացէն չունէի և նորա վրան նայելով չարաչար կը տանջուէի: Եւ այժմ, որ ես իմ մերձաւորին քաղցած կը տեսնեմ՝ իմ անխառնակութեամբ կրած տանջանքս միտքս կուզայ և հոգիս նորէն կը տանջուի: Օտարի քաղցը իմ գութը կը շարժէ. օտարի քաղցը ինձ կը տանջէ. օտարի չքաւորութիւնը, տուայտանքը, տառապանքը ինձ կը չարչարեն ու ներսս գութ ըլլալով. հոգիս զգացած գութը ինձ չի տալ հանգստութիւն: Հոգիս տեսնել չուզէ օտարի նեղութիւնը, տանջանքը. հոգիս բարձրաբարբառ կը խօսի մէջս և կը բողբոջէ. նա ինձմէն կը պահանջէ, որ ես օտարին ազատեմ նրա կըրած տանջանքէն, և մինչև որ նորա կամքը և հրամանը չի կատարեմ՝ նա չի հանդարտիլ: Ես ստիպուած եմ հոգուս հանգարտեցնելու համար՝ նրա պահանջը կատարել: Եւ այն բաւարարութիւնը, որ ես

կուտամ հոգիիս՝ կ'ոսուի բարեգործութիւն: Ուրեմն բարեգործութիւնը բնածին է մարդուս, վասն զի մարդս բաղկացած է ոչ միայն մարմինէ, այլ հոգիէ ևս:

Եւ այսպէս՝ հոգին իւր անգործութեան համար կը պահանջէ, որ քաղցածը յագենայ (կշտանայ), մերկը հագուի, հիւանդը առողջանայ, լըքուածը, անտէրը պատուարուի:

Մէկ անհատը կ'անէ այնքան, որքան որ նորա կարողութիւնը կը հասնէ. բայց դորանով աշխարհքի քաղցածները, մերկերը, անտէրները չեն երջանկանալ. անթիւ անհամարները կը մնան անայցել, թշուառ: Ուրեմն ի՞նչ պէտք է անել:

Այն ժամանակ իմ վրդոված հոգին կը պահանջէ ինձմէն, որ ես միւսներուն ևս յորդորեմ անելու այն, ինչ որ ես ինքս արի: Ես իմ շուրջը կը ժողովեմ իմ դրացիներուն, բարեկամներուն, ծանօթներուն, քաղաքակիցներուն և կը սկսեմ նկարելու թշուառականներու վիճակը սե գոյներով և կը շարժեմ նոցա դուրս: Մենք կը միաւորուինք, ոյժերս, նիւթական կարողութիւններս կը միացնենք և շատ կարօտեալներու շատ անհատներու օգնութիւն կը հասցնենք:

Այսպէս կը ծագի հասարակաց բարեգործութիւնը:

Թէ և մարդկային առաջին պիտոյքն են՝ սնունդը, հագուստը և բնակարանը, բայց կան շատ ուրիշներն ևս, որոնք ոչ դոցանէն պակաս բուռն պահանջներ ունին և կ'ազդեն մեր հոգու վրայ:

Ահա օրինակ: Զինուորները մէկ շղթայակապ թշուառականի կը տանին դատաւորի մօտ: Փողոցի տղայք մատով կը ցուցնուն նորա վրայ ու կ'ասեն՝ «Նայեցէք, նայեցէք՝ ահա գող աւազակին կը տանեն դատելու ու դատապարտելու»:

— Ինչո՞ւ գողութիւն ու աւազակութիւն արել է այդ մարդը, կը հարցնում ես:

«Նորա համար, կը պատասխանեն ինձ, որ նորա կնիկը ու զաւակները ցուրտ տան մէջ մերկ ու քաղցած էին, ու ինքն ալ նոցա խնամելու հնար չունէր»:

— Ուրեմն, միտք կ'անեմ ես, այս մարդուն չքաւորութիւնը ստիպել է գող, աւազակ և պատժապարտ լինելու: Եթէ նա չքաւոր չլըինէր՝ չպիտի գողութիւն և աւազակութիւն անէր և չի պիտի դատապարտուէր չարաչար պատուհասի:

Ես կը շարունակեմ հարցմունքս փողոցի մարդոցմէն:

— Ինչո՞ւ այս մարդը (գողը) հնար չունէր իւր ընտանիքը խնամելու, իսկ ուրիշները ունին:

«Այնոր համար, կը պատասխանեն ինձ, որ դա չուզէր և կամ չգիտէր աշխատելու, իսկ այլը կ'ուզէին և գիտէին:

— Ինչո՞ւ չուզէր կամ չգիտէր, կը շարունակեմ ես հարցնել:

«Այնոր համար չուզէր նա աշխատելու, որ ծոյլ էր. և չգիտէր այնոր համար, որ փոքր ժամանակէն սովորած չէր», կը պատասխանեն ինձ:

Եւ ես դարձեալ կը շարունակեմ ինքս ինձի խորհելու՝ «Եթէ մարդ ծոյլ է և եթէ փոքր հասակէն աշխատանք չի սովորի՝ նա անշուշտ քաղցած կը մնայ: Ուրեմն ծոյլերը և տգէտները հարկաւ իրենց բոլոր կեանքը կարօտութեան մէջ պիտի մնան. կարօտութիւնը նոցա յանցանքի մէջ պիտի դնուի, իսկ յանցանքը միշտ պատժի ու երբեմն ալ մահապարտութեան պիտի ենթարկէ նոցա:

Դարձեալ իմ հոգին կը կորցնէ իւր անգործութիւնը. այժմ նա կը տանջուի մարդուս ոչ քաղցած, մերկ կամ անտէր լինելու համար, այլ որ նա ծոյլ է և աշխատելու ընդունակ չէ: Թէ և իմ ունեցած միջոցներս մէկ երկուսի պէտքերուն կը բաւականանայ, բայց քաղաքի բոլոր կարօտեալներուն օգնութիւն հասցնել կարող չեմ. ուստի հարկաւ պիտի դիմեմ ձեռնտուութեան իմ մերձաւորներուն, որ միացեալ զօրութեամբ այս թշուառականներուն նպաստ հասցնենք:

Ահա արդէն լայնացաւ բարեգործութեան ստաւարէզը և դարձաւ աւելի նուրբ և աւելի նպատակայարմար: Այժմ մենք օգուտը հասկացանք և հնարը գտանք ոչ թէ քաղցած կշտացնելու. և մերկին հագցնելու, այլ և մարդուս այնպիսի վիճակի մէջ դնել, որ նա ինքը հոգայ ոչ միայն իւր, այլ և ընտանիքի հացը, հալաւը և բնակարանը ձեռք բերելու:

Մէկ ուրիշ դէպք ես: Աղքատին մէկը մէկ հարուստ մարդու կը յայտնէ, որ նա մէկ ընդունակ որդի ունի, բայց չունի կարողութիւն նորան դպրոցի մէջ կրթելու, և կը խնդրէ նորա օգնութիւնը:

Հարուստը կը պատասխանէ նորան՝ «Գնա՛ կորի՛ր ինձմէն, ես ի՞նչ պարտական եմ օխտնօտարի զաւակին կրթութիւն տալու. եթէ զաւակ ունենալ գիտես՝ ուրեմն ինքդ ալ աշխատէ նորան կրթելու միջոցները գտնել: Ես քեզ համար աւելորդ ստակ չունիմ»:

Վրայ անցան տասնեակ տարիներ: Աղքատի որդին, մանկութեան օրերը օգտաւէտ ուսումէ և բարի օրինակներէ զրկուած՝ մեծ ճամփու վրայի աւազակ դարձաւ. իսկ հարստի որդին, հօր նման, հարուստ վաճառական եղաւ: Մի օր գիշերուայ ժամանակ, անտառի մէջէն անցնելով, հարստի որդու վրայ յարձակուեցաւ աւազակներու խումբ, որի պարագլուխը յիշեալ չքաւորի որդին էր, և նորա հետ ունեցած բոլոր ինչքը կողոպտեց և իրեն ալ սպանեց:

Հայրը լսեց այս բոթը. սկսում լալ, ողբալ և իւր չար աստղի վրայ զանգատիլ:

Այժմ ես կըհարցնում՝ մենակ աւագակն էր մեղաւորը նորա որդու աղետալի մահուան. ինքը հայրը բոլորովին անմեղ էր այդ չարաշուք դէպքի մէջ...

Այս աղետալի արկածքը խելօք մարդոց խոկմունքի մէջ կըձգէ. նոքա իրար հետ խօսելով և խորհրդակցելով այն եղբակացութեանը կուգան, որ աւելի օգտաւէտ է մեզ համար օր առաջ անբաղդներուն դառն վիճակէն ազատել, քան թէ երեսի վրայ ձգած, անտէր թողնել նոցա:

Ահա, եւ առաւել լայնացաւ բարեգործութեան ասպարէզը, և մարդիկ նկատեցին, որ բարի գործերը ոչ միայն լաւ է, այլ և կարի հարկաւոր է ոչ միայն իրենց կարօտեալներուն, այլ և մեզ հարուստներուն համար:

Այսուհետեւ արդէն դիւրաւ կըմեկնուի և կըհասկացուի դըպրոցներու, վարժարաններու, որբանոցներու, հիւանդանոցներու, անկեղանոցներու, աղքատանոցներու և հազար ու մէկ տեսակ աստուածահաճոյ բարեգործական հաստատութիւններու հիմնարկութիւնը:

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

բարեպաշտքեան եւ հաւաստի ակտիւութեան մասին
Հայոց:

Առաջիկայ պատմութիւնս տակաւին չսկսած՝ իբր ներածութիւն ցանկալի էր մեզ երկու խօսք ասել ազգիս մէջ նշխարած մէկ առաքինութեան մասին, որ պատուական ժառանգութիւն է մնացած մեր խելացի նախնիքներէն և որն գրեթէ իբր հրեշտակ պահպան կանգնած է մեր Հայերու վրայ՝ ամբողջ 600 տարի ամեն օրուայ ամեն վայրկեանը փրկելով մեր ազգը ամենայն երեւիլի և շաներեւոյթ թշնամիներէ այդ առաքինութիւնն է Հայերուս մէջ խորունկ արմատ ձգած բարեպաշտութիւնը:

Զգիտենք՝ դարուս շրջինն է, թէ՞ ժամանակակից փրկիչութեան թերի ըմբռնմունքը, թէ՞ անցեալի տկար իմաստասիրելը, թէ՞ ընդհանուր բարոյականութեան ապականութիւնը, թէ՞ վերջապէս, խելքի պակասութիւն. բայց կրօնական անտարբերութիւնը սկսել է խրամատելու մեր իբր—լուսաւորեալներու բարոյական շէնքը. և կեղեցի, ազօթք, պաս, ուխտ, բարեպաշտ ծէսեր, սրբազան աւանդութիւններ, մինչև անգամ Աստուծոյ բանը կորցրել են նոցա առջև իրենց սրբութիւնը. և այս նկատելի է մահաւանդ բարձրագոյն ուսումնարաններէ ուսումնաւարտների և աշխտեղ հրթիռներին մէջ: Այդ շատ մեծ ցաւ չէր, եթէ այդքանով սահմանափակուէր մեր տարաբաղութիւնը (երկբայութիւնը սկիզբն է հաստատուն հաւատին), ցաւ է խոստովանելն, որ այս մոլորութիւններէն ազատ չեն մինչև անգամ մեր կղերականք, որոնք ըստ երևութին, ամբակուս սիւներ պիտի լինէին մեր եկեղեցուն: Այս աններելի սառնութիւնը դէպի ամենասուրբ զգացմունքն, որովհետեւ է կրօնը, մարդիկ կ'անուանեն ազատամտութիւն, կարծես թէ իւր սուրբ նախնեաց նուիրական համարուած բաներն արհամարհին, ծաղրին, սղծին մարդկային մտաց ազնիւ ձգտումն է, կորսւածութիւն է, անողջամտութիւն է:

Վաղուց արդէն ասած է, որ հաւատը եթէ քննուի, հետազօտուի, դատմունքի տակ ընկնի՝ նա հաւատ չէ: Միայն հաւատովն է, որ բարոյական աշխարհը յակաստանի կայ, եթէ կորչի հաւատ՝ աշխարհիս երեսին քար քարի վրայ չի մնալ, կըկորչին օրէնք, կըկորչին տէրութիւնք, կըկորչին ընտանեկան յարաբե-

բութիւնը, և մարդկութիւնը դադանաց կարգը կընկնի: Հաւատը, կրօնը եթէ շրջապատած չլինին սուրբ և նուիրական աւանդութիւններով, արարողութիւններով, ծէսերով—նոքա ոչ այլ ինչ կըլինին, բայց եթէ աննշանակ խօսքեր, դատարկ ձայներ, որքան սուրբ են մեզ համար Աստուծոյ և Քրիստոսի խօսքերը, այնքան սուրբ պիտի լինին և մեր պաշտելի նախնեաց (սրբոց հարց) աւանդած ծէսերը՝ աղօթքը, օրհնութիւնը, ուխտագնացութիւնը, պասերը, տօները, և այլն, և այլն, որոնք միայն հաւատը կը տարրացնեն մեր մէջ և մեր կեանքը կ'անեն նպատակաւոր, իմաստալից: Մենք չուզենք այստեղ հաւատի վրայ անվերջանալի բանակաւորութիւն բանալ, չուզենք նորա պաշտպանը հանդիսանալ: Եթէ բիւրաւոր նահատակներու գործքն ու խօսքը չըհամոզեցին բթամիտներուն ու լրբերուն, ինչպէս կարող ենք մենք այժմ համոզել: Մենք միայն այս կ'ուզենք ասել, որ եթէ մեր ազգի մէջ օրինաւոր, արդէնաբեր, իրեն և ընկերներին օգուտ տուող մարդիկ կան, այդ միայն նոքա են, որոնք նախնիքներուս դաւանած հաւատը մանկական մտերմութեամբ մաքուր պահել են իրենց մէջ: Զարմանալի երևոյթ. մենք տակաւին տեսած չենք մի հայ մարդ, որ լինէր բաղդաւոր, յաջողակ, յարգելի, հարուստ, իսկապէս խելօք, իսկապէս զիտուն, որ և ընդնմին լինէր կրօնական խնդիրներու մէջ անտարբեր, սառնասիրտ: Կարճեա թէ անկրօնը, կամ դէպի իւր եկեղեցին սառնահոգին իւր ճակատի վրայ թշուառութեան խորամուկս կ'նիքը կըկրէ: Մանկութեան միջոցին մենք համոզուած էինք, որ քրիստոնեայ ասելով հայ պէտք էր հասկանալ. այժմ մենք համոզուած ենք, որ հայ ասելով պէտք է քրիստոնեայ հասկանալ:

Հային իւր եկեղեցիէն դուրս փրկութիւն չկայ:

Եղբայր հայեր՝ ամուր պահպանենք մեր պաշտելի նախնիքներու սուրբ աւանդութիւնները՝ չիկարմրինք իմաստակներու ծակփիլիսոփայութիւններէն, աղօթքով սկսենք մեր ամեն գործը, հաւատով և յուսով յարատեանք, և կըսենք որ նա փառքով և օրհնութիւնով կըպսակուի: Պատիարակութիւնը, կըթութիւնը, լուսաւորութիւնը միայն այնժամանակ արգասաւոր են, եթէ նոքա ամբացած են կրօնի հիման վրայ: Աշխարհքիս երեսին անկրօն ազգ կամ ժողովուրդ չէ՛ կարող լինել, և եթէ լինի՝ նա չի ասուի ազգ, այլ աւաղակաց խումբ, թէ՛ ազգի, թէ՛ ժողովրդի և թէ՛ գերդաստանի ամուր պահողն է ոչ՝ զէնքը, ոչ՝ ոյժը և ոչ՝ հարստութիւնը, ալ՝ կրօնը միայն:

ԲՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՓԱՅՈՒՄՆ:

(1860).

1860 թուի փետրուարի 26-ին մի սովորական, անօրհայ, կարելի է ասել մի չնչին դէպք, որն մեր քաղաքի մէջ օրուայ միջոցին գրեթէ տասնական անգամ կըպատահի, մի երեւիլի, հըռ-չակելի, անմահ գործի ծագման պատճառ եղաւ վերին Նախախնամութեան կամքով, Նախախնամութեան, կ'ասեմ, որ երբէք մեր թշուառ, բայց ամեն կարեկցութեան արժանի ազգին անխնամ, անայցել, անպատապար թողած չէ:

Այդ, ազգիս համար անմոռանալի օրը՝ մի խեղճ մարդ, մականունը Կոռէլ, մտաւ Քոյեալեան Մանուկի խանութը և ողորմութիւն խնդրեց, ասելով թէ՛ անա քանի օր է նրա ընտանիքը ցուրտ տան մէջ սոված կեցել են, և ոչ ուստէք յոյս չունին մարդկային օգնութիւն ստանալու:

Այդ միջոցին յիշեալ խանութի մէջ ներկայ գտնուել են նաև յետագայ անձինք՝ Պետրոս Քէչէճեան, Քերովրէ Մուրաչայեան, Մարդիս Ախչեան, Գէորգ Հալլաճեան և Կարապետ Խալայճեան: Սոքա ամենքը գրեթէ հասակակից և ամենքն առոյգ պատանիներ էին. բնական է, որ մերձաւորի տարաբաղդութիւնը նոցա վրայ խոր տաւառորութիւն պիտի անէր և նոցա սրտերէն ըսրձրածայն արձագանդ պիտի հանէր:

Եթէ երբ և իցէ մարդուս գեղեցիկ յատկութիւնները դուրս կը բղինն նորա մէջէն,—այդ, աներկբայ, նորա պատանեկական հասակն է, որն, ինչպէս ծաղիկը դարնան ժամանակ, հանդէս կուգայ իւր ամեն գեղեցիկութեամբը:

Երանի մարդուս այդ հասակին... բայց տաւե՛լ երանի այն մարդուն, որ այդ հասակի մէջ այնպիսի գործեր ունի կատարած, որն չափահասութեան և ծերութեան օրերն պարգեւեա կարող է պատմելու՝ ի խրատ իւր համազգիներու մատաղերամ դաւակացը:

Առաքինութիւնը կենդանի օրինակով կը ծաւալի ազգի մէջ և ոչ թէ խրատով, քարոզով կամ հրամանով:

Այս թշուառականի ողորմելի արտաքինը տեսնելով և նորա

պատմանը լսելով՝ հինգ պատանիք իրար երես նայեցան, իբր թէ
կը հարցնէին ի՞նչ հնարքով օգնենք սորան:

Բայց այստեղ երկար տատամսութեան կամ ոքն է հնար որո-
նել պէտք չէր: Հայկ շատ գեղեցիկ յատկութիւններէն մինն է
նորա ուղորմածութիւնը, որով, կարելի է ասել, նա կը գերազան-
ցէ աշխարհիս ամեն ազգերուն, ոչ բացառելով մինչև անգամ ան-
գլխացիներուն:

Եւ արդարեւ՝ հայերուս համար մէկ սովորական բան դար-
ձած է ամենայն օր լսել թէ՛ այս ինչ մարդը այս ինչ գործի հա-
մար ժողովարարութիւն կ'անէ, իսկ այս ինչ տեղ այս ինչ ազ-
գային ձեռնարկութեան համար ստորագրութեան թուղթ կայ.
նմանապէս ամեն փոքրիշատէ բազմամբոյն խումբի մէջ հային
մէկը, ամենի մտադրութիւնը գէպի իրեն դարձուցած, համոզե-
լով, յորդորելով, ազաչելով կը խնդրէ այս ինչ խեղճին, այս ինչ
պանդխտին, այս ինչ թշուառականին օգնելու: Եւ լսողը կամա-
ւորապէս կամ քովի կեցողէն քաշուելով (ամաչելով), առատա-
պէս կամ սակաւ չափով կուտան, կուտան, կուտան և կուտան...
Ո՞ր տարիքէն սկսել է հայ մարդը տալու, երբ պիտի վերանայ
նորա վրայէն այս կամաւոր բարոյական հարկը, որ իւր քանա-
կովն ոչնչով պակաս չէ տէրութեան ամենածանր հարկէն—մենք
չգիտենք. միայն այս գիտենք մենք, որ եթէ ամեն մէկս սրտերս
չի խտացնէինք, եթէ սոսկալի, սաբսափելի, քլասմանի թշուա-
ռութեան առջև կամաւորապէս տէքերս չի փակէինք, չտեսնողս
չի ձևանայինք, առանց այլևայլութեան, ամենիս ընտանիքը այ-
սօր—վաղը ժամի դրանը մուրալու աստիճանին պիտի հասնէր,
—այնքան շատ է թիւը մեր համազգի տարաբազմութիւն և այն-
քան մեծ է ազգիս պիտոյքը:

Ի՞նչ է զորա պատճառը:

Դորա պատճառը այն է, որ մեր ազգի բազմութեան առջև
ապրուստի և բարեօրման ամեն դռներ փակուած են, և նորա
հանգէպ երկու անագորոյն պայմաններ կան՝ կամ տուայտանքի
մէջ ազգովին հալումաշ լինել և կամ իւր սուրբ կրօնը, նուիրա-
կան սղգային ծէսերը, հայրենաւանդ լիզուն, միով բանիւ այն,
ինչ որ ազգութիւն կը կոչուի ուրանալ...

Հայը չուզէ վերջինք. ուրեմն առաջին պայմանը ծանրացած
է նորա վրայ, որ արդէն հասուցիլ է մեզ մինչև մեր գերեզմա-
նի դուռը:

Ի՞նչ պէտք է անել:

Ահա հարցմունք, որի պատասխանը վեց հարիւր տարիէ
ի վեր կը փնտրէ մեր ազգը և չի գտնիլ:

Ոմանք քարոզեցին թէ՛ այս ընդհանուր թշուառութենէն
ազատուելու համար պէտք է ուսումն: Եւ յանկարծ ամեն տեղ կա-
խարդական դորութիւնով հազարաւոր մեծ ու փոքրիկ դպրոց-
ներ, ուսումնարաններ բացուեցան՝ բիւրաւոր աշակերտներով:

Ոմանք ասացին թէ՛ պէտք են քարոզիչներ: Եւ ամենափո-
քրիկ գեղերի մէջ քարոզիչներու ձայնը լսուեցաւ:

Ասացին թէ՛ պէտք է մամուլ: Եւ անհ հայախօս թուցիկ
թերթերը սկսան մուտ դործելու ամեն ծակ. ուր միանգամ սը-
պրդիլ էր հայի ոտը:

Ասացին թէ՛ պէտք է բնմ: Եւ տհա՜ ցորենի ամբարները և
ապրանքի մթերանոցները կերպարանափոխուեցան հայկական
թատրօն, և անմեկնելի հրաշքով հանգէս եկան հայ հեղինակներ
և հայ գերասաններ. քաղցին հանդիսատեսների ծափահարու-
թիւնը և քամեցին նոցա արտասուները:

Ասացին թէ՛ պէտք են նահատակներ: Եւ Արզումանի, Վա-
նի բանտերը լցուեցան նոր Վարդաններով, նոր Գարեգիններով,
նոր Ղեմալ երեցներով, ինչպէս որ երբեմն Յազկերտի օրովն...

Բայց ոչինչ, ոչինչ, ոչինչ չօղնեց:

Ինչո՞ւ:

Ո՞վ կը մեկնէ մեզ այս չարաբաստիկ առեղծանելիքը. ո՞վ
կը քակէ հայերուս առջև կեցած այս նոր Գորդեան հանգոյցը... Ո՞ր
արևէ անցած բազմափորձ ծերունին...

Ե՛ղբայրներ՝ յիշենք Յիսուսին և գլուխներս ծռենք նորա
աստուածային խորհրդաւոր խօսքերու առջև. «Գոհանամ զքէն
հայր՝ տէր երկնի և երկրի, զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց եւ
ի զխնոց, եւ յայանեցեր տղայոց»:

Եւ իրաւ որ, ինչ հազարաւոր և բիւրաւոր փորձառու ալե-
զարդ ազգապետներ, խելօքներ, ազգէս պատուած անձինք կ'որո-
նէին, և որի վրայ խելք կը մաշէին, այն բանին հասու եղան և
զրեթէ գտան ժողովրդիս զրեթէ ամենաւտոր զստակարգէն դուրս
եկած, անուս, մատաղահաս, անփորձ անձինք, որոց մարդկային
միակ և միակ արժանաւորութիւնն էր միամտութիւնը, այսինքն
այն բանը, որին աշխարհիս Փրկիչը կ'անուանէ անօթ ընտիր,
նոր տիկ, զիտցի՝ այնպիսի մարդկային յատկութիւն, որն ըն-
դունակ է ըմբռնելու աշխարհիս նոր գաղափարները և կրօնի ան-
պաճոյճ իմաստը առանց խելքի զօր տալու, պարզապէս հասկա-
նալու:

Բայց թէ ի՞նչպէս իրագործուեցաւ այդ վեհ գործը, ներողա-
միտ կարգացողը կը տեսնէ յընթացս այս պատմութեանը:

Կօնէլ մականունով աղքատը իւր խնդրածը ստացաւ և գնաց

բանին. բայց նորա կատարած ծանր տպաւորութիւնը պատանի-
ներու զգայուն սրբութենէն չփարատեցաւ, և նոքա խոր խոկմունքի
մէջ ընկան՝ թէ միթէ Նախիջևանի մէջ այս թշուառական Կօռէ-
լէն զատ ուրիշ կարօտեալներ չիկան, միթէ նոցա անխնամ պի-
տի թողնել. միթէ միայն այն մարդուն պիտի համարիլ կարօ-
տեալ և ամեն կարեկցութեան արժանի, որն որ դռնէ դռն կը-
մուրայ. միթէ սակաւ մարդիկ կան, որոնք մօրալու ոյժ և հա-
մարձակութիւն չունին, թէպէտ և նոցա տանջող կարօտութիւնը
ոչնչով պակաս չէ աղաչող պաղատողէն և ժողովրդին ձանձրաց-
նողէն. և միթէ այդքան անբաղդներու կարիք կըլցուի, եթէ
ամեն անգամ խանութէ խանութ վազեն, մէկին—միւսին խնդրեն,
յորդորեն, համոզեն: «Եկէք, կըբարը, ասացին սոքա իրար, մեր
մէջ կամաւոր և կանոնաւոր տուրք սահմանենք և անդամակից
դառնանք մէկ որոշ բարենպատակ ուխտի»:

Այս և այսպիսի խորհրդածութիւնները նոցա հետեւեալ կզ-
րակացութեան բերեց, որ այս պատանիները մէջէն երկուսը՝
Պետրոս Քէչէճեանը և Քերովբէ Մուրադաշայեանը յանձնառու
եղան քառասունի չափ բարեպաշտ անձինք դառնելու, որոնք կը-
յօժարէին ամսէ ամիս 25-ական կոպէկ վճարելով՝ կաղմիլ մի
փոքրիկ տասը մանէթնոց գումար, և այդ գումարով խնամիլ մի
չքաւոր ընտանիքի պիտոյքը:

Այս պիտի լինէր սկիզբը նոցա աստուածահաճոյ ձեռնար-
կութեան, և առ ժամս նոքա այսքանով պիտի սահմանափակէին
իրենց բարեպաշտութիւնը, և սորանից վեր ձգտումներ չունէին:

Հետեւեալ օրը, որ էր շաբաթ օր, երկու հոգի՝ Պետրոս Քէ-
չէճեան և Քերովբէ Մուրադաշայեան առին մէկ տետր և սկսան
խանութէ խանութ շրջիլ և ցանկացողներուն ստորագրել տալ, և
իւրաքանչիւրէ ստանալով մէկ-մէկ մանէթ՝ ժողովեցին քառա-
սուն մանէթ: Իւրաքանչիւր ստորագրողի մէկ մանէթը պէտք է
համարել անդամակցութեան 4 ամսուայ վճար, վասն զի տարե-
կան բաժանորդագրին էր երեք մանէթ: Տարեկան 3 մանէթ հա-
տուցանելը շարունակուեցաւ մինչև 1866 թիւն, այսինքն մինչև
կանոնադրութեան ծրագրի հաստատուելն. յետ այնորիկ անդա-
մակցութեան տարեկան գինն եղաւ 5 մանէթ կամ ռուպլի:

Ողորմածութիւնը, ինչպէս որ վերը ասուեցաւ հայի եր-
կրորդ բնութիւնն է դարձած: Անշուշտ կրօնը և նորա վարդա-
պետութիւնը այստեղ հզօր դեր ունին, նոյնպէս և անգի—աշ-
հի վարձը և պատուհասը. բայց ասել թէ կրօնի սկզբունքներն

են միակ դրդիչը և ոչ ուրիշ զգացմունքներ՝ սաստիկ կըսխա-
լինք: Եթէ այդ կէտէն նայելու լինինք՝ մեր վիհագնեայ Լազա-
րեան, Ռափայէլ Խանրամանեանը, Մասեհ Բաբաջանը, Մկրտիչ
Կոկոյեանը և այլք մի մի հոգեւէր ճգնաւորներ պիտի լինէին,
և ոչ թէ քաղաքագէտ, հեռատես, հանճարիմաց ազգասէրներ,
ոչինչով նուաստ քան զիւցազունք հին և նոր դարերուս, թէ և մի
այլ և աւելի համեստ ասպարիզի մէջ:

Այս պատանիներու նորակազմ փոքրիկ ուխտէն առաջ միթէ
ժողովուրդը չունէր գաղափար ընկերովի ողորմութիւն անելու.
Ո՞վ լսած չէ մէկ ժամանակուայ Նոր-Նախիջևանի բաղմաթիւ Էս-
նաֆներու անունը և գործունէութիւնը, այն էսնաֆներու, որոնք
ունէին իրենց դարերով սրբագործուած օրէնքները, իրաւունք-
ները և պարտաւորութիւնները և իւրովստն ժողովրդին հասու-
ցած ելախաղբը: Մենք այստեղ դիտաւորութիւն չունինք զրե-
լու պատմութիւնը այս գիղեցիկ դասակարգին, որի ծաղկած մի-
ջոցին ծաղկած էր մեր Նախիջևանը և որի անկման միջոցին
ընկած պիտի համարել նորան. մենք այստեղ կ'ուզէինք միայն
յիշիլ նորա անթիւ կարգադրութիւններէն մինը, որիմէն օրինակ
առաւ այս նորածին ընկերութիւնը: Յիշեալ էսնաֆները սովո-
րութիւն ունէին հասարակաց գանձանակէն ժամանակաւոր նպաստ
տալ իրենց հիւանդ արուեստակցին. իսկ յետ նորա մահուան
մինչև նորա ընտանիքի ոտքի կանգնելը, ամբողջ տարիներ հո-
գալ նորա որբացած կնոջ և զաւակների ամեն մի պիտոյքը:

Ահա այս էսնաֆներէն (կաշեգործ արուեստաւորը) առա-
ջին նուագ օրինակ առին մեր ամեն յարգանաց արժանի պա-
տանիները. բայց թէ նոքա ի՞նչ զգացմունքով էին վառուած՝
կրօնի, թէ՞ մարդկային գերազոյն գաղափարներով—ես չուզիմ
քննել, քաջ իմանալով որ՝ բարին միշտ բարի է, ի՞նչ շարժառիթ
կ'ուզէ ունենայ, նոյն և նման այն բանին թէ ո՞ր աստղի վրայ
և նայես՝ ամենքն ալ դէպի երկինք կըտանեն:

Մեր բարի երկրասարդներին այն չէր արդելառիթը թէ՛
հաւաքած ստակով ի՞նչ տեսակ բարեգործութիւն պիտի անել. նո-
քա շատ լաւ գիտէին, որ ստակ ունենալէն յետ նոքա միշտ կա-
լող են մի որ և է բարեգործական ասպարէզ գտնելու, նոցա այժմ
կըրժուարացնէր այն հանգամանքը թէ՛ ի՞նչ հնարքով այս նորա-
ծին գաղափարին ժողովրդի աչքին պատուաւոր ձև տան, վասն
զի, ահա՜ ժամանակ ևս գտնուել են մարդիկ, որոնցմէ ոմանք տգի-
տութեամբ և ոմանք նախանձով աշխատել են պէս պէս կծու
խօսքերով կոտրել սոցա սիրտը, վհատեցնել և գործէն դադա-
րեցնել, ասելով թէ՛ «Ի՞նչ պիտի գայ այս անփորձ, անվարձ և

աննշան պատանիներու ձեռքէն», և կամ աւելի քան դայս կծու խօսքերով և կապաճներով:

Առաջին նուագ մեր պատանիներու բոլոր հոգսը նորա վրայ էր դարձած, որ նոցա ձեռքի հանգանակութեան (ստորագրութեան) տետրը օրինաւոր ձև ունենայ. և դորա համար նոքա կարևոր համարել են այդ տետրը ժապաւիննալ գործնելու: Նոցա կարծիքով այդպիսի իրաւունք, այսինքն՝ տետրը ժապաւինելու, տուած է եղել կամ քաղաքագլխուն, կամ հոգևոր կառավարութեանը և կամ որ և է պաշտօնատեղիի: Բայց միևնոյն ժամանակ ինքները իրենց մէջ վճռել են, որ ոչ քաղաքագլխու յանձն կ'առնու ժապաւինել նոցա տետրակը, ոչ հոգևոր կառավարութիւնը և ոչ մի պաշտօնատեղի՝ արհամարհատ աչքով նայելով նոցա երեսայական ձեռնարկութեան վրայ: Ուրեմն ինչ անեն, որի՞ն դիմեն, որիմէ՞ն օգնութիւն և նպաստ գտնեն: Այդ վարանաց միջոցին նոքա յիշել են Պօղոս քահանայ Նսոնեանին, որն Բ. Մուրատչայեանի մերձաւոր բարեկամն է եղել և որն (տէր Պօղոսը) այդ միջոցին իւր պաշտօնակիցներու մէջէն ամենէն բարեխիտը, յարգելին և փորձառուն և այդ առաջի ժողովրդական բարեպաշտ գործերու սիրողն էր համարուած, որ, անշուշտ, նոցա ձեռնարկութիւնը սիրով կ'առնու իւր հովանաւորութեան տակ ու իւր ձեռքէն եկած ամեն օգնութիւնը կը հասցնէ թէ՛ գործին և թէ՛ գործողներուն: Ինչպէս ասել են, այնպէս ալ արել են: Փետրուարի 28-ին գնացել են նորա մօտ, մանրամասնաբար պատմել են նորան այն երեք օրուայ անցքը և քառասուն մանէթ ստորագրութեամբ ժողովիլը, և այլն:

Տէր Պօղոսը, լսելով նոցա պատմածը և տեղեկանալով գործի էութեանը, գովել է նոցա հանրաշահ ձեռնարկութիւնը, յօժարութիւն յայտնել է ժապաւինելու ստորագրութեան տետրակը, խոստացել է ոչ միայն իւր հովանաւորութեան ներքոյ առնել այդ գործը, այլ և իւր կողմանէ ևս նիւթապէս օգնելու: Բայց երիտասարդներէն միայն մի կարևոր պայման պահանջել է, այն է՝ ո՛չ ամեն ստացած փողը մի անգամով մսխել, այլ նորա մի մասը ի պահեստի ունենալ իբր մայր գումար, թէև քանակով աննշան:

Երբ որ երիտասարդները ցանկութիւն յայտնեցին սրաի մօտը կատարել նորա խորհուրդները, աէր Պօղոսը օրհնեց թէ՛ երիտասարդներուն և թէ՛ նոցա ազնիւ գործը, առժամայն ժապաւինեց նոցա ստորագրութեան տետրակը (տօմարը) և իւր կողմանէ ևս ընծայեց մէկ մանէթ: Իսկ մի քանի օրէն աւելցուց վրան մի օրհնութեան թուղթ, որն ահա առաջ կ'ընկերնք այստեղ բառ առ բառ և տառ առ տառ:

Պ Նոր-Նախիջևան 'ի 1860 ամի ևս յունւարի մէկին *).

«Սկսեալ խորհուրդ արարաք 'ի միջի մերում քանի մի սիրելի եղբարք որք յամէ 'ի յամ զողորմութիւնս հաւաքել հանդերձ կնքեալ տուժորաւ յանուն մերս եղեալ քաղաքիս չքաւուաց և կարօտելոց զաստուածահաճոյ զողորմութիւնս բաժանել, ըստ չափու կարողութեան մերոյ. բայց յայտցանէ վերոյ յիշեալ անձանց, ով որ ընդունակ համարեցի դայս խորհուրդ մեր, նա կարէ ստորագրել յայսմ տուժարիս առանց երկրայութեան յանուն իւր իւրաքանչիւր ամիս հատուցանելով քսան հինգ (25) կոպք արծաթիւ:

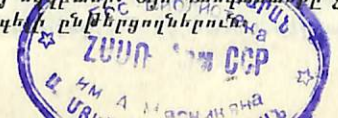
«Ուրեմն խնդրեմք և խնդրեսցուք Ամենաբարձրեալն զԱստուած և զամենակարող զՓրկիչն մեր Յիսուս Գրիստոս, Հոգւոյն սրբոյ շնորհիւն կարողացուք յառաջակայ զբարեալ մաղթութիւնս մեր աղերսելով զամենագութն Աստուած. տացէ մեզ կարողութիւն, յաւողջութիւն, յաջողութիւն և եղբայր սիրութիւն, որ յուսով և սիրով կատարել զբարեմաղթանս մեր մինչև 'ի կէտ կոչման մերոյ. Ամեն. վասն որոյ և ստորագրեմք»:

Քերովքէ Մուրատչայեան
Սարգիս Ախչեան
Պետրոս Բէչէճեան
Յովհաննէս Աճէմեան
Լուսեղէն Սատէթեան

Տէր-Պօղոսին գնացող երիտասարդները վերադառնալով դէպի իրենց ընկերները, պատմեցին նոցա այս տեսակցութեան բոլոր հանգամանքը և ցուցին ժապաւինած տետրակը և մեր առաջ բերած օրհնութեան թուղթը, և ամենքը խոստացան հետեւելու աէր-հօր տուած խրատին և խորհրդին: Եւ տեսնելով իրենց ձեռնարկութիւնը այսպիսի կանոնաւոր ձև ստացած՝ նոքա արդէն հարկաւոր համարեցին իրենց մէջէն ընտրել գործող անձինք. և անյապաղ Պետրոս Բէչէճեանը միաբան հաւանութեամբ ըն-

*) Թէպէտ, ինչպէս պատմութիւնէս կերելի, ընկերութեանս ծագումը տեղի ունեցաւ 1860 թուականի փետրուարի 26-ին և այս թուղթը աէր-Պօղոսը զրեց նոյն ամսուայ 28-ին, բայց նա, իրեն կարծիքով, գործին կանոնաւոր ձև տալու համար նշանակեց այսպիսի գէպը պատահած երկու ամիս առաջ, այսինքն՝ տարուայ սկզբանէ: Այս հանգամանքը չի փոխի շփոթէ և վաւանաց մէջ ձգէ մեր յարգելի ընկերացիներուն:

Լ 9-40707

տրուեցաւ ընկերութեան գանձապահը, ստացաւ ստորագրութեամբ ժողոված 30 ուղարկելն *) և պարտաւորուեցաւ շահեցնելու տարեկան 10 % (տոկոսով):

Տնտրակը ժառանգելէն յետ ստորագրողաց (անգամոց) թիւը արագ-արագ սկսաւ շատանալու, վասն զի ժողովուրդը արագէն սկսել էր գործի վրայ հաշտ աչքով նայելու, տեսնելով նորան մի պատուաւոր անձի հովանաւորութեան ներքոյ:

Այդ միջոցին ընկերութեան անդամներէն մինը մասնացոյց եղաւ մի խեղճ, երեք որբով ծանրաբեռնած այրիի վրայ, որին այցելութիւն էր գնացել և անձամբ տեղեկացել էր նորա չքաւորութեանը: Այս այրին առաջինը եղաւ, որ սկսաւ նորափթիթ ընկերութեան բարեպաշտ առատաձեռնութիւնը վայելելու, իւր տնական պիտոյքի համար ամսէ ամիս ստանալով 10-ական մանէթ: Այս այրիի մականունն էր Սուրճմէզըն:

Հանգանակութեան լայն ասպարէզ տալու և անդամակցաց թիւը բազմացնելու գիտամբ ընտրուեցան Գերովրէ Մուրառ-չայեանը, Սարգիս Ախչեանը, Լուսեղէն Սատէթեանը, Յովհաննէս Աճէմեանը և Մկրտիչ Գասպարեանը (այդ միջոցին, ինչպէս վերը յիշել ենք, Պետրոս Քէչէճեանը գանձապահ էր ընտրած) որոց պարտաւորութիւնն էր անդուլ և անխոնջ շրջել ամեն տեղ, յորդորել, համոզել մարդոց մասնակցելու այս աստուածահաճոյ և բարեպաշտ գործին:

Իսկ և իսկ այդ խորհրդով Մ. Գասպարեանը, քանի մի օրէն, գնաց Նախիջևանէն երեք վեռսթ հեռաւորութեամբ ուսաց Ռօստով քաղաքը, ուր առուտուրի պատճառով կը կենային մօտ հարիւր հոգի հայք՝ մասամբ բոլորովին, անով-տեղով և մասամբ միայն ցերեկները, իսկ գիշերները կը վերադառնային իրենց բնիկ տեղը—Նախիջևան: Պարոն Գասպարեանը գնաց մի նախիջևանցի հայ վաճառականի խանութ և, ինչպէս վերը պայմանած էր, խնդրեց նորան այս ներածին ընկերութեան անդամակցելու: Ռօստովաբնակ հայ վաճառականը շատ չնչին, ծիծաղելի և անհիմն գործ համարելով այս աղնիւ երիտասարդների ձեռնարկութիւնը, առաւ դրիչը և ընտրեալներին անուանց վրայ՝ ինչպէս արհամարհելի մարդոց, խաչաձև նշան գծեց, ինչպէս որ սովորութիւն կայ վաճառականների մէջ, երբ մի գրուած բան կ'ուզեն ոչնչացնել, սխալ կամ անպէտք համարելով՝ վրան խաչ կը քաշեն:

*) 10 ուղարկելն արդէն տուած էր Սուրճմէզեան այրիին՝ իբր ամսական թոշակ:

Մկրտիչ Գասպարեանը վհատած սրտով վերադարձաւ Նախիջևան և պատմեց ընկերներուն այս նախատինքը. և ընկերներէն ոմանք վշտացան, ոմանք բարկացած և պատրաստ էին արգէն յուսահատուելու, երբ նոցա մէջէն դուրս եկաւ մէկը և ասաց «Ե՛րբայրներ՝ մի վհատիք (սիրտերդ թող չի կոտրի). այն մարդը թէ և կամեցաւ մեզ և մեր գործի հետ թշնամաբար վարուելու, և մեր ձեռնարկութեան վրայ խաչ քաշեց, այսինքն՝ ոչնչացուց. սակայն այստեղ մենք պիտի նշմարենք Աստուծոյ մատը: Այս խաչը մեր նորածին ընկերութեան համար խորհրդաւոր է: Իմացած լինինք, որ Աստուած ուղարկեց նորան, (այսինքն խաչը) իբրև օրհնութիւն և պահապան մեր տկար գործին»: Ասաց և ջերմեռանդութեամբ համբուրեց այդ գծած խաչը. և միւս ընկերները, հետեւելով նորա օրինակին նոյնը արին և միաբերան ասացին՝ «Թող խաչը մեզ օգնական լինի»:

Գանի մի ամիս ընկերակից երիտասարդների գործը եղաւ հանգանակութեամբ փող ժողովելը, անդամակիցների թիւը բազմացնելը և այլի Սուրճմէզեանին ապրուստի համար ամսէ ամիս խոստացած ստակը տալը:

Ամառուայ մէջ մէկ օր, տէր Պօղոս Խոճեանը հանդիպելով այս ընկերակից երիտասարդներէն մէկքանիսին, հարցուց նորա-կազմ ընկերութեան որպիսութիւնը, ասելով *).

«Էտե, տղաք, գործերդ ի՞նչպէս է:

— Շատ աղէկ է, պատասխանեցին երիտասարդները:

«Հ՞ը, տեսնո՞ք, ի՞նչպէս աղէկ էղաւ, որ խօսքս լսեցիք: Տահա կեցէք, քանի էրթայ՝ տահա աղէկ կ'ըլլայ, էտե, ի՞նչ պիտի անիք այսուհետեւ»:

— Ի՞նչ պիտի անինք, գործերս աղէկ է, Աստուած յաջողից: Ուրեմն դորա պատիւին Սուրբ Խաչ **)

պիտ էրթանք: Աստուծոյ պատարագ անել պիտ տանք, որ խաչը մեզի օգնական էղաւ ***):

*) Ինչպէս այս տեղ, այնպէս ալ շատ տեղ մենք աշխատել ենք գործիս վրայ եղած դրոյցը խօսողի խաղական բառերովն արտադրելու, որպէս ասլացոյց թէ՛ մենք որքան ճշմարտութիւնը կը գերադասենք պերճախօս մտացածին ստութեան: Բոլոր պատմութիւնը մենք գրել ենք կամ գործող, կամ ականատես անձանց բերանացի պատմելովն կամ ժամանակակից արձանագրութիւնը անձամբ իմաստասիրելով:

**) Այստեղ Սուրբ-Խաչ պիտի հասկնալ այս անունով վանքը, որ 7 վեռսթ հեռի կեցած է Նախիջևանէն մէկ բարձրաւանդակի վրայ, թէմէնիք գետակի աջակողմը:

***) Ոմանք կասեն թէ՛ ընկերութեան ուխտագնացութիւնը դէպի Սուրբ-Խաչ վանք յարաբերութիւն ունի ուստովցի հայ վաճառականի ընկերակցաց անունները խաչաձև ջնջելուն հետ, միւսները կ'ասեն թէ՛ դա բոլորովին անխախտէն սահմանուած է: Թէ՛ այսպէս ասողներ և թէ՛ այլապէս հաստատողներ շատ կան և ամենքը բարեխիղճ անձինք են: Դժուար էր մեր-ժեզ մինը և ընդունել միւսը: Մենք անհա երկուսն ևս կ'ըլլէինք. հաւատարմ և չհաւատարմ թողնելով ընթերցողի ընտրութեան:

«Ո՞վ պիտի անէ (մատուցանէ) պատարագը», հարցուց տէր-Պօղոսը, (Այս հարցմունքը շատ բնական էր և շահասիրութեան ակնարկ չէր տէր-հօր կողմանէ, վասն զի այդ միջոցին, Սուրբ Խաչ վանքի մէջ, արտաքոյ սովորութեան, վանահայր չի կար):

— Ի հարկէ դուն պիտի անիս. քեզիմէն աւելի մենք որբն ունինք մեր գործին մէջ աշխատաւորը, պատասխանեցին երիտասարդները:

Եւ իրաւ որ՝ յընթացս տասնըջորս տարուան տարեց-տարի, անդամակիցներու բազմութեան ներկայութեան տէր-Պօղոսը պատարագ կը մատուցանէր, և յետ պատարագին մատաղ կը բերուէր: Պատմութեանս մէջ առանձին գլուխ նուիրած կը տեսնէ ներողամիտ ընթերցողը այս փոքրիկ տղայի նորամուտ տօնախմբութեան մասին, որ այժմ փառայեղ, հանդիսով կը կատարուի Հոգեպալատեան տօնի օրը:

Նոյն տարուայ յուլիս ամսու մէջ բարեպաշտ երիտասարդները որոշեցին իրենց մէջ դոհացողական պատարագ մատուցանել տալ, ինչպէս որ ուխտել էին Սուրբ-Խաչ վանքի մէջ:

Այստեղ կ'ուզէինք երկու խօսք ասել հայոց բուն ժողովրդի մէջ մաքուր պահպանուած կրօնական ջերմեանութեան մասին:

Չգիտենք՝ դարուս շրջանն է, թէ՞ փամանակակից փրկիսփայլութեան թերի ըմբռնմունքը, թէ՞ անցեալի տկար իմաստասիրելը, թէ՞ ընդհանուր բարոյականութեան ապականութիւնը, թէ՞, վերջապէս, խելքի պակասութիւն, բայց կրօնական անտարբերութիւնը սկսել է խրամատելու մեր իբր—լուսաւորեալների բարոյական շէնքը, հկնդեցի, աղօթք, պսո, ուխտ, բարեպաշտ ծէսեր, սրբազան աւանդութիւններ, մինչև անգամ Աստուծոյ բանը—կորցրել են նոցա առջև իրենց սրբութիւնը, և այս նկատելի է մանաւանդ վերին ուսումնարաններէ ուսումնարանների և այնտեղ երթեկողների մէջ: Այդ շատ մեծ ցուէր, եթէ այդքանով սահմանափակուէր մեր տարաբաղդութիւնը (երկբայութիւնը սկիզբն է հաստատուն հաւատին). ցմե է խոստովանելն, որ այս մօլութիւններէն ազատ չեն մինչև անգամ մեր կղերականք, որոնք ըստ երևութին ամբակուռ սիւնը պիտի լինէին մեր հկեղեցուն: Այս աններելի սառնութիւնը դէպի ամենասուրբ զգացմունքն, որպիսին է կրօնը, մարդիկ կ'անուանեն ազատամտութիւն, կարծես թէ իւր սուրբ նախնեաց նուիրական համարած բաներն արհամարհելը, ծաղրելը, սղծելն մարդկային մտքի

աղնիւ ձգտումն է, կորովամտութիւն է, առողջամտութիւն է:

Վաղուց արդէն ասած է, որ հաւատը եթէ ըննուի, հետադոտուի դատմունքի տակ ընկնի՝ նա հաւատ չէ: Միայն հաւատով է, որ բարոյական աշխարհը յակաստանի կայ. եթէ կորչի հաւատ՝ աշխարհիս երեսին քար քարի վրայ չի մնալ. կկորչին օրէնք, կը կորչին տէրութիւնք, կը կորչին ընտանեկան յարաբերութիւն, և մարդկութիւնը դադանաց կարգը կ'ընկնի: Հաւատը, կրօնը եթէ շրջապատած չլինին սուրբ և նուիրական աւանդութիւններով, արարողութիւններով, ծէսերով—նոքա ոչ ալ ինչ կը լինին, բայց եթէ աննշտնակ խօսքեր, դատարկ ձայնիւր, որքան սուրբ են մեզ համար Աստուծոյ և Գրիստոսի խօսքերը, նոյնքան սուրբ պիտի լինին և մեր պաշտելի նախնեաց աւանդած ծէսերը՝ աղօթքը, օրհնութիւնը, ուխտագնացութիւնը, պասները, տօները, և այլն, և այլն, որոնք միայն հաւատը կը տարբացնեն մեր մէջ, չոր ու ցամաք զգացմունք չեն թողցնուլ նորան մեր մէջ և մեր կեանքը կ'անեն նպատակաւոր, իմաստալից: Մենք չուզենք այստեղ հաւատի վրայ անվերջանալի բանակուութիւն բանալ, չուզենք նորա պաշտպանը հանդիսանալ: Եթէ բւերաւոր նահատակներու գործքն ու խօսքը չհամոզեցին բթամիտներուն ու լրբերուն, ինչպէս կարող ենք մենք այժմ համոզել: Մենք միայն այս կ'ուզէինք ասել, որ եթէ մեր ազգի մէջ օրինաւոր, արդէնաբեր, իրեն և ընկերներին օգուտ տուող մարդիկ կան՝ այդ միայն նոքա են, որոնք նախնիներուս դաւանած հաւատը մանկական միամտութեամբ մաքուր պահել են իրենց մէջ: Զարմանալի՜ երևոյթ, մենք տակաւին տեսած չենք մի հայ մաքդ, որ լինէր բաղդաւոր, յաջողակ, յարգելի, հարուստ, խկապէս խելօք, խկապէս գիտուն, որ և ընդ նմին լինէր կրօնական խնդիրներու մէջ անտարբեր, սառնասիրտ: Կարծես թէ անկրօնը, կամ դէպի իւր հկեղեցին սառնահոգին իւր ճակատի վրայ թշուառութեան խորամուխ կնիք կը կրէ: Մանկութեան միջոցին մենք համոզուած էինք, որ քրիստոնեայ ասելով հայ պէտք էր հասկանալ, այժմ մենք համոզուած ենք, որ հայ ասելով պէտք է քրիստոնեայ հասկանալ: Հային բրիստոնէական հկեղեցիէն դուրս փրկութիւն չի կայ:

Եղբայր հայեր՝ ամուր պահպանենք մեր պաշտելի նախնիներու սուրբ աւանդութիւնները. չի կարմրինք իմաստակներու ծակ-փրկիսփայլութիւններէն. աղօթքով սկսենք մեր ամեն գործը, հաւատով և յուսով յարատեկենք և կը տեսնենք, որ նա փառքով և օրհնութիւնով կը պսակուի: Դատարարակութիւնը, կրթութիւնը և լուսաւորութիւնը միայն այնժամանակ արդատաւոր են, երբ

նորա ամրացած են կրօնի հիման վրայ: Աշխարհիս երեսին ան-
կրօն ազգ կամ ժողովուրդ չէ կարող լինել, և եթէ լինի՝ նա չի
ասուիլ ազգ, այլ աւաղակաց խումբ: Թէ ազգի, թէ ժողովրդի և
թէ գերդաստանի ամուր պահպանողն է ոչ զէնքը, ոչ ոյժը և ոչ
հարստութիւնը, այլ կրօնը:

Շարունակենք մեր ընդմիջած պատմութիւնը.

Նախընթաց երեկոյին ուղարկուեցան դէպի Սուրբ-Պաշ մա-
տաղի ոչխար, հաց և այլ խորտիկներ, որպէս զի հետեւալ օրը,
կիրակին, ինքեանք երկտասարդներն ևս երթան աշնտեղ և յետ
պատարագին հիւրասիրեն մնացեալ ամեն անդամակիցներուն, և
յատկապէս այդ բանի համար իրենց մէջ առանձին փող ժողո-
վեցին:

Ինչպէս որ կանխաւ որոշուած էր, հետեւալ օրը տէր-Պո-
ղոս խորհուրդը շատ փառաւոր կերպով կատարեց պատարագի
սուրբ խորհուրդը, և երբ ամենքը եկեղեցիէն դուրս եկան և
մտան վանքի խուցը՝ աշնտեղ ճաշի վրայ խօսք բացուեցաւ թէ
այսուհետեւ ի՞նչ անուն պիտի կրէ այս նորածին ընկերութիւնը,
կամ ի՞նչ անունով պիտի շարունակուի անդամկցութեան սոս-
րադրութիւնը: Ոմանք ասացին թէ՝ պէտք է «Աղքատաց խնամա-
կալութիւն» անուն կրէ նա, այլք ասացին թէ՝ «Գանձարան հա-
ւատոյ» անուն տանք նորան. բարի և միամիտ երկտասարդ-
ները խորհրդատուների սիրտը կտարել չուզելով՝ յօժարեցան այդ
երկու յորջորջմունքն ևս գրել իրենց ժապաւինած տօմարի ճա-
կատին:

Այդ ուրախալի օրը, դեռ ևս ճաշի սեղանի առջև նստած,
շատ բարեմաղթութիւններ կատարուեցան նորածին ընկերու-
թեան, շատ յոյսեր դրուեցան նորա վրայ, շատ թեթեւութիւններ
ակնկալուեցան հայ աղքատներուն, չքաւորներուն և տառապեալ-
ներուն համար. բայց այդ համեստ երկտասարդների երեակայու-
թիւնը երբէք չըհամարձակեցաւ մի օր տեսնել այն նախանձիկի
վիճակի մէջ, ուր նա կայ այս վայրկենիս, այսինքն՝ դարձած
մեր ազգային հազուադիւս ժառանգութիւններէն եթէ ոչ ամե-
նագերազանցը, գոնէ ամենագերազանցներէն մէկը: Եւ այս, որ
կըտեսնենք՝ ընկերութեանս ծագմանէն միայն քսան հինգ տարի
անցածն է. կարող է երեակայիլ մէկը, որ եթէ այս ընկերու-
թիւնս այլ ևս քսանհինգ կամ յիսուն տարի սոյն այս եռանդով
առաջ տարուի՝ ի՞նչ պատկեր պիտի ձևացնէ...

Երեկոյեան պէմ, դեռ ևս քաղաք չի վերադարձած, ևրիտա-

սարդներէն վեց հոգիք, սանդուխքէն *) վայր իջնելով, մնաս բա-
րե ասելու ժամանակ, երեսները դարձուցած վանքին՝ ծունր
դրին և ջերմեռանդութեամբ քանի մի անգամ երեսները խաչա-
կնքեցին, և սարկաւազը «Էջ միածին ի Հօրէ» երգեց, և նորա
ուխտեցին, որ եթէ ընկերութիւնը հաստատուն մնայ և շարու-
նակուի, հետեւալ տարիները, ըստ օրինակի այս տարուան, բազ-
մութեամբ ընկերաց դարձեալ կուգան այստեղ, պատարագ մա-
տուցանել կուտան, մատաղ և հացկերոյթ կըպատրաստեն:

Այսպէս՝ 1860 թուականը անցաւ, նախ Սուրբ-Պաշ վանքի
խնամատարութեամբ, երկրորդ՝ ընկերութեան անդամակիցներու
թիւը մինչ 95-ի հասցնելով, երրորդ՝ Սուրբ-Պաշ վանքի պատա-
րագ մատուցանելով և ուխտ կատարելով, և չորրորդ՝ նորածին
ընկերութեան անուն պարգեւելով, որով այս անորոշ ժողովը ըն-
կերութեան կիսապաշտօն ձև և բնաւորութիւն ստացաւ, և այդ-
պէսով սկսաւ յարգ և վարկ գանելու քաղաքացոյ աչքին:

*) Հետաւոր համազգիներու մեր պատմութիւնը հասկանալի դարձնելու
համար պէտք է տեսնել, որ Սուրբ-Պաշ վանքը հիմնած է բաւականին բարձր
քարածայռի վրայ մօտ 13—15 գրկաշափ բարձրութեամբ. իսկ նորա ստորո-
տը, այսինքն թէմէնիք գետակի ձորի մէջ փռուած է վանքապատկան պար-
տէզը՝ շրջապատած իւր դաստակերաներով, ագարակներով, սեխատաններով,
և արօտատեղիներով և գիւղատնտեսական շէնքերով: Սուրբ-Պաշի շրջակայքը
Նախիջևանցոց սիրելի ամառանիքն է՝ մաքուր և առողջարար օդի պատճառաւ:

Կանոնադրութեան ծրագրի յօդիմուտը և հաստատութիւնը.

(1861—1866).

Այս անցքէն յետ 3--4 տարի անցած երախտագէտ երիտասարդները միտք կ'անէին տէր Պօղոս Սոճեանին այս նորածին ընկերութեան վրայ ունեցած երախտիբի համար մէկ վայելուչ կերպով վարձատրել. այս դիտմամբ երկու աղերսագիր յօրինեցին, մինը Մատթէոս Կաթողիկոսի և միւսը այն ժամանակուայ Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ թեմական տաջնորդ Գարբէլ վարդապետ Այվազովսքիյի վրայ, առաջինէն խնդրելով յիշեալ քահանայի համար քահանական խաչ և կամիլտուկ և երկրորդէն՝ աւագ-քահանայութեան աստիճան: Առաջին նուագ, ըստ տեղական սովորութեան, յիշեալ աղերսագիրներն անէ տուն շըրջեցուցին՝ ժողովրդի ստորագրութեան համար. բայց յետոյ այդ աւելորդ համարուեցաւ, վասն զի երախտագէտ ժողովուրդը չի սպասեց, որ իւր սիրելի քահանայի մանսարի թուղթը իւր տունը բերեն, այլ ինքը յօժարակամ և խմբովին զիմեց ստորագրելու այն խանութն, որ կար թուղթը. ստորագրողաց թիւըսարդէն հասել էր 120-ի:

Այս լուրը հասնելով այն ժամանակուայ քաղաքագլխի տէր Կանչը, որն այդ միջոցին ժողովրդի երկպառակութեան *) պատճառաւ, տէր Պօղոսի վրայ, ինչպէս Սալիպեան կուսակցութեան համակրողի՝ զայրացաւ և ուզեց արգելք դնել այդ պարգևատրութեան, և նմանեցնելով երիտասարդներին բարեխօսութիւնը օրինաց հակառակ գործի՝ դատարանի դռնապանին (սլէշլի) ուղարկեց Քերովքէ Մուրատչայեանի մօտ և սատկապէս պահանջեց, որ հետը առնու յիշեալ երկու աղերսագիրներն և անյապաղ գայ ներկայանայ իրեն...

*) Այս անախորժ դէպքը յայտնի է Պապեան և Հայրապետեան կըսելով անունով:

Եթէ ներկայ ժամանակուայ գաղափարներով և հայեացքներով դատելու լինինք մեր քաղաքագլխու և ժողովրդի յարաբերութիւնը՝ սաստիկ կըստալինք: Մտքով պէտք է յետ թուի 25 տարի դարձնէն առաջ և հասկանալ նախիջևանցոյ տասնեակու տարի ճնշուած և հաւքեկուած վիճակը *** ի կառավարութեան միջոցին, որ հասկանանք թէ՛ ինչ պիտի զգար խեղճ երիտասարդ Ք. Մուրատչայեանը, երբ նորան դռնապանը հրաւիրեց քաղաքագլխու մօտ... տուգանք... բանդարգելութիւն... աքսոր և այլն, այս ամենը շատ հեշտութեամբ կարող էին անցնել նորա մտքէն...

Իւր հետ առնելով այլ ևս երեք հոգի և յիշեալ երկու աղերսագիրները՝ գնաց ողորմելի երիտասարդը քաղաքագլխի տուն:

Երբոր երիտասարդները ներկայացան քաղաքագլխին՝ նա սկսաւ նոցա նախատելու ինքնակամ այդպիսի ապօրինի գործ կատարելու համար, և սաստեց նոցա օրէնքի նշանակած պատուհասով, որ կարող էր նոցա հանդիպել, եթէ նոքա անյապաղ իրեն ներկայութեանը չըպատուին այդ բազմաստորագիր աղերսը առ վիճափառ Կաթողիկոսը. իսկ որ ինչ կըվերաբերուէր Գարբէլ վարդապետ Այվազովսքիյին՝ զրա՞ծ աղերսագրին՝ նա ոչինչ չըպահանջեց. բայց թէ ինչո՞ւ—մենք չըգիտենք. թէ և կարելի է պաշտահանջեց. բայց թէ ինչո՞ւ—մենք չըգիտենք. թէ և կարելի է պաշտահան հաւանական ենթադրութիւններ անել, բայց ընդ նմին յաւելցուց, որ եթէ նոքա (երիտասարդք) կըյօժարեն յիշեալ բարեխօսութեան աղերսագիրը ինքնայօժար կամբով ոչնչացնել՝ այն ժամանակ նա ինքը (այսինքն քաղաքագլխու) իւր կողմանէ ամեն հնար և ջանք ի գործ կըդնէ՝ այդ նորածին ընկերութեան կանոնաւոր կերպարանը տալու, կրկին և կրկին սաստելով, որ եթէ առանց օրինաւոր թոյլտուութեան շարունակուի ընկերութիւնը՝ նա բռնի կըխափանէ:

Երիտասարդները կարծելով որ յամառութիւնով կարող են իրենց սիրելի ձեռնարկութիւնը մեծ վտանգի մէջ գլորելու, իսկ եթէ քաղաքագլխու կամքին հնազանդին՝ գործը յաջողութիւն կըստանայ, թէ և սրտի կսկիծով, բայց յօժարեցան վիճափառ Կաթողիկոսին գրած միջնորդութեան աղերսագիրը տեղնիտեղը պատուելու: Եւ ի վարձատրութիւն այս հնազանդութեան՝ նոքա հրաման ստացան քաղաքագլխէն, որ անյապաղ սկսեն իրենց ընկերութեան կանոնադրութեան ծրագիրը յօրինել և աշխատել ուստի որ հարկն է նորա հաստատութիւնը ստանալու:

Այսքան եղաւ քաղաքագլխի ձեռնառութիւնը այս գործին. բայց շատ կարելի է, որ այն ժամանակուայ խառնափնդորութեան պատճառաւ նա այդ ընկերութիւնը, եթէ կամենար ալ, ոչինչով օգնել չէր կարող: Միայն մինք այսքան զիտենք, որ

գործը սկսուեցաւ և ի կատար հասաւ մեր մի քանի երիտասարդ-
ներու անխոնջ աշխատանքով և անդուլ ձգտմունքով դէպի իրենց
առաջադրած նպատակը, դրեթէ ոչինչ օգնութիւն չի ստանալով
քաղաքի մեծատուններէն, որք մինչև կառավարութիւնէն հաս-
տատութիւն ստանալն մէկ անմեկնելի անտարբերութեամբ կը
վերաբերուէին այս ամենազինա գործին:

Եւ այսպէս բազմերախտ տէր Պօղոսը, ընկերութենէն բոլո-
րովին անկախ պատճառներով, առ մեծի արամութեան բոլոր
անգամակից երիտասարդներուն, ոչ վեհափառ Կաթողիկոսէն
ստացաւ վարձատրութիւն և ոչ վիճակաւոր առաջնորդ Գաբրիէլ
վ. Այվազովսքիյէն:

Քաղաքագլխէն վերադարձած՝ երիտասարդները սկսան մտա-
ծելու թէ՛ ի՞նչ եղանակաւ յօրինեն և կառավարութեանը հաստա-
տել տան այս՝ իրենց ընկերութեան համար կարևոր ծրագիրը.
վասն զի ժամանակը շատ պզտոր և խառնափնդոր լինելով և
տէրութեան մէջ տեղ-տեղ ապստամբութիւնք ծագելուն պատճա-
ռաւ, այդ միջոցին վարչութեան պաշտօնականները թէ՛ մասնաւոր
ընկերութիւններու և թէ՛ որ և է բարեգործական նպատակաւ
փոք ժողովելու վրայ սաստիկ կասկածով կը նայէին, այնպէս որ՝
քաղաքագլխու խիստ վարմունքը երիտասարդներու հետ մասամբ
իւրի հասկանալի կը թուէ:

Ընկերակիցներու այսպիսի տառապեալ միջոցին պատահե-
ցաւ նոցա անգամակիցներէն մէկը՝ պարոն Յակոբ Քայիալեանը,
որն տեղեկանալով ընկերներէն գործի կնճռուած վիճակին, ասաց
որ նա ունի մի գիտնական ռուս բարեկամ, անունը Պաթաշօվ, որ
կարող է այդ ծրագիրը յօրինելու, և խոստացաւ անպատճառ այդ
բանը գլուխ բերել: Երիտասարդները շնորհակալ եղան և բոլո-
րովին միամտուեցան ընկերութեան վիճակի մասին:

Պարոն Քայիալեանի խնդրանքը պ. Պաթաշօվը արդէն սկսել
էր յօրինելու կանոնադրութեան ծրագիրը, որ Նախիջևան եկաւ
վիճակիս առաջնորդ Գաբրիէլ վ. Այվազովսքիյէն: Ընկերութեան
անգամակից շատ երիտասարդներ, յաջողակ դէպք համարելով
այս, իսկոյն այցելեցին նորան և իրենց ընկերութեան գործի
էութիւնը մանրամասնաբար պատմելով՝ խնդրեցին նորան չի
խնայել, ուր և առաջի որոց հարկն է, իւր ջանքը, միջնորդու-
թիւնը և բարեխօսութիւնը: Գաբրիէլ վարդապետը, իրագիւլ լի-
նելով նոցա բարի նպատակին ևս և այն վտանգին, որ կար ըն-
կերութեան առջև՝ տէրութենէն հաստատուած կանոնադրութիւն
չունենալուն պատճառաւ՝ խոստացաւ իւր ձեռքէն եկած ամեն օգ-
նութիւնը հասցնել նոցա. և որովհետեւ ինքը շուտով գնալու էր Ս.
Պետերբուրգ, միամտեցուց նոցա անձամբ տալ աղերսագիրն նա-

խաղարին և բաւարար պատասխան ստանալով նորանէն՝ նոյն-
պէս անձամբ բերել սոցա հաստատած կանոնադրութիւնը, որով
այս երիտասարդների գործունէութիւնը օրինաւոր ճանապարհի
վրայ պիտի դրուէր. միայն թէ, պատուիրեց նոցա, քանի որ
ինքը մայրաքաղաք կը լինի՝ ձեռագիրը անպատճառ իրեն հաս-
ցնեն: Եւ յիշաւ որ, այս տեսակցութենէն յետ շուտով մեկնե-
ցաւ նա Ս. Պետերբուրգ, և նորա գնալէն յետ 3—4 օր անցած՝
նորա անուամբ ճանապարհ ձգուեցաւ պ. Պաթաշօվի յօրինած կա-
նոնադրութեան ծրագիրը ռուսերէն գրած:

Վրայ բաւական շատ ժամանակ անցաւ, այսինքն մօտ 3
կամ 4 տմիս, երիտասարդները ան ու գողով կեցած էին՝ արդեօք
ի՞նչ կղաւ ծրագրի վիճակը, արդեօք հաստատեցին, արդեօք մեր
գործին անհամապատասխան բան գտան նորա մէջ, արդեօք
Գաբրիէլ վարդապետը ներկայացուցել է, թէ՛ մոռացել է, կամ
իւր մէկ չնչին, ուշադրութեան անտրժան բան մի կողմ ձգել է, և
ինքն ալ մոռացել է երիտասարդներուն տուած խոստմունքը: Երբ
որ սորա այսպիսի վարանքներու մէջ կը ծփային, յանկարծ մի օր
տէր-Պօղոսը Գաբրիէլ վարդապետէն ստացաւ մի նամակ, որի բո-
վանդակութիւնը, մի անաչառ ակնատեսի ասելովն *) այսպէս
էր՝ «Պատուելի Հայր, տալաւին Պետերբուրգ էի, որ ընկերութեան
նախագիծը (ծրագիրը) ստացայ. բայց ուտիւնանին (նախարարին)
չմատուցի. ասացին թէ՛ ժամանակս խիստ է: Պէտք է մատու-
ցանել նախ՝ կուսակալին, յետոյ նախարարին և ապա կը պահան-
ջուի իմ միջնորդութիւնը», և այլն:

Այլապէս ասելով՝ երիտասարդները պէտք է Այվազովսքիյէն
յոյսերը կտրէին և որոնէին ուրիշ հնար և ուրիշ ճանապարհ
իրենց նուիրական նպատակին հասնելու: Այս նամակէն գոնէ
այն իմացան, որ նոցա աղերսը աստիճանաբար պիտի ընթանայ.
այսինքն ստորին աստիճանէն դէպի վերնագոյնը, և նոյն ճանա-
պարհով պիտի ստացուէր պատասխանը: Սորա համար պէտք էր
անտանելի աշխատանք և երկար ժամանակ, որոց համար ան-
ձեռնհաս էին խոնջացած և յոյսերէն յաճախ խաբուած երիտա-
սարդները. և տարեբաղդաբար զրկուած էին ծրագրի մի հատիկ
օրինակէն, որի պատճէնը չունէին: Պէտք եղաւ նորէն պարոն
Յ. Քայիալեանի միջնորդութեամբ գիմելու պ. Պաթաշօվին և
ստանալ նորանէն մի ուրիշ օրինակ նոյն ծրագրին:

Երբ ծրագրի օրինակը երկրորդ անգամ նոցա ձեռք ընկաւ,
երիտասարդները կամեցան իմանալու՝ արդեօք նորա մէջի բո-
վանդակութիւնը մինչև որ աստիճան յարմար է իրենց պէտքին.

*) Այստեղ բառ առ բառ ասողի խօսքերն առաջ բերած են:

կըպատկանի՞ արդեօք վըրան աւելցնել հարկաւոր ինչ կամ մէջէն հանել աւելորդ բաներ. և իրենց ան ձեռնհաս համարելով՝ նոքա զխմեցին մի նախընտանցի գրադէտի, որ հին ժամանակները տեղւոյս դատարանի մէջ գրադրի պաշտօն կըվարէր և նորան հմուտ կարծելով այդպիսի գործերու մէջ՝ խնդրեցին, որ նա Պաթաշօվի յօրինած ծրագիրը տեղական պէտքերին յարմարացնէ. և այդ գրադէտը, նոյն իսկ բնագրի վրայ իւր կարծած փոփոխութիւնները անելով՝ աղճատեց ձեռագիրը: Այս հանգամանքը իւր անձին նախատինք համարելով՝ Պաթաշօվը զայրացած յետ պահանջեց իւր յօրինած կանոնադրութեան ծրագիրը. երկուստարեաները դարձեալ նեղ վիճակի մէջ ընկան և գործը անորոշ մնաց:

Այն ժամանակ այս խեղճ անճարացած երկուստարեաներին օգնութեան հասաւ Նախիջևանի այժմուայ քաղաքագլուխ պարոն Գրիգոր Սալթիքեանը (իսկ այս անցքը պատահած միջոցին՝ բարեյաջող վաճառական, առաջնակարգ քաղաքացի, եռանդուն երկուստարե և ղեմագրու գործօն ամեն տեսակ ազգային ձեռնարկութեանց մէջ): Սորան անս ընկերութիւնը ընտրեց իւր խորհրդարանի նախագահը և սորան աւանդեց հոգսը ծրագրի յօրինելու: Պարոն Գ. Սալթիքեանի միջնորդութեամբ հանգուցեալ զիտնական Ստեփաննոս Նաղարեանցը յանձնուու եղաւ յօրինելու ընկերութեան կանոնադրութեան ծրագիրը, և յօրինեց իսկ, կամ ինչպէս կարծիք կայ՝ թարգմանաբար վերածեց ի հայ գերմաներէնէն կամ ռուսերէնէն, բայց դարձեալ անուշ թողնելով Նախիջևանի տեղական պայմաններն:

Ստեփաննոս Նաղարեանցի աշխատասիրած ծրագրէն անփոփոխ մնացին միայն այն կէտերը, ուր կըխօսուէր զրամագլխի աճելու մասին. միւսները փոփոխուեցան կամ միանգամայն ջրհեղեղեցան տեղական պայմաններուն յարմար:

Նոյն ժամայն ընդհանուր ժողով հրաւիրուեցաւ, որն որոշեց յանձնաժողով կազմել, և այդ յանձնաժողովի անդամք ընտրուեցան յետագայ անձինք՝ Կարապետ Զորչօփեան, Յակոբ Քայիտեան, Քերովրէ Մուրադաշայեան և Պօղոս Նազիրեան, և նոցա առջև դրամական վարձով պ. Մանուէլ Խերումեանը գրագիր կարգուեցաւ:

Անս ոտքա որոշեալ օրեր կըժողովէին և պ. Գրիգոր Սալթիքեանի բերածը առջևները ունենալով՝ կըյօրինէին այն ծրագիրը կանոնադրութեան որն վերջ ի վերջոյ, 6-ամեայ յաջ և յուսեակ խոտորմանը, ընկերութեանս դրու ուղիղ և օրինաւոր ճանապարհի վրայ, տալով նորան անուն, գործունէութեան սահ-

ման, ներքին և արտաքին կանոն, տէրութեան հովանաւորութիւն, յապահովութիւն ամեն երեսի և աներեւոյթ վտանգներէ և կարգ, որ միշտ եղել է և պիտի լինի ամեն գործի հոգի:

1865-ին Ընկերութեան կանոնադրութեան ծրագիրը լիովին պատրաստուեցաւ և ներկայացաւ այնժամանակուայ քաղաքագլուխ հանգուցեալ Կարապետ Մարգարեան Հայրապետեանին, որն (ինչպէս ակնատեսը մեզ պատմեցին) ձեռքն առնելով այն՝ երեսը խաշակնքել է, տակը ստորագրել է իւր անունը և ազգանունը և ուղարկել է Եկատարինէսլաւու կուսակալին (Տունին-Պաքօվսքիյ), որ նա ուր հարկն է՝ հասցնէ: Վրայ 4—5 ամիս անցած յիշեալ ծրագիրը Պետերբուրգէն վերադարձաւ Նախիջևան և նախարարի կողմանէ այսպիսի առաջարկութիւն էր արած, որ եթէ անդամակիցը ընկերութեան կըկամենան հաստատութիւնը ի կողմանէ տէրութեան՝ պարտաւոր են քանի մի կարևոր փոփոխութիւնք անել նորա մէջ, որ

նախ՝ անդամակիցը կարող են միայն Նոր-Նախիջևանի բուն բնակիչքը լինել և ոչ օտար քաղաքացի, կամ օտար աշխարհի հայք:

Երկրորդ ընկերութեան կնիքը իւր վրայ չիպիտի ունենայ մեղուի ձևակերպութիւն, այլ միայն ընկերութեան անունը և հիմնարկութեան տարին:

Երրորդ՝ եթէ ո՞ր և է եղանակաւ ընկերութիւնը խափանուի՝ հաւաքած փողը պիտի նուիրուի մէկ ուրիշ բարեգործական հաստատութեան, և այլն:

Անդամակիցքը անյապաղ և միաբերան յօժարեցան նախարարի արած այդ ամեն առաջարկութիւններն ընդունելու, և սոյն այդ բովանդակութեամբ գրեցին նորան իրենց պատասխանը:

1866-ի յունիս ամսու մէջ հասաւ Նախիջևան ի վաղուց հետէ ըղձացած և սպասած թոյլտուութիւնը առ մեծի ուրախութեան ոչ միայն անդամակիցներուն, այլ և բոլոր Նոր-Նախիջևանի բնակչացը: Նոյն տարուայ յունիսի 12-ին չքեղ հանդիսով կատարուեցաւ կանոնադրութեան նաւակառիքը:

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԺՈՒՆԻՈՒԹԻՒՆՐ:

Հաշիւներէն մենք արդէն պարզ կընկատենք, որ վեց տարուայ միջոցին Նախիջևանցոց մէջ բաւական մեծ մասաւոր յառաջադիմութիւն և բարոյական զարգացումն եղած է. ողորմութիւնը, դուրսը, բարեգործութիւնը հակադրաբար առաջացած է, նրբացած է, և եթէ այսպէս կարելի է ասել՝ խելացի է դարձած: Այժմ մարդիկ նկատել են, որ թէև շատ մեծ քրիստոնէական զործ է քաղցածին կշտացնելը, մերկին հագցնելը, անտէրին պաշտպանելը, բայց առաւել օգտաւէտ է, առաւել ապահով է, առաւել աստուածահաճոյ է, ըստ մարթելոյն, թոյլ չըտալ մարդու քաղցած, մերկ և անապաստան լինել: Ազնիւ բան է (այդ ո՞վ իրաւունք ունի մերժելու) չունեցողին տալ հագուստ, հաց և բնակարան, բայց առաւել հիմնաւոր, խելացի և նպատակայարմար է մարդու տալ կարողութիւն չըզիմել իւր ձանձրացուցիչ պաղատանքովն ուրիշի նպատակին: Սորա համար պէտք է լուսաւորութիւն, որոյ աղբիւրն են կրթութիւնը և գաղափարակութիւնը:

Եւ այդ իսկ գիտամար Բարեգործական Ընկերութիւնը նոյն իսկ իւր մանկութեան օրերէն, մեր խելացի և բարեմիտ հայրենակիցք (որոնցմէ շատը այսօր կենդանի մեր մէջ են՝ վայելելով իրենց քաղաքակիցներէն պատիւ և յարգութիւն): Գրեթէ բոլոր ոյժը և ճիգը դարձուցել են՝ ժողովրդի մէջ գիտութիւն և լոյս տարածելու՝ դպրոցներու միջոցով: Նոյն իսկ տարին սրոյն են չորս տղայ և չորս աղջիկ չըաւոր ընտանիքներէ գետեղել տեղւոյս քաղաքական վարժարաններու մէջ և մի յառաջագէտ պատանեակ ուղարկել Մոսկուայի Վեհապետայ Լազարեանց Ճեմարան, այս ամենի համար նշանակել են այնքան ապահովութիւն, որքան որ, այն ժամանակի ներելովն, կը հաւասարէր նոյն իսկ ամենահարստի իւր որդու վրա ծախսածին: Իսկ ինչ կըվերաբերի աղքատաց խնամակալութեանը, նոքա այդ ևս անսխալ թողած

չեն, այլ համաձայն իրենց կատարած սուրբ ուխտին, շարունակել են նոյնը անելու՝ մի ամբողջ ընտանիքի տալով այնքան, որքան որ ընկերութեան միջոցները ներել են:

Այդ միջոցին, ի հարկ է, քսան չորս հոգաբարձուաց մէջ կղել են անհամար բարի և օգտաւէտ առաջարկութիւններ, որոնք մասամբ իրենց անյարմարութեանց պատճառաւ մերժուել են կամ ապագային են թողած, և մասամբ անյապաղ ընդունուել են. բայց միւթարականը այն է, որ Ընկերութիւնը յընթացս գրեթէ քսան տարուան ոչ մի թիւ չեղուած չէ իւր նպատակէն, որ է՝ պինդ խմբուել իւր կանոնադրութեան շուրջը, ամուր պահել նորա սրբութիւնը, օր յաւուր բազմացնել անդամակիցներու թիւը. յաճախ խմբուելով, իրար հետ խօսակցելով, խորհրդակցելով՝ որոնել ապահով միջոցներ իրենց սուրբ նպատակին հասնելու, և որ ամենագլխաւորն է՝ ընկերակցաց բոլոր ոյժը թափել—Ընկերութեան նիւթական միջոցները բազմացնելու:

Շատ կարելի է որ՝ խիստ քննադատը գտնէր Նախիջևանի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան մէջ ինչ ու ինչ թերութիւններ (արեղակի վրայ ևս արասներ կան). բայց չէ կարելի յակամայս չըյարգել նոցա ձգտումները—օրինաւոր հնարքներով բազմացնել անդամակիցներու թիւը և աճեցնել Ընկերութեան դրամագլուխը: Այս ձգտումները կարելի է ասել, յընթացս քսան հինգ տարուան, ժողովրդի համար մի տեսակ գաղափարակութիւն դարձաւ, որով ընկերակցական յարաբերութիւնը սոստիկ յառաջացաւ նորա մէջ: Գրեթէ ամեն օր ժողովուելով մի որոշ տեղ և խօսակցելով Ընկերութեան գործերու մասին, անդամակիցքը իրար ի մօտոյ խմստասիրեցին, իրար գնահատեցին, ընկերութեամբ գործելու ոյժը հասկացան և իրենց մէջէն գիտութեան շատ պատճառներ հեռացուցին:

Մենք այստեղ գիտաւորութիւն չունինք դրամաթիք գրելու անդամակիցներու ընկերասիրական օգիին: Ընկերութիւն բառը արդէն ինքը իւր մէջ կըբռնէ անգիշտութիւնը՝ նորա ամեն գովանի մասներով: Եթէ Բարեգործական Ընկերութիւնը բաղկացած մօտ 500 հոգիէ, ահա 25 տարի կըյարատէկ ոտքի վրայ ամուր կանգնելու՝ կընշանակէ որ 500 հոգի 25 տարի առաքինութեան ճանիւր վրայ են: Դորեմէն աւելի գովասանք ևս չիմ ճանչնար. այստեղ ամեն գովասանական խօսք աւելորդ է, վառն զի գործը ինքն իրեն, կեցած տեղը մէկ բարձրարարաւ և յարատե գովասանք է:

Ես չեմ ասիլ, որ Նախիջևանի Բարեգործական Ընկերութեան անդամակիցք սուրբեր են, մէկ մէկ արդարամիտ անձներ են,

մէկ մէկ հերոսներ են. ամենինն ոչ. բայց այդպիսի իդէալական ժողովուրդ չի գտնուել ոչ մի աշխարհի մէջ՝ թէ հին և թէ նոր, մինչև անգամ անգլիացիք և Հիւսիսային Ամերիկայի նահանգաց բնակիչները կատարեալ չեն. բայց նոքա օրէ օր իրար կրթելով, իրար վրայ ազդելով, իրար հետ խորհրդակցելով, միասին ժողովուրդ, մի առարկայի վրայ մտքերը և ոյժերը լարած,—տան այս միացած ոյժն և միեւնոյն առարկայի վրայ դարձուցած միտքն է, որ նոցա հզօր կ'անէ: Նոյնը թէև նեղ սահմաններով, թէև փոքրիկ չափով կարելի է ասել Բնկերութեան անդամներու վրայ:

Ժամանակն էր արդէն Նախիջևանի բնակիչներուն հասկանալու, որ Բարեգործական Բնկերութիւնը առ այժմս նոցա միակ, հարազատ, ազգային հոգաբարձուն է, որ արթուն աչքով կը հսկէ ժողովրդիս ամեն կերպ պիտոյքի վրայ. կուգայ ժամանակ, երբ նա կը խնամէ Նոր-Նախիջևանի գաւազանը այնպէս, ինչպէս որ մի խելացի, հզօր և հարուստ հայր կը խնամէ իւր հարազատ գաւազաններուն. այս աներկբայելի է: Ուրեմն ինչո՞ւ այսպիսի բարեւար, խոհմ, հոգիւ ընկերութիւն այս օրուայ օրս պիտի ունենար միայն 500 անդամակիցք, և ոչ 1000 կամ 1500 և կամ աւելի ևս, որովհետեւ նրա տարեկան բաժանորդագրինը մի չնչին փող է:

Օրերս առաջ. կուգայ ժամանակ—և այդ շատ հեռաւորագրային չէ—երբ Բնկերութիւնս այնքան անդամներ կ'ունենայ, որքան որ Նոր-Նախիջևանը ունի հայ բնակիչք՝ թէ արք և թէ կանայք, թէ մեծատունք և թէ մութացիկք, թէ քաղաքիս կառավարողը և թէ գատարանի յետին դռնապանը, ամենքը պատիւ և անձնական շահ կը համարեն իրենց լուծանք ձգելու այս ժողովրդական գանձարանը:

Նա կեանք ունի և կը հզօրանայ, ով որ յարատեւ շարժման մէջ է: Թող Բնկերութիւնս անդամակիցքը խօսին, դասեն, վիճեն, ընդունին, մերժեն, գործեն, ներգործեն. փոյթ չէ, թող սխալին, թող ընկնին, բայց թող չը վատնեն. այսօրուայ սխալողը վաղը ուղիղ կը խօսէ, այսօրուայ ընկնողը վաղը ամուր րոքի վրայ կը կանգնի: Կառարեւոյցործութիւնը շարժման գործողութեան մէջ է և ոչ անշարժութեան և անգործութեան:

Ձէ կարելի ասել որ՝ ինչ և արաւ Բնկերութիւնը—բոլորը լաւ արաւ, և գորանէն աւելի լաւ անել կարելի չէր. ոչ, ամենինն ոչ. բայց համարձակ կարելի է ասել որ՝ ինչ և արաւ, մինչև անգամ սխալը, բարի և մաքուր խղճմանքով արաւ, առանց մեղանշելու իւր խղճի դէմ, առանց դաւաճանելու իւր համոզմունքը: Եթէ կ'ուզես Նախիջևանի ժողովրդի միջին (juste milieu)

մտաւոր զարգացումը, միջին բարոյականութիւնը, միջին առողջամտութիւնը ճանաչելու՝ ուշը դարձաւ Բնկերութեան խորհրդարանի դատմանց և ոլորմանց, և կը գտնես:

Նոր-Նախիջևանի Բարեգործական Բնկերութիւնը իւր կազմակերպութեամբը մի նոր ծառայութիւն ևս ցոյց տուեց հայոց ազգին, որի վրայ տակաւին մարդոց ուշքը դարձած չէ, այն է՝ նա առանց վէճերու, առանց բանակոտութիւններու, առանց պոռոտախօսութեան, առանց խելք մաշելու, և միայն իւր գոյութիւնովն ու գործունէութիւնովն ջրեց մեր մէջ առած դարձած՝ վարչիկ հին նախապաշարմունքը թէ՛ «հայք ոչ միաբանին». նա իւր 25 տարուայ անդորրը, գործունեայ և արդիւնաւոր կեանքով և իւր 500 անդամներովն ցոյց տուեց աշխարհին, որ հայերը կը միաբանին, եթէ միայն խմբուած լինին մի սուրբ, հանրաշահ և անխաղախ գործի շուրջը:

Իւր ուխտին և իւր կանոնադրութեանը համաձայն Նախիջևանի Բարեգործական Բնկերութիւնը, յընթացս 25 տարուան, իւր բոլոր ոյժը լարած՝ ազգի ազգի բարի գործեր կատարեց, որքան որ ներեցին նորա սահմանափակ միջոցները: Բայց այդքան չէ նորա երախտիքը. նա միեւնոյն ժամանակ իւր սեղանական ոյժն ևս աճեցուց (և կը շարունակէ ևս աճեցնելու) ապագային ոյժն և մեծերը անելու համար: Այս է նորա ամենապանծալի յատկութիւնը: Բնկերութիւնս տարիէ տարի կը հզօրանայ և հզօրանալով՝ նորա բարեգործութեան ասպարէզը կը լայնանայ:

Ահա համառոտապէս Բնկերութեան գործունէութիւնը՝ չքաւոր ընտանիք խնամել. աղքատներուն միանուագ ողորմութիւն բաժանել (փող, ուտելիք, հալաւ), չքաւոր աշակերտներուն և աշակերտուհիներուն ամեն պիտոյքը հոգալ, (ուսման վարձ հանդերձեղէն, գրեանք, ուսումնական առարկաներ) յառաջագիծ և ընդունակ աշակերտներուն և աշակերտուհիներուն՝ կատարելագործուելու համար, միջին վարժարաններ և համալսարան գետեղել. գիտնական համազգիներուն օժանդակութիւն հասցնել. հայոց ժամերու պէտքը հոգալ, և այլն:

Այս քսանհինգ տարուայ մէջ 36 ընտանիք ստացել են Բնկերութիւնէս իրենց բոլոր ապրուստի պիտոյքը,

700-ի չափ հայ մուրացիկ աղքատների միջին քանակով 5-ական մանէթ ստացել են Բնկերութեանս գանձանակէն:

Ջանադան վարժարաններու մէջ Բնկերութեանս հաշուով սովորել են բազմաթիւ տղայք և աղջկունք *):

*) Ցուցակը տես վերջը:

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՀԱՆԴԻՍՐ

Պատմութեան սկզբանը հարեանցի յիշեցինք Ընկերութեան ամ ըստ ամէ կատարած իւր հիմնարկութեան տարեգարձի հանդէսը: Այստեղ կ'ուզենք մի փոքր մանրամասնաբար նկարագրել այդ, որ այժմ, կարելի է համարձակ ասել, Նոր-Նախիջևանի ժողովրդական տօնախմբութիւններու մէջ ամենազեղեցիկը, ամենազուարճալին և ամենապանծալին է:

Տօնախմբութեան համար նշանակածէն 3—4 օր առաջ Սուրբ Խաչ վանքի թաւախիտ պարտիզի մէջ կտաւէ ահագին վրան (չաւըր) կըշինուի՝ պատերը գորգերով ծածկած, ծաղիկներով զարդարած, մէջը ջահեր, զոյնզոյն լապտերներ կախած. այս՝ գլխաւոր վրանը կըհամարուէր, ուր պիտի ժողովուէին եկեղեցականաց դասը, պատուաւոր քաղաքացիք և եկաւոր տէնածելի հիւրեր: Բացի դորանէն, ոչ հետի այդ գլխաւոր վրանէն կըշինուէին այլ ևս 5—6 վրաններ, որոց համար քաղաքիս մէջ կը ժողովէին թաշ ասած երկայն և լայն ահագին կտաւներ, որ ամեն ոք այդ դէպքի համար ուրախութեամբ կուտար Ընկերութեանը: Մերձաւոր ծառերու վրայ կախուած կըլինին կիտրոններ, որ պայծառ գեղեցկութիւն կուտար պարտիզին:

Որովհետեւ Ընկերութեան անդամները այդ բոլոր օրը կանուխ առաւօտէն մինչև անագան գիշերը պարտիզի մէջ պիտի անցնէին այդ պատճառաւ տօնախմբութեան կառավարիչները այնպէս կը հոգային, որ ամեն մի անդամ կերակրեղինաց պիտոյքը այստեղ գտնէ: Երկու հարիւր կամ աւելի ևս բազմակիներու համար քաղաքէն վաղօրօք կըբերուէր Սուրբ Խաչ 20 ոչխար, փութերով բրինձ, շատ գինի, օղի, գարեջուր, թէյ, շաքար և այլն և այլն. միով բանիւ մի ահագին բազմութիւն ժողովրդի յաղեցնելու, պատուասիրելու, նորան ամեն տեսակ յարմարութիւն տալու ամեն պիտոյքը կընախատեսուէր:

Շատ պատուաւոր վաճառականներ յօժարակամ պատրա-

ստութիւն կըյայտնէին Ընկերութեանը այնօր իբրեւ սոսկական ծառայ սպասաւորելու անդամակից հիւրերուն, իսկ միւսները յատկապէս այդ սպասահարկութեան համար կ'ուզարկէին իրենց խանութի գործակատարներուն: Սեղանի սպասք՝ ամսէներ, պնակներ, ջրաշիշներ, թանամաններ, անձեռոցիկներ, սխտոցներ, արծաթեայ մանր ու խոշոր զրգալներ, դանակներ, պատառքաղներ և հազար տեսակ հարկաւոր անօթներ և ամաններ, ինքսեռ, թէաման և այլն, և այլն, ժողովուրդը սրտի մտօք իւր առններէն կ'ուզարկէր. քաղաքէն սայլերով կըբերուէին սեղաններ, աթոռներ և նստարաններ, սրպէս զի այս շինական խնջոյքը ոչինչով ստոր չըլլինէր քաղաքական խնջոյքէն, և ամեն տեսակ շքեղութեամբ և վայելչութեամբ փայլէր ժողովրդի աչքին:

Առաւօտեան 7 ժամէն սկսած Նախիջևանէն դէպի վանք հարիւրաւոր կառքեր կըբերուէին, իսկ չքաւոր ժողովուրդը և ուխտաւորները նոյն ճանապարհով կ'երթային հետի: Այդ օրը կարելի է ասել, Նախիջևանը կիսով չափ կը տեղափոխուէր դէպի իւր հոգակաւոր վանքը: Ամենի երեսէն ուրախութիւն կըկաթէր, ամենի սիրտը լցուած կըլլինէր այնպիսի ուրախութեամբ, որն անհնար է գրչով նկարագրել:

Շատ աղգային, եկեղեցական և այլ տօնի ու հանդէսներուն մեր տեղի հայ ժողովուրդը. բայց այս տարեգարձի նման անկեղծօրէն, ի բոլոր սրտէ զուարճանալու տօն չունի նա. սուրան չեն հաւատարուիլ ոչ «Ախսայի Տէրէ»-ի զբօսարանը, ոչ «Խտրէլէզը», ոչ «Վարդաւառը» (Վարդեւոր), ոչ մի տօնավաճառ և ոչ մի այլ եկեղեցական հանգիստատարութիւն: Ախսայի Տէրէի զբօսարանը այնոր համար թանգ է մեր Նախիջևանցիին, որ նա ձմեռուայ ձանձրացուցիչ ձիւներէն և դարնան անտանելի ցեխերէն զրուած՝ առաջին անգամ կանանչ և կարմիր կիրակիներն կըտեսնէ դալար արօտ և երմիներանգ ծաղիկներ. խտրէլէզը այնով թանգ է նորան, որ այնոր նորա սիրական անմեղ դաւախունքը կըզուարճանան պէս-պէս անուշեղէնք ուտելով և ձօճաններու վրայ շրջելովն եկեղեցւոյ մէջ կըլսէ նա իւր նախնաց աւանդած սուրբ խրատները և իւր ազգի նահատակներու վարքը: Բայց Սուրբ-Խաչի մէջ կատարուած Բարեգործական Ընկերութեան տարեկան հանգիսի մէջ նա այդ ամենը ի միասին գումարուած կըտեսնէ հոգեկանը խառն մարմնաւորի հետ. կին, այր, աղջիկ տղայ, երիտասարդ, ծերունի, աղօթասէր և տշխարհասէր—ամենքը հաւատար կըզուարճանան, ամենքը այս ժողովրդական տօնախմբութեան մէջ ունին տեղ, դեր և պատճառ, ամենքը այստեղ պէտք են, ոչ ոք աւելորդ, անպիտան չէ, ամեն

որ համոզուած է, որ նա մէկ գեղեցիկ գործի ամենահարկաւոր անդամն է:

Այսպէս ահա կըլինի իմաստը ժողովրդի և ոչ թէ մէկ մասնաւոր անհատի կամ մասնաւոր դասակարգի հնարած տօնախմբութիւնը: Ե՛ւ ժամանակը, և՛ տեղը, և՛ օրը, և՛ պարագան—բոլորը, բոլորը այնպէս գեղեցիկ յարմարացուցած են, որ աւելի լաւ չէր կարող լինել, եթէ հազար խելք մաշուէր, հազար հրովարտական յօրինուէր...

Վանքի մէջ պատարագը կըսկսուի առաւօտուայ ժամը 9-ին և կըվերջանայ մօտաւորապէս 12-ին: Ժամերգութիւնը կըկատարուի շատ շքեղ և շատ փառաւոր կերպով: Քաղաքէն կըհրաւիրուին երգեցիկ աշակերտներու խումբ, որոնք բոլոր պատարագի և այլ երգեցողութիւնները կըկատարեն կանոնաւոր կերպով՝ հմուտ սարկաւադներու կառավարութեամբ: Յետ պատարագին կըկատարուի հոգեհանգիստ այն հանգուցեալների վրայ, որոնք թողել են աստի կեանքն՝ Ընկերութեան անդամ լինելու միջոցին. դասք քահանայից եկեղեցւոյ մէջ տեղը կանգնած և ժողովուրդը վառած մոմեր ձեռքերը բռնած՝ Ընկերութեան սըղաւոր մատենի մէջ արձանագրուած մի ըստ միով չէ նոցա անուններն և ազգանուններն բարձր ձայնով կըկարդացուին, և ժողովուրդը յիշելով իւր անդամակիցներուն, քաղաքակիցներուն, ծանօթներուն և բարեկամներուն՝ ջերմեանդ սրտով նոցա հոգիներուն «ողորմի» կուտայ:

Այս սրտառուչ և հանդիսաւոր ծէսը կատարելէն յետ՝ բոլոր դասը եկեղեցականաց իրենց եկեղեցական զգեստ ու զարդով, խաչիւրով, խաչվառներով, աւետարանով, բուրուառներով, կերօններով երգելով և բազմախառն ժողովուրդը ետևներէն կ'երթան վանքի գաւիթը և անտի, սանդուղքէն վայր իջնելով՝ կը մտնեն պարտէզ, և այսպէս թափօրով կըմտնեն յիշեալ մեծ վրանի մէջ, և այնտեղ դէպքին յարմար աղօթքներով և երգերով կ'օրհնեն ջուրը, կ'օրհնեն ժողովրդին, և, վերջապէս, կ'օրհնեն մատաղը և պատրաստած սեղանը:

Այստեղ եկեղեցական դասը արդէն իւր պաշտօնը վերջացուցած կը համարէ և այնուհետև աշխարհականները կըսկսեն իրենցը:

Ամենէն առաջ ի հարկէ, հիւրերուն կըբաժանուի «մատաղի միսը»: Սա մանրամասն ստորագրութեան կարօտ չէ. չկարծենք որ ուր և իցէ գտնուի մէկ հայ, որ կեանքի մէջ գէթ մի անգամ սորա մասին գաղափար ստացած չըլինի. և մենք, անշուշտ, ոչոքի նոր բան ծանուցած չենք լինիլ, եթէ ասինք թէ՛ մսիկէն կիրա-

կուրները մէջ ամենէն համեղը «հայի եկեղեցւոյ դրանը պատրաստած մատաղն է»:

Յետ մատաղին ահագին պնակներով առաջ կըբերուի «փորլից» ասած գառի խերովածը:

Նոյն սեղանի վրայ շարուած են ամեն տեսակ խորտիկներ՝ ձկնիկէն, պանրեղէն, ձկնկիթ, նարինջ և շատ ուրիշ պաշարներ: Գինի, գարեջուր, օղի ժողովրդի բազմութեան համեմատ քանակով պատրաստ են: Չափաւոր կիր, խում, ճառեր, կենաց թատեր, ողորմաթասիր և այլն, և այլն: Կ'առաջարկուին ողորմած կայսեր և Նորա Ընտանեաց, Վահափառ Կաթողիկոսի, տեղույս առաջնորդի, Ընկերութեան անդամոց և Նախիջևան քաղաքի բարօրութեան կենաց թասեր: Ի հարկէ, չեն մոռացուիլ նաև անունը ննջեցեալ անդամակիցներուն, որոնք իրենց կենդանութեան ժամանակ որքան և իցէ նպաստամատոյց եղել են Ընկերութեանս դարգացման:

Սեղանի վրայ ընկերակցիք կըմնան մօտ 3—4 ժամ. յետ այնօրիկ խումբ-խումբ կըբաժանուին պարտիզի ամեն կողմն և այնտեղ կըշարունակին իրենց զուարճութիւնը մինչև գիշերուայ ուշը:

Առաջուայ ժամանակները այս հանդիսի համար ամեն անգամէ կ'առնուէր մի-մի ռուպլի. բայց այժմ այդ տուրքը վերջացած է: Անդամները նկատել են, որ շատ անգամ մարդիկ մի մանէթ տալու խնճոյքի համար շատ կըգժուարանան. իսկ խնջոյքի միջոցին, երբ որ հանդէսը նոցա վրայ գեղեցիկ տպաւորութիւն կ'անէ խնայած չեն 100 ռուպլի. տեղնիտեղը վճարել են այդ գումարը և դարձել են մշտնջենաւոր անդամ Ընկերութեան:

Այժմուայ ժամանակ մի այլ փոփոխութիւն ևս կայ. այժմ, առաջուայ տարիներու պէս, կտաւէ վրան չեն շինիլ, այլ կըվարձեն պարտիզի մէջ գտնուած վանքապատկան ահագին հոյակապ հովանոցը, և այնտեղ կըկատարեն թէ՛ եկեղեցական ծէսերը և թէ՛ աշխարհային զուարճութիւնները:

Երկրորդ փոփոխութիւն ևս կայ. Առաջուայ ժամանակները այս հանդէսը և տօնախմբութիւնը կըկատարուէր Ընկերութեան հաստատութեան տարեդարձի օրը՝ բայց որովհետև այդ օրը ուստովաբանակ հայերը իրեն առուտուրի պատճառով ներկայ գտնուել չէին կարող, ուստի այստեղ ալ Ընկերութեանս կառավարիչները խոհեմութիւն բանեցուցին, որով Ընկերութիւնը ոչ միայն վնաս կրեց, այլ ընդհակառակն մեծապէս շահուեցաւ: Այժմ հանդէսը, ինչպէս վերը յիշել ենք, կըկատարուի Հոգեպալստեան տօնի օրը երբ ամեն հայ ամեն տեղ ազատ է իւր ամեն անձնական գոր-

ծերէն և մեծագոյն մասը նախընտանցոց, յետ ձանձրալի ձմեռուայ օրերուն, կերթայ իւր սիրական զբօսատեղին—Սուրբ-Սաշի սլարտէզը՝ դալար արօտ տեսնելու և թարմ ու զով օգ ծծելու:

Պատմութեանս սկզբանը մենք տեսանք, որ Ընկերութեանս նախկին անդամակիցքը էին գրեթէ աննշան, չքաւոր պատանիներ, բայց յետոյ կամաց-կամաց անդամակցութեան մասնակցեցան չափաւոր և ալիզարդ քաղաքացիք և մեծատուններ, իսկ այժմ մինչև անգամ կանայք ուրախութեամբ կրմասնացին այս աղգաշահ ընկերութեան:

1885 - 1910

* * *

Մտադրութիւն ունենալով տալ հասարակութեանը նոր-
նախիջկանի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան հիմ-
նարկութեան և յիսնամեայ գործունէութեան պատմու-
թիւնը և ունենալով ձեռքի տակ Ռ. Պատկանեանի գեղե-
ցիկ զրաժ պատմութիւնը Ընկերութեան 25-ամեակի առ-
թիւ, Ընկերութեան Խորհրդարանը որոշեց օգտուելով հան-
գամանքից՝ տալ հայ հասարակութեան նրա սիրած Գա-
մառ-Քաթիպայի այդ անտիպ երկը:

Այդ պատմութիւնից ընթերցողն արդէն իմացաւ, թէ
ինչպէս է հիմնուել, գործել, ծաղկել և ի՞նչ համակրանք
է վայելել Ընկերութիւնը իւր գործունէութեան առաջին
քսանհինգ տարուայ ընթացքում: Իսկապէս դժուար է զրո-
նել այժմ մի աշնապիսի հաստատութիւն, որն աշնքան սի-
րելի լինէր հասարակութեան, որքան էր նոր-նախիջկան-
ցուն այն ժամանակուայ Նախիջկանի և շրջակայքի միակ
հայ հաստատութիւնը՝ Բարեգործական Ընկերութիւնը: Մեզ
մնում է այժմ մի քանի խօսք ասել Ընկերութեան եր-
կրորդ 25 տարուայ գործունէութեան մասին:

Ինչպէս որ յիշում է իւր պատմութեան մէջ Պատկա-
նեանը, նոյն ուղղութեամբ էլ շարունակել է Ընկերու-
թիւնը գործել մինչև 90-ական թուականները: Նա պահել
է սաներ քաղաքիս և օտար քաղաքների միջնակարգ և բար-
ձրագոյն դպրանոցների մէջ, չքաւորներին ամսական նպա-
սաներ է տուել ապրուստի համար, քարածուխ է առել
վագոններով և բաժանել նրանց, որը մնացած ընտանիք-

ներն առել է իւր հովանաւորութեան ու խնամքի տակ և այլն և այլն:

Բայց 90-ական թուականներին Ընկերութիւնը փոփոխութիւն է մտցնում իւր գործունէութեան մէջ. այդ ժամանակները հիմնում է Նախիջևանի Աղքատաց Եկեղեցա-Հոգաբարձութիւնը, որին և անցնում է թէ աղքատներին խնամելու և թէ բարձրագոյն դպրոցների մէջ սաներ պահելու գործը:

Ընկերութիւնն ազատուելով այդ իւր միջոցների համար ծանր հոգսերից, մօտաւոր նպատակ է դնում իրան քաղաքիս չքաւոր ընտանիքի դաւաններին տալ տարրական և միջնակարգ կրթութիւն՝ շատացնելով սաների թիւը տեղիս դպրոցների մէջ. և կամաց-կամաց օտար քաղաքներում եղած սաներին իրանց ուսումնաւարտելու հնարաւորութիւն տալով և նրանց տեղ նորերը չընդունելով՝ նա հասնում է իւր նպատակին և այժմ քաղաքիս զանազան դպրոցների մէջ ունի 114 սան, որոնց վրայ ծախսում է համարեա իւր բոլոր միջոցները: Գրքոյկիս վերջում գետեղուած ցուցակից արդէն պարզ կերևայ, թէ ինչ են ստացել բոլոր սաները տարեկան և իւրաքանչիւրը ջուր-ջուր, բայց այնտեղ չէ յիշած, որ ամբողջ ժամանակ հատուցւում էր նաև զգեստ ստացողներից շատերի ուսման վարձը:

Սաներ պահելուց զատ եղել է փորձ և դպրոց բանալու, և Ընկերութիւնս՝ բացել է «Սանդխտեան» դպրոցը, որ սակայն կարճատև գոյութիւնից յետոյ փակուեց:

Տարիներ շարունակ Թեմական դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը միջոցներ չունենալու պատճառով՝ չէ կարողացել դպրանոցի շէնքն ընդարձակել, որ սակայն անհրաժեշտ էր և ահա Ընկերութիւնը տալիս է 10,000 ռ. և գործը յաջողւում: Դպրանոցը նիւթական միջոցների պակասութիւն է զգում. Ընկերութիւնը որոշում է մի ամբողջ բաժնի պահպանութեան պէտք միջոցները տալ ամեն տարի և սաներից՝ 25 երթևեկի և 1 գիշերօթիկի ուսման վարձ վճարում (տարեկան մօտ 2000 ռ.):

Նիւթական միջոցների նեղութեան ժամանակ՝ Ընկե-

րութիւնը չէ մոռացել իբրև հայ հաստատութիւն՝ հասնել օգնութեան, ուր որ կարիք է զգացուել. այսպէս՝ նա իւր ժամանակին հասել է Գէորգեան ճեմարանին, քաղաքիս Հոլիփիմեան և Արհեստաւորաց դպրոցներին, վերջինիս այժմս էլ տալիս է տարեկան 600 ռուբլի:

Լինելով տեղական հաստատութիւն, Ընկերութիւնը երբէք առաջնորդուած չէ եղել նեղ հայեացքներով, նա երբէք խտրութիւն դրած չէ տեղացիների և ոչ-տեղացիների մէջ, իբրև հայ հաստատութիւն նա կովկասեան աղետների ժամանակ օգնել է իւր միջոցներից նպաստ ուղարկելով այնտեղ և այնտեղից փախչողներին՝ տեղումս: Տաճկահայ սովեալներին նոյնպէս իւր լուծման է ուղարկել: Սաներ է ընդունել անխտիր ամեն հայի դաւակ:

Նա աշխատել է միշտ լինել հայկական հաստատութիւն և այդ մասամբ նրան յաջողել է:

Դեռ 70-ական թուականներին նա նպաստել է հրատարակել՝ Պ. Հալլաճեանին՝ իր երգարանը, Գ. եպ. Այվազովսկուն՝ իր «Եօթն խօսք առ տղայս» և «Տնային մարմնամարզութիւն» թարգմանութիւնները, Մինաս քահ. Փախալեանին իւր «Հայ. լեզ. գեղագրութիւնը», Ղ. Աղայեանի յօդեւեանի առթիւ՝ նրա երկերն է գնել և ձրի տարածել Նախիջևանի աշակերտութեան մէջ, Խ. Ստեփանէի Խորենացու թարգմանութիւնն է տարածել նոյնպէս, իսկ 1903—7 թուերին հաւաքեց և ի լոյս ընծայեց նախիջևանցու պարծանք՝ Ռ. Պատկանեանի և Միք. Նալբանդեանի երկերը. (առաջինի 111 հատորը և երկրորդի բոլոր երկերը երկու հատորի մէջ), որ Ընկերութեանը մօտ 4000 ռ. արժեց: Ընկերութիւնը միշտ աշխատել է լինել բերան տեղական հայութեան, կենդանի կապ ընդհանուր հայու-և մեր անջատուած փոքրիկ գաղութի մէջ. ամեն մի հայկական տօն, դէպք—արձագանք է գտել Ընկերութեան կողմից. նա մասնակցել է գրեթէ մեր բոլոր յայտնի զրոյնների, գործիչների յօդեւեաններին, աշխատում է նրանց անունները ժողովրդականացնել նրանց երկերը տարածելով և նրանց անուան սաներ պահելով Թեմական դպրանոցում:

Ամբողջ տարիներ շարունակ նա եղել է տեղիս հայու.
թեան միակ սիրելի հաստատութիւնը, նրա տարեգարձի
օրը՝ Նախիջևանի շրջակայ հայ գիւղացոց տօնն է եղել:
Նա տուել է Նախիջևանին և շրջակայքի հայութեան շատ
պիտանի անդամներ, և այսօր, ահա, նա իրաւունք ունի
ասել Նախիջևանցուն—մի մոռանար ինձ, ես քեզ տուի
պիտանի անդամակիցներ, լաւ քաղաքացիներ և հայեր:

Յ. Մ.

№№	Սանի անուն և ազգանունը	Ռ՞րտեղ է սովորել	Որքան ժա-մանակով	Ի՞նչ է ստացել
1	Ասլանեան Եղիա	Թեմ. դպ.	1879—83	Զգեստ
2	» Աւետիք	» »	1887—94	»
3	Առեխեան Սաշատուր	» »	1885—84	»
4	Աղամալեան Աւետիք	» »	1889—96	»
5	Այդինեան Գրիգոր	» »	1900-903	»
6	Ազնիւեան Յովակիմ	» »	1900-902	» և 150ր.
7	Այդինեան Գէորգ	» »	1900-901	»
8	» Սարգիս	» »	1902—10	» և 426ր.
9	» Թէոդոս	» »	1908-կայ	»
10	» Վարդան	Մոսկ. հմլ.	901, 06-7	100ր.
11	Ասպէկեան Յովհաննէս	գաւ. դպ.	1867—71	Զգեստ
12	Արաբեան Վահան	Թեմ. դպ.	1899-901	»
13	Ազիզբէգեան Գալուստ	» »	1899—02	»
14	» Սաշատուր	» »	1898—02	»
15	» Վարդուհի	Գիմնազ.	1900—02	100ր.
16	Աֆթանդիլեան Դանիէլ	Թեմ. դպ.	1901—08	դգ. և 420ր.
17	» Գրիգոր	Արհ. դպ.	1902-կայ	480ր.
18	» Գէորգ	» »	1903—10	420ր.
19	Այվազեան Գէորգ	Թեմ. դպ.	1899—02	Զգեստ
20	» Լևոն	» »	1898—02	»
21	» Յովսէփ	» »	1909—10	»
22	» Սերովբէ	» »	1910-կայ	»
23	Աթթարեան Յովհաննէս	Ս. Թոր. դ.	1907-կայ	»
24	» Ռուբէն	» »	1908-կայ	»
25	Աթոյեան Մարտիրոս	Մոսկ. հմլ.	1906—07	150ր.
26	Այթեան Յովհաննէս	Արհ. դպ.	1906—08	98ր.
27	Անտօնեան Համբարձում	» »	1906—09	150ր.
28	» Գէորգ	Ս. Հմբ. դպ.	1906—10	Զգեստ
29	Անստեան Յովակիմ	Արհ. դպ.	1906—08	70ր.
30	Աղաօղլուեան Սաշատուր	» »	1906-կայ	242ր.
31	Աղապապեան Դշխունի	Մնդ. դպ.	1907—09	Զգեստ
32	Արաբաշեան Մագդաղինէ	Հով. դպ.	1897—01	»
33	Այուեան Բաղդասար	Թեմ. դպ.	1901—06	»
34	» Յովհաննէս	» »	1902—06	»
35	Ախայեան Թորոս	» »	1902—04	5ր. ամս.
36	Անսիեան Գրիգոր	Ժըն. հմլ.	1899—02	400ր.
37	Անանեան Գաբրիէլ	Թեմ. դպ.	1910-կայ	Զգեստ
38	Աւետեան Մարտիրոս	» »	1898—03	»

39	Անթառամեան Աննա	Պրոգիմն.	1867—72	2գեստ
40	Աւագեան Գայիանէ	» »	1872—76	»
41	Ասպէկեան Շողակաթ	» »	1872—76	»
42	Առաքեան Եղիսաբէթ	» »	1873—76	»
43	Աղամանեան	գիմնազ.	1874—76	»
44	Ասմայեան Բրաբրին	» »	900—906	»
45	Առեխեան Կատարինէ	» »	898—902	»
46	Առաքեան Եղիսաբէթ	Հոփ. դպ.	1883—88	»
47	Այուեան Մազթաղինէ	» »	1887—89	»
48	Աւագեան Սարգիս	Թեմ. դպ.	1905—08	»
49	Աղլեմբեան Գաբրիէլ	» »	1905—կայ	245 ր.
50	Այուեան Յարութիւն	» »	1904—10	2գեստ
51	Աղաբաբեան Արամ	» »	1905—07	»
52	Աւագեան Վարդան	» »	1903—06	»
53	Ամիրխանեան Յովհաննէս	ս. Թոր.	1906—07	»
54	Ասմայեան Վարդուհի	ս. Մնդ.	1910—կայ	»
55	Աստուածատրեան Շուշանիկ	ս. Հոփ.	1908—կայ	»
56	Այուեան Ռուբէն	Թեմ. դպ.	1910—կայ	»
57	» Նիկողայոս	ս. Թոր.	1910—կայ	»
58	Արաբաշեան Աննա	» »	» »	»
59	Այվագեան Շուշանիկ	» »	» »	»
60	Արաբաշեան Լուսեղէն	Ս. Համբ.	» »	»
61	Այուեան Գալուստ	Թեմ. դպ.	905—907	»
62	Ասմայեան Յովսէփ	» »	902—903	»
63	» Բրաբրին	Հոփ.	1892—96	»
64	Բաբիեան Սարգիս	Ս. Թոր.	1910—կայ	»
65	» Ստեփան	Արհ. դպ.	905—908	210 ր.
66	Բաբաշանեան Աղէքսանդր	Թեմ. դպ.	1908—կայ	2գեստ
67	Բողգասարեան Գէորգ	» »	1910 »	»
68	Բաբիեան Մարիամ	ս. Հոփ.	1910 »	»
69	Բիլիկեան Նիկողայոս	ս. Թոր.	1910 »	»
70	Բաբիեան Աստուածատուր	ս. Համբ.	1907 »	»
71	Բալիեան Յակովբ	» »	» »	»
72	Բեռիեան Սերովբէ	ս. Թոր.	906—909	»
73	Բեշտաւեան Յակովբ	Թեմ. դպ.	905—908	»
74	» Ղազարոս	» »	893—902	»
75	Բերբերեան Յովհաննէս	» »	1879—85	»
76	Բողգանեան Յակովբ	» »	1876—78	»
77	» Սիմէօն	» »	1885—89	»
78	» Սարգիս	» »	1889—94	»
79	Բերբերեան Մուրադ	» »	1887—94	»
80	» Անանիա	» »	896—901	»
81	» Տիգրան	» »	898—902	»
82	» Մարիամ	Պրոգիմն.	1892—94	»

83	Բաբիկեան Գալուստ	Թեմ. դպ.	899—902	2գեստ
84	Բեզելեան Յակովբ	» »	898—905	»
85	Բեզելեան Գէորգ	Թեմ. դպ.	902—906	»
86	» Միքայէլ	» »	901—906	»
87	» Սիմէօն	» »	898—900	» և 145ր.
88	» Կատարինէ	ս. Հոփ.	900—902	»
89	Բողգանեան Յակովբ	Հազ. ճեմ.	1878—86	3090 ր.
90	Բալթաճեան Մկրտիչ	Թեմ. դպ.	901—903	2գեստ
91	Բիլիկեան Դաւիթ	» »	» —902	»
92	Բայանդուրեան Աղամ	» »	901—902	»
93	» Գաբրիէլ	ս. Համբ.	906—908	»
94	Բաղրաւուխեան Սարգիս	Արհ. դպ.	904—909	»
95	Բաբաշանեան Եղիսաբէթ	Գոգ. գիմ.	1908—կայ	»
96	Բողաճեան Յարութիւն	Թեմ. դպ.	1903—06	»
97	Գասպարեան Միքայէլ	Ս. Սաշ.	1889—92	200 ր.
98	Գալստեան Դշիսուհի	ս. Հոփ.	1907—08	27 ր.
99	Գալուկեան Գասպար	Թեմ. դպ.	1903—06	2գեստ
100	Գիւրջ-օղլուեան Նիկողայոս	» »	1907—09	700 ր.
101	» Յովհաննէս	» »	1910—կայ	2գեստ
102	» Նիկողայոս	վեմ. ճեմ.	1909—կայ	300 ր. տ.
103	Գասպարեան Ղազարոս	Թեմ. դպ.	1876—78	2գեստ
104	Գրիգորեան Հայկ	» »	1902—04	60 ր.
105	Գառնակերեան Գէորգ	Պետ. արհ.	1889—95	1740 ր.
106	Գղիբեան Գուրգէն	ս. Համբ.	1906—09	2գեստ
107	Գզգզեան Մկրտիչ	Թեմ. դպ.	903—909	»
108	Գասպարեան Կիրակոս	» »	1910—կայ	»
109	Գենճեան Յակովբ	» »	1889—92	»
110	Գերիշանեան Աւագ	Մոսկ. հմլ.	1888—89	350 ր.
111	Դօնիկեան Լուսիկ	Գիմնազ.	898—901	2գեստ
112	Դալաբայեան Հայկ	Թեմ. դպ.	1908—կայ	Գիշերօթ.
113	Դոգոխեան Ղուկաս	» »	900—902	2գեստ
114	» Գրիգոր	» »	1904—05	»
115	Դաբախեան Գրիգոր	» »	1885—88	»
116	» Գէորգ	» »	1889—98	»
117	» Ստեփան	» »	1899—02	»
118	» Մարիամ	Հոփիսիմ.	1887—90	»
119	» Գոհարինէ	Պրոգիմն.	1889—94	»
120	Դաշտեմուրեան Գաբրիէլ	Թեմ. դպ.	900—902	140 ր.
121	Դուրբախեան Նիկողայոս	զեղ. ճեմ.	1874—77	750 ր.
122	Դարբինեան Միհրան	Ս. Թոր.	906—909	2գեստ
123	Ետիքսելեան Սաշիկ	Թեմ. դպ.	901—907	»
124	Երեանցեան Նիկողայոս	» »	897—903	»
125	Եսայեան Գաբրիէլ	» »	1885—86	»
126	» »	Հազ. ճեմ.	1886—94	ձրիավ.

127	Եղիազարեան Գէորգ	Թեմ. դպ.	905—906	2գեստ
128	Եղիայեան Մկրտիչ	» »	1891—95	»
129	Երեցփոխեան Վարդան	» »	900—907	»
130	»	Պրոգիմն.	1873—76	»
131	Եղգճեան Լուսեղէն	Թեմ. դպ.	1901—03	»
132	Երլխըճեան Ներսէս	Լազ. ճեմ.	1870—72	657 ր.
133	Զաքարեան Մատթէոս	Թեմ. դպ.	903—909	233 ր.
134	» Սմբատ	» »	904—907	2գեստ
135	» Յովակիմ	» »	903—904	»
136	Զօրիեան Յովհաննէս	ս. Համբ.	903—908	»
137	» Գրիգոր	Թեմ. դպ.	901—903	»
138	» Յարութիւն	» »	903—909	»
139	Զուրեան Դաւիթ	գիմնագ.	900—903	260 ր.
140	Զուռնաճեան Դանիէլ	Թեմ. դպ.	1903-կայ	455 ր.
141	» Յովակիմ	» »	907—908	72 ր.
142	» Մարիամ	Հոփսիմ.	907—909	184 ր.
143	» Մանուշակ	Գող. գիմն.	1910-կայ	80 ր.
144	Զաքարեան Գրիգոր	Թեմ. դպ.	907—908	2գեստ
145	Էքմէքչեան Փեփրոնէ	Պրոգիմն.	1889—94	»
146	» Աննա	գիմնագ.	904—909	360 ր.
147	» Գրիգոր	Թեմ. դպ.	903—906	2գեստ
148	Էսքինճեան Լուսեղէն	» »	899—902	»
149	Թաշեան Իսկուհի	Հոփ. դպ.	1887—89	»
150	» Մանուկ	Լազ. ճեմ.	892—900	3600 ր.
151	» Լեոն	Թեմ. դպ.	1887—94	2գեստ
152	» Ստեփան	» »	1905-կայ	»
153	» Աստուածատուր	» »	1887—94	»
154	» Աբրահամ	» »	899—901	»
155	» Մկրտիչ	ս. Համբ.	906—909	»
156	Թորոսեան Կոստանդին	Թեմական	1889—95	»
157	Թիքիճեան Մարտիրոս	» »	1887—95	»
158	» Յարութիւն	» »	898—901	»
159	Թեփեկէնճեան Արտաշէս	» »	900—903	»
160	Թըլմաճեան Վառվառէ	Հոփսիմ.	1883—92	»
161	» Հոփսիմէ	պրոգիմ.	1892—95	»
162	» Մարտիրոս	Թեմ. դպ.	1910-կայ	»
163	» Շուշան	պրոգիմ.	1890—93	»
164	Թիքիեան Պօղոս	գաւ. դպ.	1867—72	»
165	Թովմասեան Սարգիս	Թեմ. դպ.	897—901	»
166	Թեղեքեան Յովակիմ	» »	904—906	»
167	Թիքիճեան Լուսեղէն	» »	905—906	»
168	Թեմրէզեան Թադէոս	» »	901—904	»
169	Թինքեան Լոյսպարոն	» »	901—909	»
170	» Մկրտիչ	» »	902—906	»

171	Թերզիեան Շողակաթ	Պրոգիմն.	1887—89	2գեստ
172	Թիքիճեան Թորոս	Թեմ. դպ.	901—905	»
173	Թուքոտեան Մանուկ	» »	902—904	»
174	Թիւնիեան Աստուածատուր	» »	1910-կայ	»
175	Թիքիճեան Վառվառէ	Հոփսիմ.	1910-կայ	»
176	Թաշեան Աստուածատուր	ս. Համբ.	906—908	»
177	Թաշեան Աստուածատուր	Թեմական	1903—06	»
178	» Մանուկ	Արճեստ.	1890—92	»
179	Թովմասեան Յովհաննէս	» »	1889—92	»
180	» Ալեքսան	» »	904—908	278 ր.
181	Ժամկոչեան Մազթաղինէ	Պրոգիմն.	1872—76	2գեստ
182	» Մկրտիչ	Թեմական	1901-կայ	»
183	Իսկենդերեան Խաչատուր	» »	1902—08	»
184	» Մելքոն	» »	1901—05	»
185	Իգնատիոսեան Խաչատուր	» »	1902—05	»
186	Իսկիտարեան Մարտիրոս	Պեա. Ար.	1887—88	435 ր.
187	» Կատարինէ	ս. Հոփս.	1900—02	2գեստ
188	Իզմայլցեան Մելքոն	Թեմական	1887—89	»
189	» Սարգիս	» »	1887—91	»
190	» Գէորգ	» »	1904—06	»
191	» Բրաբրոն	Պրոգիմն.	1880—84	»
192	» Մարիամ	» »	1885—87	»
193	Իսկենդերեան Կարապետ	Թեմական	1903—09	»
194	Իսրայէլեան Խաչատուր	» »	1910-կայ	»
195	» Սուքիաս	» »	1910-կայ	»
196	Լոդոնիքեան Յովակիմ	» »	1905-կայ	293 ր.
197	» Գաբրիէլ	Համբ.	1906—09	2գեստ
198	Լիւլէճեան Աստուածատուր	Թեմական	1892—02	»
199	» »	» »	1909-կայ	»
200	Խասապեան Խաչատուր	» »	1902—06	»
201	Խաչատրեան Մարգար	» »	1905—06	»
202	Խողակերեան Գրիգոր	» »	1903—06	»
203	Խամբուրեան Յովակիմ	Մոսկ. հմլ.	1884—86	626 ր. *)
204	Խալիպեան Վարդան	Թեմական	1902—06	2գեստ
205	Խուլիմճեան	Պրոգիմն.	1874—76	»
206	Խըրըմլեան Մարիանէ	» »	1872—78	»
207	» »	Գիմնագ.	1880—83	262 ր. 50
208	» Պետրոս	Թեմական	1892—97	2գեստ
209	Խաղիգեան Եղիա	ս. Համբ.	1906—07	»
210	» Յովակիմ	» »	1906—08	»
211	» Կատարինէ	Պրոգիմն.	1871—75	»
212	» Սրբունի	» »	1886—91	»
213	» Աննա	» »	1887—91	»
214	» Հեղինէ	» »	1886—89	»

215	Խաղիղեան Բաղդասար	Պետ. Ար.	1889—95	1740 ր.
216	„ Դաւիթ	Ռէպալի.	1897—01	460 ր.
217	„ Յովակիմ	Թեմական	1900—10	Գիշերօթ.
218	„ Անդրէաս	„ „	1901—03	Զգեստ
219	Խասապեան Գէորգ	„ „	1900—02	„
220	„ „	„ „	1899—03	„
221	„ „	„ „	1900—03	„
222	„ Կատարինէ	ս. Հովհ.	1887—83	„
223	„ Շողակաթ	„ „	1889—91	„
224	„ Իսկուհի	„ „	1910—կայ	„
225	„ Աբրահամ	Համբարձ.	1908—կայ	„
226	Խանթեմիրեան Միքայէլ	Թեմական	1900—06	12 րուբլի
227	Խաչիկուղեան Լուսիկ	Հովհանն.	1907—08	72 ր.
228	Խալիփաշեան Գրիգոր	Թեմական	1904—06	Զգեստ
229	„ Սարգիս	„	1898—02	„
230	Խալայճեան Գրիգոր	„	1905—06	„
231	„ Մարգար	„	1906—07	„
232	„ Գաբրիէլ	„	1901—03	„
233	„ Եւաքաքսիա	ս. Հովհ.	1900—01	„
234	„ Գրիգոր	ս. Համբ.	1906—08	„
235	Խալատճեան Միքայէլ	Պետ. հմլ.	1901—04	340 ր.
236	Խատամեան Գէորգ	Թեմական	1892—94	Զգեստ
237	Խառաւուղեան Կատարինէ	ս. Հովհ.	1910—կայ	„
238	Խայսերցեան Եւգինէ	ս. Թորոսի	1910—կայ	„
239	Խուճաշեան Մինաս	Թեմական	1897—02	„
240	„ „	Պետ. նկր.	1904—09	200 ր.
241	Խայփարեան Գէորգ	Թեմական	1897—94	Զգեստ
242	Խըմաճեան Խաչատուր	„	1901—08	„
243	„ „	Առ. ճեմ.	1909—կայ	100 ր.
244	„ Նունիա	Հովհանն.	1889—91	Զգեստ
245	„ Վառվառէ	„	1900—91	„
246	Խապախաղեան Գայիանէ	„	1899—01	„
247	Խաթիւմաճեան Վառվառէ	Պրոգրիմ.	1885—87	„
248	Խայփարեան Թադուհի	„	1892—94	„
249	Խարախաղեան Միքայէլ	Թեմական	1897—03	168 ր.
250	Խաւրանեան Եղիազար	„	1899—04	240 ր.
251	Խապուղայեան Աստուածաբ.	„	1905—07	Զգեստ
252	Խըլըթեան Մանուկ	„	1902—03	„
253	„ Մերկեան	„	1897—01	„
254	„ Սերովբէ	„	1902—կայ	„
255	Խօճայեան Լեւոն	Մոսկ. հմլ.	1887—88	200 ր.
256	Խափլանեան Գրիգոր	Թեմական	1901—07	Զգեստ
257	„ Գալուստ	„	1909—կայ	„
258	Խոճիեան Ծառուկ	„	1909—կայ	„

259	Խարթանցեան Մարիամ	Հովհանն.	1910—կայ	Զգեստ
260	Խաղիղեան Վառվառէ	„	1910—կայ	„
261	Խալայճեան Մարգար	Թեմական	1904—06	„
262	Խամպուռեան Տիրուհի	Հովհանն.	„	„
263	Ծուռլիղեան Ռափայէլ	Թեմական	1887—91	„
264	„ Սերովբէ	Լազ. ճեմ.	1879—83	„
265	Խալիփաշեան Եւգինէ	Հովհանն.	1898—01	„
266	Կապլանեան Աստուածատուր	Նկարչակ.	898—900	300 ր.
267	Կոռնիկեան Աղասի	Թեմական	1909—կայ	Գիշերօթ.
268	Կիւմիշեան Մանուկ	ս. Թոր.	1906—09	Զգեստ
269	Կարապետեան Կարապետ	Թեմ. դպ.	901—904	„
270	„ Սաթենիկ	ս. Մնդ.	1910—կայ	„
271	Կոռնիկեան Խաչերես	Գաւ. դպ.	1867—72	„
272	Կողպէթեան Նիկողայոս	Պոլիտեխ.	1889—91	900 ր.
273	Կողոտեան Թորոս	ռէպալի.	1874—78	245 ր.
274	Կառաթեան Կարապետ	Մոսկ. նկ.	1875—78	245 ր.
275	Կարապետօղլուեան Թորոս	Թեմ. դպ.	1909—կայ	Զգեստ
276	Կամացեան Պետրոս	„ „	1910—կայ	„
277	Կարապետօղլեան Գրիգոր	„ „	1901—05	„
278	Կրասիլնիքեան Գէորգ	„ „	1909—10	„
279	Հայհայեան Զաքարիա	„ „	1898—02	„
280	Հէքիմեան Սարգիս	„ „	1898—02	„
281	Հայկամաղեան Թոմաս	Արհ. դպ.	1904—08	242 ր.
282	Համբարձումեան Սարգիս	Թեմ. դպ.	1892—03	„
283	„ Յովհաննէս	„ „	1904—06	55 ր.
284	„ Միքայէլ	„ „	1897—04	„
285	„ Միքայէլ	վետ. ճեմ.	1906—07	50 ր.
286	Հալլաճեան Սարգիս	Թեմ. դպ.	1910—կայ	Զգեստ
287	„ Աննա	Մնդ. դպ.	1908—կայ	„
288	„ Մարիամ	Մանկաբ.	1871—74	1220 ր.
289	„ Յակովբ	Թեմ. դպ.	1901—03	Զգեստ
290	Հասրէթեան Լեւոն	ս. Թոր.	906—908	„
291	„ Աննա	Մնդ. դպ.	1910—կայ	„
292	Հազրբէգեան Յովակիմ	Թեմ. դպ.	1892—93	„
293	„ Մազթաղինէ	Պրոգրիմ.	1887—92	„
294	„ Խաչատուր	Թեմ. դպ.	1992—02	„
295	Հաճիեան Մարիամ	Հովհ. դպ.	1889—94	„
296	Հանրամանեան Յակովբ	Արհ. դպ.	905—909	268 ր.
297	Հասաբեան Աննա	Մնդ. դպ.	1910—կայ	Զգեստ
298	„ Գայիանէ	„ „	„ „	„
299	Հարիբեան Յովհաննէս	Գեղ. ճեմ.	1889—90	325 ր.
300	Ճանթեմիրեան Զարգար	Մնդ. դպ.	906—908	Զգեստ
301	Ճլաւուխեան Գաբրիէլ	Կոստ. ախ.	902—905	300 ր.
302	„ Մկրտիչ	Թեմ. դպ.	1904—կայ	217 ր.

303	Ճինճիեան Մարիամ	ս. Հռիփ.	1910-կայ	2գեստ
304	Ճզնաւորեան Կարապետ	Թեմ. դպ.	1901—06	»
305	Ճինիպալայեան Լուսեղէն	» »	1897—03	»
306	» Յովհաննէս	» »	1905-կայ	»
307	» Բաղդասար	» »	903—906	»
308	Ճոիեան Մանուկ	Արհ. դպ.	907—908	»
319	Մեսնիքեան Աղեքսանդր	Մոսկ. հմլ.	905—906	135 ը.
310	» Աղեքսանդր	Թեմ. դպ.	899—902	2գեստ
311	» Սահակ	Դեմ. լից.	906—907	150 ը.
312	» Բաղդասար	Թեմ. դպ.	899—906	2գեստ
313	» Մարկոս	» »	899—901	»
314	» Սիմէօն	» »	905—906	»
315	» Կոստանդին	Ս. Թոր.	906—909	»
316	» Սարգիս	» »	1907-կայ	»
317	» Գրիգոր	» »	1909-կայ	»
318	» Սահակ	Թեմ. դպ.	1891—98	»
319	» Մինաս	» »	893—901	40 ը.
320	Միհնաճեան Միքայէլ	Լազ. ճեմ.	1868—78	3460 ը.
321	» »	Մոսկ. հմլ.	1878—84	1930 ը.
322	» »	Գաւ. դպ.	1867—68	2գեստ
323	» Աննա	Պրոգիմն.	1887—91	»
324	» Մաղթագինէ	» »	1885—87	»
325	» Գրիգոր	Թեմ. դպ.	1910-կայ	»
326	Մելիք-Շահնազարեան Աւագ	» »	898—901	»
327	Մելիքեան Մանուկ	» »	905—910	392 ը.
328	Մելիք-Վարդանեան Սմբատ	» »	904—906	160 ը.
329	Մահտեսեան Յարութիւն	» »	1885—96	2գեստ
330	» Լեւոն	ս. Համբ.	906—907	»
331	» Մարգար	» »	906—908	»
332	Մովճեան Յակովբ	» »	1885—90	»
333	» Սերովբէ	» »	903—907	»
334	» Մարիամ	ս. Հռիփ.	899—901	»
335	Մինասեան Յովհաննէս	Թեմ. դպ.	905—906	»
336	» Կարապետ	» »	903—904	»
337	» Մարիամ	Հռիփսիմ.	900—901	»
338	» Յարութիւն	ս. Համբ.	906—908	»
339	Մանթելեան	Թեմ. դպ.	1876—77	»
340	Մկրտչեան Խաչատուր	» »	1885—92	»
341	» Յովհաննէս	» »	1885—92	»
342	Միրզոյեան Աւետիք	» »	1885—92	»
343	Մաղաքեան Յովակիմ	» »	1886—89	»
344	» Յովսէփ	» »	1889—93	»
345	Միեսերեան Մկրտիչ	» »	898—900	»
346	» Սարգիս	» »	1887—91	»

347	Միեսերեան Կարապետ	Արհ. դպ.	1890—94	2գեստ
348	Մերճանեան Դշխունի	ս. Հռիփ.	1883—88	»
349	» Կարապետ	Լազ. ճեմ.	1892	ճրիպ.
350	Մարգարեան Թորոս	ս. Թորոսի	1908—10	2գեստ
351	» Միքայէլ	Թեմ. դպ.	1910-կայ	»
352	» Գէորգ	» »	1901—03	»
353	» Յովսէփ	ս. Համբ.	1906—08	»
354	» Պօղոս	» »	1906—07	»
355	» Յովակիմ	Թեմ. դպ.	1902—06	»
356	Մարտիրոսեան	Պրոգիմն.	1874—78	»
357	» Վարդան	Արհ. դպ.	1907—09	»
358	Մնդոյեան Մանուկ	Թեմական	1901—03	»
359	» Արմենակ	» »	1901—03	»
360	» Գէորգ	» »	1910-կայ	»
361	Մուրադեան Կարապետ	» »	» »	»
362	Մեսրոպեան Սարգիս	» »	1901—04	»
363	Մալիեան Գոհար	Պրոգիմն.	1885—89	»
364	» Մանէ	» »	1878—84	»
365	Մերճանեան Խաչատուր	ս. Համբ.	1910-կայ	»
366	» Յակովբ	» »	1910-կայ	»
367	Մինասեան Անանիա	ս. Թոր. դ.	1910-կայ	»
368	Միեսերեան Գէորգ	Թեմ. դպ.	1901—02	»
369	Մեսնիքեան Նեկտարինէ	ս. Հռիփ.	1898—01	»
370	Յովհաննիսեան Հռիփսիմէ	» »	1910-կայ	»
371	» Մելքոն	ս. Թորոսի	» »	»
372	» Վարդան	Թեմ. դպ.	1900—09	»
373	» Մանուկ	Ս. Հմբ. դպ.	1906—08	»
374	» Աստուածատուր	Թեմ. դպ.	1891—94	»
375	Յովսէփեան Թորոս	» »	1901—09	Գիշերօթ.
376	» Խաչերես	Արհ. դպ.	1905-կայ	267 ը.
377	Նազարեան Գէորգ	Թեմ. դպ.	1903—05	175 ը.
378	» Գուլգուլեան Խորէն	» »	1905—06	50 ը.
379	» » Զաբէլ	Գող. զմն.	» »	»
380	Նուրբէգեան Սիմէօն	Թեմ. դպ.	1902—09	2գեստ
381	Շիշմանեան Խաչատուր	» »	1899—01	»
382	» Լուսինթագ	ս. Հռիփ.	1910-կայ	»
383	» Մկրտիչ	ս. Համբ.	» »	»
384	Շատուորեան Հայկ	» »	» »	»
385	Շահնազարեան Կարապետ	Թեմ. դպ.	» »	»
386	Շահինեան Կարապետ	» »	1898—02	»
387	» Համբարձում	» »	1904—09	»
388	» Յովհաննէս	» »	898—900	»
389	Շիրինեան Լազարոս	» »	1887—88	»
390	Շափշիքեան Եղիա	» »	1899—08	»

391	Շամիրեան Աղամ	Թեմ. դպ.	1898—01	2գետ
392	Շատուրեան Վարդուհի	ս. Հոբի.	1906—09	200 ր.
393	Շահապեան Մարգարիտ	Գրիմազ.	1898—03	2գետ
394	Շուշանեան Աննա	ս. Հոբի.	890—896	» »
395	Շահանեան Անթառամ	» »	1890—96	» »
396	Ունանեան Եղիսաբէթ	Պրոգրիմ.	1885—88	» »
397	» Մարիամ	ս. Հոբի.	1885—87	» »
398	Ոսկանեան Յովհաննէս	Վլդ. գրիմ.	1890—91	150 ր.
399	Ուլուբէզեան Սաթեմիկ	Սնդ. դպ.	1901—կայ	2գետ
400	Չաթալբաշեան Սերովբէ	Թեմ. դպ.	1879—86	ուս. վարձ
401	Չալխուշեան Գրիգոր	Հազ. ճեմ.	1872—81	3150 ր. *)
402	Չորշոփեան Տիրուհի	Գրիմազ.	1890—91	112ր. 50կ
403	» Յարութիւն	Թեմ. դպ.	898—907	2գետ
404	» Աստուածատուր	» »	1910—կայ	» »
405	» Կատարինէ	Հոբի. դպ.	1889—96	» »
406	» Աղեքսանդր	Նկարչակ.	1898—04	300 ր.
407	» Մարիամ	Սնդ. դպ.	1910—կայ	» »
408	Չոլախեան Յովհաննէս	Արհ. դպ.	1892—93	» »
409	» Կարապետ	Նկարչակ.	1900—01	170 ր.
410	» Գրիգոր	Թեմ. դպ.	1901—08	27 ր.
411	Չուբարեան Խաչերես	Արհ. դպ.	1892—93	2գետ
412	» Յակովբ	Թեմ. դպ.	1899—02	» »
413	» Արշակ	» »	1898—01	» »
414	» Մըքուհի	Սնդ. դպ.	1909—կայ	» »
415	» Վարդան	Արհ. դպ.	1908—կայ	135 ր.
416	» Աղամ	Թեմ. դպ.	1903—07	2գետ
417	» Եղիա	» »	1903—07	» »
418	Չափշախեան Արտաշէս	» »	1905—07	» »
419	» Մանուկ	» »	1904—06	» »
420	» Գայիանէ	Հոբիսիմ.	1908—09	» »
421	Չախմախեան Լևոն	Թեմ. դպ.	1901—03	» »
422	» Գէորգ	» »	1892—93	» »
423	» Իսկուհի	ս. Հոբի.	1899—01	» »
424	Չիլինգարեան Գաբրիէլ	Թեմական	1902—04	» »
425	Չէօրէքչեան Գրիգոր	» »	1891—97	» »
426	» Աստուածատուր	» »	1898—03	» »
427	» Յովակիմ	» »	1897—03	» »
428	» Վառվառէ	ս. Հոբի.	1883—89	» »
429	Չեռքէզեան Նիկողայոս	Թեմական	1900—02	» »
430	» Օգսենտ	» »	1899—03	» »
431	» Իսկուհի	ս. Հոբի.	1889—94	» »
432	Չորայեան Մարկոս	Թեմ. դպ.	1900—03	» »
433	Չափիւրեան Բրաբիոն	ս. Հոբի.	1887—89	» »
434	» Լուսիկ	» »	1889—92	» »

435	Չեռնեան Եւգինէ	ս. Հոբի.	1900—01	2գետ
436	» Միքայէլ	Թեմ. դպ.	1893—96	» »
437	Չինգենէեան Դաւիթ	» »	1902—04	» »
438	» Մկրտիչ	ս. Համբ.	1910—կայ	» »
439	Չինարեան Արշալոյս	Թեմական	1908—կայ	» »
440	Չախալեան Յարութիւն	Արհ. դպ.	1909—կայ	52 ր.
441	» Մատթէոս	» »	1909—10	38 ր.
442	» Յակովբ	Թեմական	1905—06	2գետ
443	Չոպանեան Մելքոն	» »	1907—կայ	240 ր.
444	Չէօրէքչեան Աբրահամ	» »	1901—03	2գետ
445	Պետրոսեան Կարապետ	Գեղ. ճեմ.	1890—94	1050 ր.
446	Պոռեան Պոռ	Օգես. հմլ.	1903—05	600 ր.
447	Պեռիեան Աննա	Պրոգրիմ.	1890—91	2գետ
448	Պօլեակեան Նիկողայոս	Թեմական	1900—06	» »
449	Պապիեան Գէորգ	» »	1891—97	» »
450	» Յարութիւն	» »	1887—91	» »
451	Պուռթուշեան Յակովբ	» »	1891—94	» »
452	Պարոնեան Յովհաննէս	» »	1891—97	» »
453	Պոպով Ալեքսան	» »	1889—97	» »
454	Պիսրբեան Խաչատուր	» »	1901—05	» »
455	Պաթրեան Պօղոս	» »	1901—08	» »
456	Պոպով Սարգիս	» »	1901—07	305 ր.
457	» Թադէոս	» »	1887—88	2գետ
458	Պօղոսօղլուեան Նունէ	ս. Հոբի.	1900—02	» »
459	Պուռնուշեան Շողակաթ	» »	1889—92	» »
460	» Պետրոս	Թեմական	1883—85	» »
461	Պոյեաճեան Թադուհի	ս. Հոբի.	1887—89	» »
462	Պելայեան Գայիանէ	» »	1883—87	» »
463	Պենտերցեան Աննա	» »	1883—87	» »
464	Պոպով Համբարձում	Թեմական	1887—91	» »
465	» Յովհաննէս	» »	1899—02	105 ր.
466	» Խաչատուր	» »	1897—02	2գետ
467	» Լևոն	» »	1899—01	» »
468	» Անդրոնիկոս	» »	1902—04	» »
469	» Քերովբէ	» »	1907—05	40 ր.
470	Պենտերցեան Վարդան	» »	1899—01	2գետ
441	Պարոնեան Աղեքսանդր	» »	1897—01	» »
472	Պիլիկեան Ղազարոս	» »	1887—91	» »
473	» Յովհաննէս	» »	1887—88	» »
474	Պայեան Գաբրիէլ	Արհեա.	1905—09	249 ր.
475	Պոպով Եղիսաբէթ	Գրիմազ.	1900—02	2գետ
476	» Սանդուխտ	» »	1898—02	» »
477	Ռէիգեան Հեղինէ	ս. Հոբի.	1900—02	» »
478	» Սերովբէ	Թեմ. դպ.	1902—04	» »

479	Ռէշմէճեան Հրանդ	Թեմական	1900—04	2գետ
480	Սրամբէշեան Աւետիք	„	1885—93	„
481	Սարըղապախեան	Հազ. ճեմ.	1881—83	2գետ
482	» Աղասի	Թեմական	1897—02	„
483	Սրապեան Յովհաննէս	Ռէալակ.	1896—97	50 ռ.
484	Սողոմոնեան Խաչեղբայր	Գիմնազ.	1901—05	2գետ
485	Սարիեան Նիկողայոս	Թեմական	1898—01	„
486	Սամուէլեան Սիմէօն	„	1898—02	„
487	Ստեփանեան Աննա	Հոփսիմ.	1887—89	„
488	Սատէթեան Բերսաբէ	„ „	1889—94	„
489	» »	Պրոգիմն.	1886—87	2գետ
490	» Պօղոս	Մոսկ. հմլ.	1887—88	150 ռ.
491	Սաղաթիլեան Սրբունի	Հոփսիմ.	1900—01	2գետ
492	Սարըղաշեան Շուշանիկ	„ „	1899—01	„
493	» Ստեփան	ս. Թորոսի	1906—08	„
494	» Մկրտիչ	Թեմական	1901—03	„
495	Սավայեան Մարիամ	ս. Հոփ.	1890—95	„
496	Սինանեան Դշոտհի	„	1890—95	„
497	Սանդըխեան Կարապետ	Թեմական	1901—06	„
498	Սագիրեան Թովմաս	„	1889—95	„
499	» Մակար	„	1901—02	„
500	Սավայեան Յովակիմ	„	1902—04	„
501	Սահակեան Գէորգ	„	1902—04	„
502	Սրմաբէշեան Յովակիմ	Գիմնազ.	1905—06	75 ռ.
503	Սազինեան Հազարոս	Թեմական	1902—05	2գետ
504	Սեֆերեան Նիկողայոս	„	1902—04	„
505	Սելիմեան Աղեքսանդր	„	1899—01	„
506	Սոսկամեան Դշոտհի	Պրոգիմն.	1891—94	„
507	Սեֆերեան Վառվառէ	„	1891—94	„
508	Սամուէլեան Զարէլ	Գիմնազ.	1900—05	„
509	Սրմաբէշեան Բրաբիոն	„	1898—03	606 ռ.
510	» Կատարինէ	„	1878—82	350 ռ.
511	Սապանճեան Աննա	„	1879—84	388 ռ.
512	» Մարիամ	ս. Թորոսի	1910—կայ	2գետ
513	Սահակեան Շուշանիկ	„	1910—կայ	„
514	» Գալուստ	Թեմական	1903—07	„
515	Սամաբցեան Լուսեղէն	Համբարձ.	1910—կայ	„
516	Սայաթեան Բագրատ	„	1907—կայ	„
517	Սարիեան Կատարինէ	Գոգ. զիմն.	1909—կայ	„
518	» Փեփրոնէ	Հոփսիմ.	1909—կայ	„
519	Ստառլոտայեան Շողակաթ	Մնդ. դպ.	1909—կայ	„
520	Սիմէօնօղլուեան Սարգիս	Թեմական	1905—կայ	374 ռ.
521	Սուխարիեան Մնացական	„	1905—կայ	177 ռ.
522	» Համբարձում	Արհ. դպ.	1905—08	50 ռ.

523	Սարըղապախեան Վառվառէ	Հոփսիմ.	1889—91	2գետ
524	» Աստուածատուր	Թեմ. դպ.	1901—03	» »
525	Վատուժեան Խաչատուր	» »	1898—02	» »
526	Վանեցեան Մկրտիչ	» »	1901—03	310 ռ.
527	Տիրացեան Զարէհ	Երաժ. դպ.	1905—06	45 ռ.
528	Տէր-Թադէոսեան Յուստիանէ	Պրոգիմն.	1879—88	2գետ
529	» Գէորգ	Թեմ. դպ.	1899—03	» »
530	Տիւրկերեան Փիլիպպոս	» »	1878—82	» »
531	» Եւա	Պրոգիմն.	1886—92	» »
532	» Նղիսաբէթ	» »	1889—93	» »
533	Տէր Մարտիրոսեան Եփրեմ	Թեմ. դպ.	1907—10	45 ռ.
534	Տէր-Սիմէօնեան Խաչատուր	» »	905—907	2գետ
535	» Գէորգ	» »	1906—08	» »
536	Տօլմայեան Շուշանիկ	Մնդ. դպ.	1910—կայ	» »
537	Տէր-Դաւթեան Աննա	» »	» »	» »
538	Տէմերճեան Սանդուխտ	» »	» »	» »
539	Տէր-Մանուէլեան Ածատուր	Տեխն. դպ.	1903—08	480 ռ.
540	» Յակովբ	Համալս.	1904—06	450 ռ.
541	» Գէորգ	Ռէալակ.	1908—կայ	250 ռ. տ.
542	» Կիւրեղ	Գիմնազ.	1906—կայ	375 ռ.
543	Տօներեան Միքայէլ	Թեմ. դպ.	1909—կայ	2գետ
544	Տէր-Յովհաննիսեան Մամիկոն	» »	1904—06	» »
545	» Գրիգոր	» »	1910—կայ	» »
546	» Շուշանիկ	Մնդ. դպ.	» »	» »
547	» Սաթենիկ	» »	» »	» »
548	Տոխսանեան Գալուստ	Թեմ. դպ.	1876—85	» »
549	Տոմբայեան Աղամ	» »	1899—03	» »
550	Տէր-Սարգսեան Օգոսենդ	» »	1887—89	» »
551	Տօլմանեան Պօղոս	» »	1889—91	» »
552	Տիրացուեան Սերովբէ	» »	1900—03	50 ռ.
553	Տապախեան Նազիկ	Պրոգիմն.	1872—76	2գետ
554	Տէր-Գրիգորեան Յովհաննէս	Հազ. ճեմ.	1883—92	3600 ռ.
555	» »	Մոսկ. հմլ.	1892—96	1350 ռ.
556	Տէր-Մարուգեան Անդրէաս	Գեղար.	901—902	300 ռ.
557	Տէրտէրեան Համբարձում	Համալս.	1903—04	100 ռ.
558	Փենլիւանեան Յակովբ	Թեմ. դպ.	1905—կայ	2գետ
559	Փարեան Եղիա	» »	1909—կայ	» »
560	Փախալեան Կարապետ	» »	1904—08	» »
561	Փաղոշեան Ստեփան	վետ. ճեմ.	905—907	200 ռ.
562	» Վարդուհի	Հոփ. դպ.	1897—01	» »
563	Փորթշէյեան Խաչերես	Պետ. հմլ.	1905—06	400 ռ.
564	» Մանուկ	Արհ. դպ.	1907—կայ	284 ռ.
565	Փեշեկեան Շողակաթ	Գիմնազ.	1891—01	2գետ
566	Փոփովեան	Պրոգիմն.	1874—76	» »

567	Փարամուզեան Յարութիւն	Թեմ. դպ.	1901—07	2գետ
568	Փափազեան Եղիա	» »	1902—06	,,
569	Փալարեխեան Գէորգ	» »	1903—06	,,
570	Քէչէկեան Աստուածատուր	Հազ. ճեմ.	1870—79	2ըիավ.
571	» »	Մոսկ. հմլ.	1879—85	1900 ը *)
572	Քիրլեան Վահան	» »	1876—77	75 ը.
573	Քօշայեան Մկրտիչ	Տեխ. ինս.	1900—02	220 ը.
574	« Եղիսարէթ	Մանկաբ.	1903—05	240 ը.
575	Քապրլեան Մովսէս	Թեմ. դպ.	1885—92	2գետ
576	Քէչէճեան Սարգիս	» »	1879—85	,,
577	» Խաչատուր	» »	1891—96	,,
578	» Անդրէաս	» »	1902—03	,,
579	» Միքայէլ	» »	1899—01	,,
580	» Հազարոս	» »	1903—05	,,
581	» Քրիստափոր	» »	1891—97	,,
582	» Վառվառէ	Պրոգրմն.	1879—83	,,
583	» Մարիամ	» «	1889—94	,,
584	Քէլլէ-Շահինեան Եւա	» »	1867—71	,,
585	Քէչէկեան Մարիամ	» »	1867—70	,,
586	» Կարապետ	Թեմ. դպ.	1886—92	,,
587	Քէչիեան Կարապետ	Արհ. դպ.	1887—89	,,
588	Քէչէկեոզեան Վառվառէ	ս. Հոփի.	1898—01	,,
589	» Նիկողայոս	Թեմ. դպ.	1905-կայ	,,
590	Քայալեան Յակովբ	» »	1905—08	,,
591	» Յովհաննէս	» »	1903—08	,,
592	Քէմէչէճեան Հուկաս	» »	1887—91	,,
593	» Գրիգոր	» »	1891—96	,,
594	» Աստուածատուր	» »	1906—08	,,
595	» Աննա	ս. Հոփի.	1900—02	,,
596	Քիրէմիթեան Մանուկ	Թեմ. դպ.	1900—03	,,
597	Քիրիշեան Եղիսարէթ	ս. Հոփի.	1887—90	,,
598	Քեչեան Զարէլ	ս. Սանդ.	1910-կայ	,,
599	Քէլեան Յարութիւն	ս. Համբ.	1910 »	,,
600	Քիրիշեան Մինաս	» »	» »	,,
601	Քացիայեան Գաբրիէլ	Թեմ. դպ.	1902—07	,,
602	» Յովհաննէս	» »	1903—08	,,
603	» Մկրտիչ	Արհ. դպ.	1892—95	,,
604	Քացախեան Մանուկ	Թեմ. դպ.	1892—94	,,
605	Քոմուրճեան Հոփիսիմէ	ս. Հոփի.	1890—91	,,
606	Քօնօղլուեան Յովհաննէս	Թեմ. դպ.	1901—06	,,
607	Քորոտեան Միքայէլ	» »	1902—06	,,
608	Քէլլէ-Շահինեան Սերովբէ	» »	1897—01	,,
609	Օտամանեան Յակովբ	» »	1902—10	186 ը.
610	» Գէորգ	Արհ. դպ.	1889—94	,,

611	Օտամանեան Գայիանէ
612	Օսմանցեան Եղիսարէթ
613	» Աշխէն
614	Օրցիեան Մարիամ
615	Օհաքովսկի Գրիգոր
616	Օհանեան Սեդրակ
617	Օհաննիսեան Արուսեակ
618	Օտամանեան Շուշանիկ
619	» Գաբրիէլ

ս. Հոփի.	1867—72	2գետ
ս. Հոփի.	1890—95	» »
Պրոգրմն.	1891—94	» »
ս. Հոփի.	1900—02	» »
Թեմ. դպ.	1901—03	» »
»,	1909—10	» »
ս. Հոփի.	1910 -կայ	» »
ս. Թորոսի	1910 -կայ	» »
ս. Համբ.	1910 -կայ	» »

*) 300 ը. Վերադարձրել է

Խ Ո Ր Հ Ր Դ Ա Ր Ա Ն Ի Հ Ո Գ Ա Բ Ա Ր Ձ Ո Ի Ն Ե Ր

եւ նոցա պաշտօնավարութեան տարիների թիւը:

1860 --- 1909

№№	Ազգանուն, անուն և հայրանուն	Քանի՞ տարի է եղել:	Ի՞նչ պաշտօն է վարել
1	Ալաճալեան Դուկաս Աղեքսանդր.	8	Գանձապ. 2 տ.
2	„ Մարկոս	4	
3	„ Մարտիրոս Մանուկեան	10	
4	„ Սահակ	10	
5	„ Մինաս Սիմէօնեան	8	Նախագահ 2 տ.
6	„ Մկրտիչ Սիմէօնեան	2	
7	Ախշիեան Սարգիս Ստեփաննոսեան	4	
8	„ Վարդերես	8	
9	Աճեմեան Յովհաննէս Մկրտչեան	8	Նախագահ 2 տ.
10	„ Նիկողայոս	14	
11	„ Սերովբէ Յարութիւնեան	14	
12	Այվազեան Երեմիա Սարգսեան	6	
13	Անանեան Սերովբէ Միքայէլեան	8	
14	Աւագեան Յակովբ Աւագեան	4	
15	Բեղլեան Պօղոս քահանայ	8	
16	Բերբերեան Յովհաննէս Մինասեան	8	
17	„ Մովսէս Յովհաննիսեան	6	
18	„ Մինաս	10	
19	Բողղանեան Յակովբ Մկրտչեան	10	
20	Գասպարեան Մկրտիչ	8	
21	Եղեկեան Յարութիւն Գաբրիէլեան	4	
22	Եղիազարեան Եղիա Վարդանեան	10	
23	Թիթրեան Խաչուկ Գէորգեան	20	
24	„ Կարապետ Վարդանեան	8	Նախագահ 4 տ.
25	„ Սիմէօն Անդրէասեան	2	
26	Թուսուզեան Պարոն Միքայէլեան	4	
27	„ Միքայէլ Լոյսպարոնեան	6	
28	Խազէզեան Գրիգոր Կոստանդինեան	2	
29	Խաթրանեան Պօղոս Գէորգեան	6	
30	Խաչատրեան Յովհաննէս Ռաֆայէլ.	4	
31	„ Յարութիւն Կարապետեան	2	
32	Խատամեան Յարութիւն Թէոդոր.	8	
33	Խլլթեան Յակովբ Մատթէոսեան	6	
34	„ Մատթէոս Յակովբեան	6	

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՆԵՐԿԱՅ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒՆԵՐԸ

№№	Ազգանուն, անուն և հայրանուն	Քանի տա- րի է հո- գաբարձու	Ի՞նչ պաշտոն է վարել:
1	Նախագահ՝ Չալխուշեան Գրիգոր	22	Նախագ. 14 տ.
2	Գանձապահ՝ Չուգայեան Աստուա- ծատուր Կարապետեան	12	Գանձապ. 12 տ.
3	Բաբիեան Ալեքսան Մինասեան	6	
4	Բախչխարայեան Գրիգոր Խաչ.	20	Գանձապ. 2 տ.
5	Բեգելեան Գրիգոր Դազարոսեան	2	
6	Բուդայեան Խաչատուր քահանայ	4	
7	Դերիշանեան Աւագ Սարգսեան	14	
8	Զամինեան Աբրահամ Յարութիւն	2	
9	Խամբուրեան Յովակիմ Մանուկ.	18	
10	Խալիախչեան Խաչատուր Յովհան.	4	
11	Խոջայեան Արշակ Պետրոսեան	2	
12	» Կարապետ Գէորգեան	10	
13	Խոջաֆեան Զաքարիա Յովսէփեան	8	
14	Կարապետեան Յարութիւն Հաջիպ.	2	
15	Շապովալեան Մարտիրոս Դուկաս.	4	
16	Չաթալբաշեան Սերովբէ Քերովբ.	8	
17	Չալախեան Յակովբ Յովհաննիս.	2	
18	» Յովհաննէս Միքայէլեան	16	
19	Չէօրէքչեան Գէորգ սարկաւազ	8	
20	Չուբարեան Վարդան Եղիազարեան	5	
21	Պալապանեան Մինաս Եղիայեան	14	
22	Պոպով Կարապետ Մկրտչեան	2	
23	Սուբաշեան Գասպար Աւետիքեան	4	
24	Տէր-Յարութիւնեան Աւետիս Ստ.	2	

№ №	Կտակողների անուն-ազգանունները	Ո՞րքան է կտակել
1	Խոջայեան Նիկողայոս Մուրադեան	3000
2	» Թովթայ Թորոսեան	
3	Շահան-Օղլուեան Կարապետ	50
4	Պոպով Ռաֆայէլ Տէր-Գաբրիէլեան	5000
5	» Գասպար Մարկոսեան	1000
6	Խոճեան Պօղոս աւագ քահանայ	300
7	Փախալեան Աստուածատուր Մինասեան	100
8	Տեաչքովա Պայեար	100
9	Քէօսէեան հաջի Թադուհի	200
10	Թերգեան Քերովբէ Մինասեան	500
11	Քաջախեան Պետրոս Կարապետեան	700
12	Միրզոյեան Ստեփանոս Գէորգեան	4000
13	Կիւմիշեան Եղիա Պօղոսեան	100
14	Քելլէ-Շահինեան Թադէոս Շահինեան	100
15	Աճեմեան Յարութիւն Մկրտչեան	1000
16	Պոպով Յովհաննէս Մարկոսեան	3000
17	Մեսնիկեան Կարապետ Աւետիքեան	500
18	Աճեմեան Նիկողայոս Մկրտչեան	1000
19	Նաթալեան Նիկողայոս Գէորգեան	4000
20	Հէքիմեան Մկրտիչ Աւետիքեան	1000
21	Սախաւեան Գրիգոր Մարգարեան	100
22	Արաճալեան Աննա Փիլիպպոսեան	100
23	Մոռոդեան Գեղեցիկ Յովհաննիսեան	100
24	Սարիեան Նիկողայոս Աստուածատրեան	1000
25	Բաբալեան Եղիսաբէթ*)	148
26	Տիգրանեան Գէորգ Աւետիքեան	223
27	Չախմախեան Գէորգ Լոյսպարոնեան	5600
28	Պեռիեան Գեղեցիկ Պարոնեան	100
29	Աթթարեան Կարապետ Մկրտչեան	5000
30	Խոմաճեան Պօղոս Նիկողայոսեան	10000

*) Այս կտակը դեռ վերջացած չէ.

Ընկերութեան հանգումը մշակելու անդամները

- 1 Աթթարեան Կարապետ Յովհան-
նիսեան
- 2 Ալախանեան Մկրտիչ Սաչերեսեան
- 3 Ալաճարեան Ալիլիքիչ Պօղոսեան
- 4 Ախալեան Մանուէլ Լուսինգէնեան
- 5 Ախչիեան Վարդերես Ստեփանոսեան
- 6 » Սարգիս »
- 7 Ակալեան Գէորգ
- 8 » Յակովբ Սահակեան
- 9 » Եղիսաբէթ Գրիգորեան
- 10 Աճեմեան Նիկողայոս Մկրտչեան
- 11 » Իսկուհի Պօղոսեան
- 12 » Սերովբէ Յարութիւնեան
- 13 » Յովհաննէս Մկրտչեան
- 14 » Մարգարիտ Թումաճա-
նեան
- 15 Այվաղեան Գարրիէլ արքեպիսկոպ.
- 16 Այալինեան Սաստիքէ Մարտիրոս-
եան
- 17 Անանեան Մերկիւրի Միքայէլեան
- 18 Անպէտքեան Գալուստ Գասպարեան
- 19 Ասմայեան Թումաճան Գրիգորեան
- 20 Աւագեան Յակովբ Աւագեան
- 21 Բերբերեան Սրբուհի Կարապետեան
- 22 » Բերսաբէ Պօղոսեան
- 23 Դաբախեան Կարապետ Աւետիքեան
- 24 Եղիազարեան Եղիա Վարդանեան
- 25 » Գայանէ Գրիգորեան
- 26 Զարիֆեան Մարթա Յարութիւն-
եան
- 27 » Նիկողայոս Յարութիւն-
եան
- 28 » Գէորգ »
- 29 Զաքարեան Զաքարիա Մարտիրոս-
եան
- 30 » Յովակիմ Զաքարեան
- 31 » Եղիսաբէթ »
- 32 Էմէքեան Գեղեցիկ Կարապետեան
- 33 » Կարապետ Յովհաննիս.
- 34 Էրզրումեան Վարդերես Կարա-
պետեան
- 35 Թումազայեան Մանուէլ Սարգսեան
- 36 Թումանյեան Հովսեփիմ Յովհան-
նիսեան
- 37 » Սարգիս Գէորգեան
- 38 Թաշեան Հովսեփիմ Տէր-Եղիայեան
- 39 Թանայեան Աստուածատուր Գէորգ.
- 40 Թումազեան Լոյսպարոն Միքայէլ.
- 40 Թերքեան Կարապետ Ստեփանոսեան
- 41 » Գայանէ Սարգսեան
- 42 Թիթրեան Սաչուկ Գէորգեան
- 43 » Սիմէօն Անդրէասեան
- 44 » Անդրէաս Կարապետեան
- 45 Թովարճեան Անանիա Գալստեան
- 46 Թովարճեան Վառվառէ Պետրոսեան
- 47 Լազարեան Սաչատուր Յովակիմեան
- 48 Լեզեռեան Եղիա Լեզեռեան
- 49 » Հովսեփիմ Յովհաննիս-
եան
- 50 Լոգոշնիկեան Գէորգ Սաչերեսեան
- 51 Սապախալաչեան Յարութիւն Յով-
հաննիսեան
- 52 Սաղիւղեան Պետրոս Սաչերեսեան
- 53 » Դանիէլ Սրապիոնեան
- 54 » Գրիգոր Կոստանդինեան
- 55 » Մարթա Յովհաննիսեան
- 56 Սաղտաղուեան Սրբուհի Գէորգեան
- 57 Սաթրապեան Աննա Մուրադեան
- 58 » Գէորգ Պօղոսեան
- 59 Սալիպեան Մինաս Ալեքսանդրեան
- 60 Սարազիւղեան Սաչատուր Սաչե-
րեսեան
- 61 Սաչկուսուղեան Բաղդասար Մը-
կրտչեան
- 62 Սլըթեան Մարկոս Յակովբեան
- 63 » Յակովբ Մարթէոսեան
- 64 Սնձորեան Կարապետ Յովհաննիս.

- 65 Սոճեան Սարգիս Կարապետեան
- 66 Սոջայեան Էմմանուէլ Մուրադեան
- 67 » Մարիամ Մարկոսեան
- 68 » Նուրիկ Յարութիւնեան
- 69 » Նիկողայոս Մուրադեան
- 70 » Կարապետ Յովակիմեան
- 71 » Յովակիմ Մարտիրոսեան
- 72 Սոջապարոնեան Նազարէթ Պապա-
սիսեան
- 73 Սոճիեան Մարիամ Աղաէկեան
- 74 » Պօղոս աւագ քահանայ
- 75 » Իսկուհի Յակովբեան
- 76 Սոմաճեան Պետրոս Նիկողայոսեան
- 77 Կարապետ Օղլուեան Յարութիւն
Գասպարեան
- 78 » Գասպար Յա-
րութիւնեան
- 79 » Աննա Պետ-
րոսեան
- 80 Կարօտեան Գէորգ Մկրտչեան
- 81 Կէնճ-Օղլուեան Ստեփանոս Աս-
տուածատրեան
- 82 Կէնճէցեան Սաչերես Աստուածա-
տրեան
- 83 Կոզոսեան Նիկողայոս Թորոսեան
- 84 Կոզալթիւեան Գէորգ Մեղրոնեան
- 85 Կուզլինեան Կարապետ Ստեփա-
նոսեան
- 86 Հայրապետեան Կարապետ Մար-
գարեան
- 87 Հէքիմեան Մկրտիչ Աւետիքեան
- 88 Մահոսեան Մկրտիչ Սարգսեան
- 89 » » Յովակիմեան
- 90 » Միքայէլ Գաբրիէլեան
- 91 » Կարապետ Թովմասեան
- 92 Մեղրոնեան Եղիսաբէթ Պօղոսեան
- 93 » Գաբրիէլ Յարութիւն-
եան
- 94 » Յարութիւն Գաբրիէլ-
եան
- 95 Մեանիկեան Սաչերես
- 96 » Կարապետ Մարտի-
րոսեան
- 97 Միլիքեան Մանուէլ Մկրտչեան
- 98 Միսերեան Իսկուհի Յակովբեան
- 99 Միհանճեան Մինաս Կիրակոսեան
- 100 Մորոզեան Մկրտիչ Սիմէօնեան
- 101 Մուրադայեան Քերովբէ Յակով-
բեան
- 102 » Մարիամ Յով-
կիմեան
- 103 Միլիքեան Նունէ Սարգսեան
- 104 Նազարեան Յովհաննէս Կարա-
պետեան
- 105 Նաթալեան Ստեփանոս Գէորգ-
եան
- 106 Նալբանդեան Սերովբէ Ղազարոս-
եան
- 107 Նախաչեան Յակովբ քահանայ
- 108 Շահապեան Մարտիրոս Սաչե-
րեսեան
- 109 Շահինեան Յովհաննէս Պետրոսեան
- 110 Շապովալեան Ղուկաս Լուսինգէն-
եան
- 111 Շապոշնիկեան Մարտիրոս Գէոր-
գեան
- 112 Շլիքեան Պօղոս Աղամեան
- 113 Շորշորեան Գեղեցիկ Յովհաննիս-
եան
- 114 Ունանեան Նաում Սաչերեսեան
- 115 » Դանիէլ Յովհաննիսեան
- 116 Չալախեան Վարդուհի Մինասեան
- 117 Չարեան Կարապետ Յովհաննիս-
եան
- 118 Չալսուչեան Սաչատուր Սաչերես-
եան
- 119 » Բերսաբէ Միքայէլ-
եան
- 120 Չեռեան Կարապետ Պօղոսեան
- 121 » Մկրտիչ Կարապետեան

- 122 Չէկէտքէան Մարիամ Յարութիւնեան
123 Չորչոփեան Գարբիէլ Ռափայէլեան
124 Չուրառեան Եղիսաբէթ
125 Չուգայեան Կարապետ Աստուածատրեան
126 » Սարգիս Յարութիւնեան
127 Չեռնեան Միքայէլ Կարապետեան
128 Պաթրեան Լոյսպարոն Լուսեղէնեան
129 » Գէորգ Լոյսպարոնեան
130 Պալապանեան Գէորգ Աբրահամեան
131 Պալիեան Յովհաննէս Բաղդասարեան
132 » Գալուստ Բաղդասարեան
133 » Աստուածատուր Բաղդասարեան
134 » Բաղդասար Օգոսենտեան
135 » Թադուհի Մերկիսիոսեան
136 Պապիեան Խաչատուր Մանուկեան
137 Պարոնեան Գրիգոր Կարապետեան
138 Պրիլիկեան Գայիանէ Մկրտչեան
139 Պոյաճեան Մինաս Վարդերեսեան
140 Պոպով Թէոդորոս Արիստակէսեան
141 » Գասպար Մարկոսեան
142 » Ռափայէլ Տէր-Գաբրիէլեան
143 » Մարգար Բաղդուղիմէոսեան
144 » Մարգար Դաւթեան
145 » Աննա Կարապետեան
146 » Աւետիք Աթանոսեան
147 » Սարգիս Գէորգեան
148 » Միքայէլ Յովհաննիսեան
149 » » Տէր-Գաբրիէլեան
150 » Մկրտիչ Միքայէլեան
151 Պոպով Յովհաննէս Միքայէլեան
152 » Էմմանուէլ »
153 Սաքիրնան Խաչերիս Քրիստափորեան
154 » Քրիստափոր Խաչերիսեան
155 Սատեթեան Մկրտիչ Յովհաննիսեան
156 Սրմաքէշեան Յովհաննէս Մկրտչեան
157 Սալթիքեան Գրիգոր Կարապետեան
158 Սամարցեան Մահաթի Գրիգորեան
159 Սահրատեան Յովհաննէս Նաւուսեան
160 Սուրաշեան Մանուկ Թորոսեան
161 Սուլթան-Շահ Գրիգոր Գէորգեան
162 Սօլախայեան Սրապիոն Տէր-Յովովրեան
163 Վարդերեսեան Զարգար Յարութիւնեան
164 Տեաչքով Խաչերիս Խաչատրեան
165 Տեղեան Գոհարինէ Լոյսպարոնեան
166 Տէրիմ-Օղլուեան Մանուկ Կարապետեան
167 Տէր-Գրիգորեան Գրիգոր Մարկոսեան
168 Տիւրկերեան Գէորգ Աստուածատրեան
169 Փեհլիւանեան Լուսեղէն Լուսեղէնեան
170 Փլոթնիկեան Էմմանուէլ Կարապետեան
171 Քաթենիկեան Ստեփանոս Արղարեան
172 » Կարապետ Յովսէփեան
173 Քայալեան Յակովբ Յովհաննիսեան

- 174 Քայալեան Սաղաթիէլ Դաւթեան
175 » Կարապետ Մկրտչեան
176 » Յովհաննէս Յովակիմեան
177 » Աննա Յովհաննիսեան
178 » Գաբրիէլ Յակովբեան
179 Քացախեան Պետրոս Կարապետեան
180 Քէլլեան Վահան Միքայէլեան
181 Քէլլէ-Շահինեան Թադէոս Շահինեան
182 Քէլլէճեան Պետրոս Խաչերեսեան
183 Քիսեան Սարգիս Նիկողայոսեան
184 Քրասիլնիքեան Գէորգ Մինասեան
Успішіе пожизненные члены-соперники
185 Басаковъ Парфеній Ильичъ
186 Захаровъ Захаръ Захаровичъ
187 Масленниковъ Алексѣй Алексѣевъ.
188 Ридель Августъ Готфридовичъ
189 Шушпановъ Гавріиль Ильичъ

Ընկերութեան պատուաւոր անդամները

- 1 Մարկոսեան Մամբրէ եպիսկոպոս
- 2 Տէր-Գրիգորեան Վահան վարդապետ
- 3 Զալխուշեան Գրիգոր Խաչատրեան

Ընկերութեան մշակչեան պատուաւոր անդամները

- 1 Ալախանեան Գէորգ Խաչերեսեան
- 2 » Հովսէփէ Նիկողայոսեան
- 3 Ալաճալեան Մարկոս Ալեքսիանոսեան
- 4 » Ղուկաս »
- 5 » Գալուստ »
- 6 Ախչիեան Յովսէփ Խաչատրեան
- 7 » Մարիանէ Օգոստոսեան
- 8 Աղաբաբեան Յովհաննէս Մովսէսեան
- 9 Այվազեան Երեմիա Սարգսեան
- 10 Անանեան Սերովբէ Միքայէլեան
- 11 » Իսկուհի Ռափայէլեան
- 12 Արաղեան Գարսեան Սիմէօնեան
- 13 » Վահան »
- 14 Աւագեան Միքայէլ Աւագեան
- 15 Ափիկեան Յովհաննէս Մկրտչեան
- 16 » Եղիսափէթ Ծերօնեան
- 17 Բողարսուկեան Մկրտիչ Պօղոսեան
- 18 » Մարիամ Գառապրեան
- 19 Զսրբարեան Մարտիրոս Զաքարեան
- 20 Զոհրաբեան Յովհաննէս Գրիգորեան
- 21 Էքմէքչեան Եղիսափէթ Մկրտչեան
- 22 Թաշեան Գրիգոր Մանուկեան
- 23 » Կարապետ Խաչերեսեան
- 24 Թերքեան Օգոստոս Կարապետեան
- 25 Թիթրեան Գէորգ Խաչերեսեան
- 26 » Մերկեան »
- 27 Թիթրեան Յովհաննէս Յարութիւնեան
- 28 Թորոսեան Միքայէլ Ասլանեան
- 29 Թումանեան Աննա Մարտիրոսեան

- 30 Թուսուգեան Գէորգ Թէոդորոսեան
- 31 » Միքայէլ Լոյսապրոնեան
- 32 Թովալեան Եւգինէ Պետրոսեան
- 33 Խազիգեան Աւետիք Աստուածատրեան
- 34 » Աննա Յովհաննէսեան
- 35 » Գրիգոր Աստուածատրեան
- 36 » Մարիամ Անանիկեան
- 37 » Խաչերես Մերկեոիոսեան
- 38 » Խաչերես Մելքոնեան
- 39 Խաթրոնեան Յովհաննէս Գէորգեան
- 40 » Պօղոս »
- 41 Խալփախչեան Յովհաննէս Լուսեղէնեան
- 42 » Բերսաբէ Գէորգեան
- 43 Խախլաճեան Պետրոս Ղուկասեան
- 44 Խաչերցեան Յուստիանէ Մարգսեան
- 45 Խասպէկեան Միքայէլ Եղիայեան
- 46 Խապախալաշեան Կարապետ Յարութիւնեան
- 47 » Մարտիրոս »
- 48 Խորազիւկեան Աննա Մելքոնեան
- 49 » Սարգիս Մարտիրոսեան
- 50 Խաւշանեան Նիկողայոս Սրապիոնեան
- 51 Խըլլաճեան Մատթէոս Յակովբեան
- 52 Խնձորեան Ծերօն Յարութիւնեան
- 53 » Իսկուհի Աղէքսանդրեան
- 54 Խօջայեան Քերովբէ Էմմանուէլեան
- 55 » Կարապետ Գէորգեան
- 56 » Մարիամ Սիմէօնեան
- 57 Խօջատարոնեան Թադուհի Գաբրիէլեան
- 58 Խումաճեան Եղիսափէթ Մատթէոսեան
- 59 Կասառնայեան Մարտիրոս Էմմանուէլեան
- 60 Կարապետ-Օղլուեան Սրբուհի Յովհաննիսեան
- 61 Կէնճ-Օղլուեան Խաչատուր Ստեփանեան
- 62 Կողպէթիեան Մարիամ Կարապետեան
- 63 Կուղիւնեան Սրբուհի Միքայէլեան
- 64 Հալլաճեան Սարգիս Քրիստոստուրեան

- 65 Հալլաճեան Բերսաբէ Անանիկեան
- 66 Մահտեսեան Նեքտարինէ Թաղէոսեան
- 67 Մասլով Օքսենտ Յարութիւնեան
- 68 Մարութայեան Եղիա Ծերոնեան
- 69 Մելքոնեան Սրբուհի Սիմէօնեան
- 70 » Բերսաբէ Գրիգորեան
- 71 » Եղեկիէլ Գաբրիէլեան
- 72 Միեսերեան Մարիամ Բաղդասարեան
- 73 » Մարկոս Լոյսպարոնեան
- 74 » Զուկաս »
- 75 » Միքայէլ Կարապետեան
- 76 » Սարգիս »
- 77 Միլիոգեան Սարգիս Խաչերեսեան
- 78 Միհնաճեան Գայիանէ Պետրոսեան
- 79 Մորթաճեան Սերովբէ Յովհաննիսեան
- 80 » Կարապետ Գրիգորեան
- 81 Նալբանդեան Բերսաբէ Մկրտչեան
- 82 » Գրիգոր Սերովբեան
- 83 Շապօշիկեան Յովհաննէս Մարտիրոսեան
- 84 Շահպաղեան Խաչերես Խաչատրեան
- 85 Շլթեան Արեգնազան Մկրտչեան
- 86 Շորշորեան Մինաս Լուսեղէնեան
- 87 Ունանեան Պետրոս Յովհաննիսեան
- 88 » Յովնան Պետրոսեան
- 89 Չալխուշեան Խաչերես Խաչատրեան
- 90 » Գրիգոր »
- 91 Չալխեան Յովհաննէս Միքայէլեան
- 92 Չախրեան Պօղոս Կարապետեան
- 93 Չափնեան Աստուածատուր Մինասեան
- 94 Չարախչեան Կարապետ Բարսեղեան
- 95 Չեոնեան Մարիամ Դազարոսեար
- 96 » Նիկողայոս Կարապետեան
- 97 Չորչոփեան Յարութիւն Սերովբեան
- 98 Չուխլայեան Յարութիւն Գրիգորեան
- 99 Չուգայեան Աստուածատուր Կարապետեան
- 100 Պալիեան Կատարինէ Յարութիւնեան

- 101 Պախչիսարայցեան Գրիգոր Խաչատրեան
- 102 Պապիեան Մելքոն Գասպարեան
- 103 Պետրոսեան Վարդուհի Ստեփաննոսեան
- 104 Պոնամարեան Քերովբէ Գրիգորեան
- 105 Պոպով Կարապետ Մկրտչեան
- 106 » Յարութիւն Մակարեան
- 107 » Աննա Աստուածատրեան
- 108 » Մաթէոս Մերկեռիոսեան
- 109 » Յակովբ »
- 110 » Գաբրիէլ Միքայէլեան
- 111 » Մանուկ »
- 112 » Քերովբէ »
- 113 » Կատարինէ Յակովբեան
- 114 » Հռիփսիմէ Բաղդասարեան
- 115 Ռէիգեան Սերովբէ Մելքոնեան
- 116 Սաղիրեան Յարութիւն Խաչերեսեան
- 117 » Օքսենտ »
- 118 » Քրիստափոր Մկրտչեան
- 119 » Սիմէօն »
- 120 Սրապեան Գէորգ Սրապիոնեան
- 121 Սրապիոնեան Ստեփանոս Դանիէլեան
- 122 Սրմաքէշեան Մաղթաղինէ Սարգսեան
- 123 » Կարապետ Յովհաննիսեան
- 124 Տեմիրճեան Կարապետ Մարտիրոսեան
- 125 Տերիմ-Օղլուէն Կարապետ Մանուկեան
- 126 Տէր-Գրիգորեան Պօղոս Աարկոսեան
- 127 » Վարդերես »
- 128 Փախալեան Յակովբ Խաչերեսեան
- 129 Քալմիքեան Յովակիմ Մինասեան
- 130 Քաթենիկեան Յովհաննէս Ստեփանեան
- 131 Քահալնիցկեան Մարգար Սիմէօնեան
- 132 Քայալեան Յովհաննէս Յակովբեան
- 133 Քարաքաշեան Տրդատ Թէոդորոսեան
- 134 Քացիեան Եղիա Վարդանեան
- 135 Քէլլեան Սրբուհի Թովմասեան
- 136 Քէլլէ-Շահինեան Յովհաննէս Թաղէոսեան

- 137 Քէչէյեան Աղեքսանդր Յովակիմեան
- 138 Քիստեան Վառվառէ Ստեփանոսեան
- 139 Քուշնարեան Աննա Գալստեան
- 140 » Թազուհի Առաքելեան
- 141 Քրասիլնիկեան Եւա Աղամեան
- 142 Օղաբաշեան Յղիա Կարապետեան

Пожизненные члены-соревнователи

- 143 Асмоловъ Владиміръ Ивановичъ
- 144 Братъя Варгунины
- 145 Вальяно Михайлъ Спиридоновичъ
- 146 Масленниковъ Павелъ съ сыновьями
- 147 Шварцъ Сигизмундъ Борисовичъ

Ընկերութեան տարեկան անդամները

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵԻԱՆ

- 1 Աբելեան Աղեքսանդր Յարութիւնեան
- 2 Ալաճալեան Կրիգոր Մանուկեան
- 3 » Մկրտիչ Սիմէօնեան
- 4 Ալլահվերդեան Մանուկ Գէորգեան
- 5 » Խաչատուր Գէորգեան
- 6 Աւագեան Սերովբէ Յակովբեան
- 7 Առելեան Գէորգ Նազարէթեան
- 8 Բաբիեան Ալեքսիանոս Տէր-Մինասեան
- 9 Բեգելեան Պօղոս քահանայ
- 10 » Գրիգոր Ղազարոսեան
- 11 Բերբերեան Յովհաննէս Մինասեան
- 12 » Մովսէս Յովհաննիսեան
- 13 Բողղանեան Յակովբ Մկրտչեան
- 14 Բուղայեան Խաչատուր քահանայ
- 15 Դանազեօղեան Մուշէ վարդապետ
- 16 Դաբախեան Գէորգ Յակովբեան
- 17 Եղիազարեան Վարդան Եղիայեան
- 18 Զամինեան Աբրահամ Յարութիւնեան
- 19 Զուրաբեան Իշխան Զաքարեան
- 20 Էքմէքչեան Եղիա Կարապետեան
- 21 Թազեխուլախեան Խաչատուր Գէորգեան
- 22 Թիթրեան Սարգիս Յովակիմեան
- 23 » Պետրոս Խաչատրեան
- 24 Թումանեան Էմմանուէլ Նիկողայոսեան
- 25 Թիւթիւնճեան Սաղաթիէլ Սիմէօնեան
- 26 Խալիլախչեան Խաչատուր Յովհաննիսեան
- 27 Խամբուրեան Յովակիմ Մանուկեան
- 28 Խանումեան Գէորգ Յարութիւնեան
- 29 Խաղամեան Յարութիւն Թէոդորոսեան
- 30 Խօջաֆեան Զաքարիա Յովսէփեան
- 31 Խօջայեան Ալեքսիանոս Գէորգեան
- 32 Խլեբնիքեան Լուսեղէն Գրիգորեան
- 33 Խօջայեան Դաւիթ Գէորգեան
- 34 Կաստանայեան Էմմանուէլ Մարտիրոսեան

- 35 Կարապետեան Յարութիւն Հաջիպապեան
- 36 Հայրապետեան Յարութիւն Կարապետեան
- 37 Ճինանեան Կոստանդին Յովհաննիսեան
- 38 Միրզոյեան Յակովբ Աւետիքեան
- 39 Միսիրեան Միքայէլ Գէորգեան
- 40 Յակովբեան Սիմէօն Աբրահամեան
- 41 Նալչաճեան Յարութիւն Մանուկեան
- 42 Շահաղիզ Երուանդ Յովակիմեան
- 43 Շիրինեան Կարապետ Պետրոսեան
- 44 Ոսկերչեան Սարգիս քահանայ
- 45 Զաթալբաշեան Սերովբէ Քերովբեան
- 46 Զառլսեան Յովհաննէս Սերովբեան
- 47 Զայլախեան Միքայէլ Գէորգեան
- 48 » Յակովբ Յովհաննիսեան
- 49 Զափրաստեան Գրիգոր Աստուածատրեան
- 50 Զորչովեան Սերովբէ »
- 51 Զուբարեան Գէորգ Յովհաննիսեան
- 52 Զուբարեան Վարդան Եղիազարեան
- 53 Զէօրէքչեան Գէորգ սարկաւազ
- 54 Պալապանեան Մինաս Եղիայեան
- 55 » Շողակաթ Մարտիրոսեան
- 56 Պախչիսարայցեան Սերովբէ Միքայէլեան
- 57 Պայեան Եղիա Պօղոսեան
- 58 Պարոնեան Նազարէթ Առաքելեան
- 59 » Լոյսպարոն Նազարէթեան
- 60 Պիլիկեան Գաբրիէլ Գրիգորեան
- 61 » Գրիգոր Գաբրիէլեան
- 62 » Դշխունի Դաւթեան
- 63 Ռէիզեան Գէորգ Բաղդասարեան
- 64 Սալթիքեան Անդրէաս Յովհաննիսեան
- 65 Սարիեան Յովհաննէս Սարգսեան
- 66 Սրմաքէշեան Յակովբ Գէորգեան
- 67 » Կատարինէ Ղազարոսեան
- 68 Տէրտէրեան Յովհաննէս Էմմանուէլեան
- 69 Տէր-Սարգսեան Օգոսենտ Նիկողայոսեան
- 70 Տէր-Յարութիւնեան Աւետիս Ստեփանեան
- 71 Տէր-Գրիգորեան Վահան վարդապետ

- 72 Քէչէճեան Խաչերես Պետրոսեան
- 73 Քեչէկեան Աստուածատուր Ստեփանոսեան
- 74 Քրասիլնիկեան Մինաս Գէորգեան
- 75 Քելլէ-Շահինեան Դէորգ քահանայ

Ռ Ո Ս Տ Ո Վ

- 76 Աթթարեան Քերովբէ Կարապետեան
- 77 Ակուայեան Սարգիս Յարութիւնեան
- 78 Ասլանեան Միքայէլ Բարսեղեան
- 79 Դերիջանեան Աբգար Սարգսեան
- 80 Թաղեխուլախեան Կիւրեղ Գէորգեան
- 81 Թիթրեան Կարապետ Անդրէասեան
- 82 » Աստուածատուր Անդրէասեան
- 83 Թուարճեան Ստեփանոս Խաչատրեան
- 84 » Գէորգ »
- 85 Խախլաճեան Նիկողայոս Պետրոսեան
- 86 Խնձորեան Գէորգ Յարութիւնեան
- 87 Խովաթեան Աստուածատուր Թորոսեան
- 88 » Յակովբ »
- 89 Խոջայեան Արշակ Պետրոսեան
- 90 » Գաբրիէլ Խազարոսեան
- 91 Ծառուկեան Յովհաննէս Միքայէլեան
- 92 Կենճ-Օղլուեան Հեղինէ Ղազարոսեան
- 93 » Աստուածատուր Ստեփանեան
- 94 » Ստեփանոս »
- 95 Մնացականեան Յովհաննէս Կարապետեան
- 96 Շապօշնիկեան Շողակաթ Մանուկեան
- 97 » Մարտիրոս Յովհաննիսեան
- 98 » Լիոն »
- 99 Շապուպեան Մարտիրոս Ղուկասեան
- 100 Շլթեան Յովհաննէս Գրիգորեան
- 101 » Յակովբ Դաւթեան
- 102 Զալխուշեան Սօփիա Անդրէասեան
- 103 » Ռուբէն Գրիգորեան
- 104 Զուբուխչեան Պետրոս Պօղոսեան
- 105 Պալիեան Յովհաննէս Աստուածատրեան

- 106 Սախաճեան Գէորգ Աւետիքեան
 107 » Սարգիս »
 108 Սուբաշեան Գասպար »
 109 Տրապիզոնցեան Խաչատուր Մանուկեան
 110 Քայալեան Յովհաննէս Յակովբեան
 111 » Ռափայէլ »
 112 » Ստեփաննոս »
 113 » Յովհաննէս Մկրտչեան
 114 Քելէ-Շահինեան Թադէոս Յովհաննիսեան
 115 » Սարգիս »
 116 » Կարապետ »
 117 » Յակովբ »
 118 Քրիստեան Աւետիք Սարգսեան

ՄԵԺ-ՍԱԼԱ

- 119 Խարապաճախեան Դաւիթ Լուսեղէնեան
 120 Զորանեան Ենոք Գասպարեան
 121 Պոպով Աստուածատուր Գալստեան
 122 Տոմբայեան Համբարձում Եղիազարեան
 123 » Յակովբ Ստեփաննոսեան

ԵԿԱՏԵՐԻՆՅԱՐ

- 124 Բողարսուկեան Յարութիւն Մկրտչեան
 125 Խլեբնիկեան Նիկողայոս Խաչերեսեան
 126 Կէքչէյեան Խաչատուր Գրիգորեան
 127 Մամիկոնեան Աւետիք Սիմէօնեան
 128 Շապովալեան Գաբրիէլ Ղուկասեան
 129 Շիրինեան Յովհաննէս Պետրոսեան
 130 Զառաչեան Բաղդասար Ղուկասեան

ԵԿԱՏԵՐԻՆԱԿԱՆ

- 131 Ուրուրեան Աստուածատուր Գաբրիէլեան

Թ Ո Փ Տ Ի

- 132 Դայեկեան Ղազարոս Լոյսպարսեան

Մ Ո Ս Կ Վ Ա

- 133 Խումաճեան Յովհաննէս Մկրտչեան
 134 Կարօտիկեան Կարապետ Գէորգեան
 135 Կոզոտեան Մկրտիչ Աբգարեան
 136 » Կարապետ »
 137 Պոպով Ստեփաննոս Միքայէլեան
 138 Պոպով Մկրտիչ Էմմանուէլեան

Ա Ս Տ Ր Ա Խ Ա Ն

- 139 Ալաճալեան Կարապետ Խաչերեսեան

Ա Լ Մ Ա Ջ Ն Ա Յ Ե Ա

- 140 Մուրադեան Միքայէլ Մուրադեան
 141 » Աննա

Ա Ն Ա Պ

- 142 Միսիրեան Մարգար Գէորգեան

ՆԻՋԱՄԱՆԻԿԱ (ԿՈՒԲ. ՇՐՋ.)

- 143 Մինասեան Լևոն Կարապետեան

ԵԿԱՏԵՐԻՆՈՎԿԱ (ԿՈՒԲ. ՇՐՋ.)

- 144 Սախաճեան Գալուստ Յովհաննիսեան

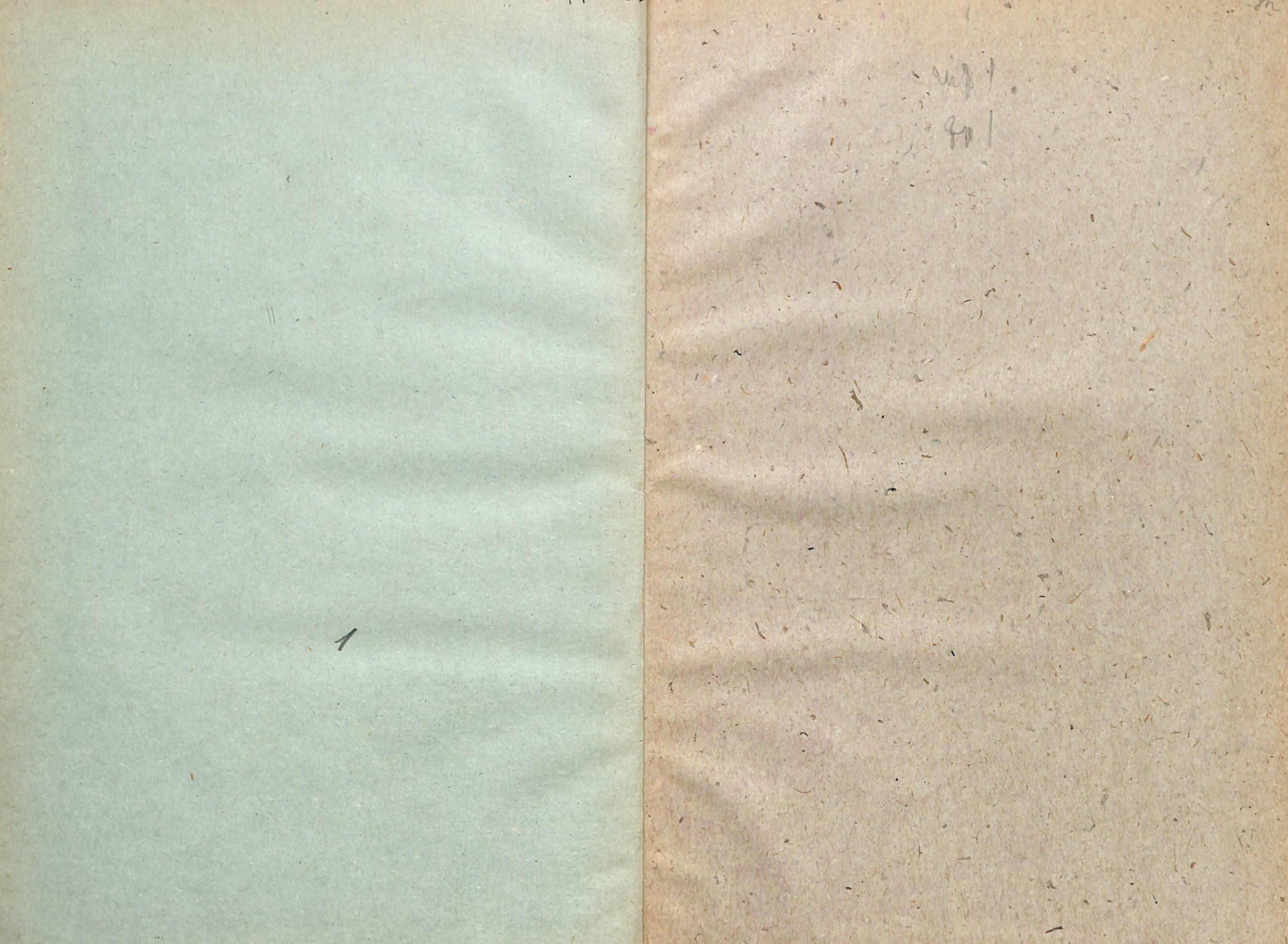
ՎՕՐՕՆՑՈՎՕ-ՆԻԿՈԼԱՆԻԿԱ

- 145 Եաղուրեան Արշակ Թէոսեան

ЧЛЕНЫ-СОРЕВНОВАТЕЛИ

- 146 Волкенштейнъ Левъ Филипповичъ
 147 Ивановъ Никита Христофоровичъ

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0213712

43.110

Apm.

4-129_a